

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ •

ԹԻԻ ԺԲ. — ՇՐՋԱՆ Է.

1874

ՏԱՐԻ Է. — ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 54

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ

Արարատ Ամադրոյս Էրդ շրջանը ներկայ թուովս ա-
ւարտեցաւ, և յառաջակայ 1875 ամի Յունվար ամսէն պիտի
սկսանի լըդն:

Արարատայ պարունակութեանց ծրագրին, թերթից քա-
նակութեան և բաժանորդագնոյն վերայ ոչինչ փոփոխու-
թիւն եղած չէ և կմնան միևնոյն:

Այսուամբ որ՝ Արարատ Ամադրոյս ցարդ ցուցած ար-
դիւնքն ապագայ ընթացիցն համար ևս գրաւական տալոյ
բաւական լինելով, ցարդ նուիրուած միևնոյն սէրը և
համակրութիւնը՝ զոր յԱղգայնոց միշտ վայելած եմք՝ դար-
ձեալ պիտի վայելեմք, որում ևս գրաւական եղած է և պի-
տի լինի բաժանորդաց հետզհետէ յաւելանալն:

Այս առթիւ քաղցր պարտիք կզգամք մեր շնորհակալի-
քը նուիրել Արարատ ամադրոյս աջակից և արդիւնաւոր
գործակալաց և ընթերցասէր Բաժանորդաց, խնդրելով
միանգամայն՝ զի եթէ խմբագրութեանս կողմանէ ակամայ
պակասութիւն ինչ պատահած է, սիրով ներողամիտ լինին:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԱՆՑԵԱԼՆ.

(Շարունակութիւն)

Անցնելով երկոտասաներորդ դարուն, յորում կժաղկէր Ռուբինեանն Իշխանութիւն, կտնտեսի Հայկական Գաղութեան Արքեպիսկոպոսը, որոյ հիմը ի մետասաներորդ դարուն հաստատուած կհամարուի:

Յիշեալ (ԺԲ-րդ) դարուն մէջ Հայկական Գաղութեան ի նորոյ խնամուելի և զարգանալն Եկեղեցական Եւրոպայեանութեան և Վարչութեան յարատե ջանից արդիւնք էր, որ երբ արտաքին յարաւարեալներէ և ներքին յուղումներէն կը յաջողէր ազատ և խաղաղ քնալ, ըստ կարելոյն անմիջապէս հնարներ կմտածէր և կհետեւէր Հայկական Գաղութեան զարգացման և տարածման:

Հարկ է դարձեալ ասել՝ զի այսպիսի աշխատութեանց հետեանքն Եկեղեցւոյ համար անհրաժեշտ և յաւէտ նպաստաւոր էր: Որով մերս Գաղութեան հարազատ և անխարդախ բարգաւաճումն մեծ օգուտ կտար Եկեղեցւոյ, և զուգակշիռ նպատակով միմեանց կարօտ լինելով միշտ և հանապազ կօգնէին իրերաց:

Օայս միշտ և հանապազ քաջ գիտէին և գիտեն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Հայրապետք և Պաշտօնեայք, ինչպէս որ Գրիգոր Գ. Պաշտօնեի Վաթողիկոս ևս ըստ ներկոյ ժամանակին՝ գիտցաւ և յաջողեցաւ առանձին խնամք տանելով ձօնացնել զՀայկական Գաղութիւն:

Չնայելով սորին երկոտասարկական հասակին հանդամանաց և ստանձնած պաշ-

տօնին վսեմութեան և ծանրութեան, միանգամայն անչափահաս հասակը պատճառելով յառաջացած հակաթուութեան յուղմանց՝ ըստ բաւականին խոհեմ կառավարութեամբ արդիւնաւոր հանդիսացաւ պաշտօնին մէջ:

Գրիգոր Պաշտօնեի Վաթողիկոս տքնելով միշտ իւր հարազատ եղբայր Վերսէս Ե. Նորհալոյ գործակցութեամբ՝ նաեւ Եկեղեցւոյ ներքին պայծառութեան համար, ընդ նմին Հայրապետական Եթուոյ բաւական ժամանակէ հետէ կրած աստանդականութիւնը դադարեցնելոյ նըպատակաւ՝ Եթուոյ ի Արիւկիա՝ մի Վատին Տիկնոջ տիրապետած Հումկլայն փոխադրեց, թէպէտ յառաջագոյն մինչև նոյն միջոցները մեծեռանդ ջանիւք շատ աշխատեցաւ այս ի Ս. Եջմիածին փոխադրել:

Սորա օրով՝ Երուսաղեմի վերայ արշաւող Խաչարութիւն և Արիւկիոյ վերայ իշխող Ռուբինեանց ընդ Վատինս ունեցած խնամութիւն՝ միջոց տուին Պապականութեան յարեւել չայոց հետ ծանօթութիւն և յարաբերութիւն հաստատելոյ, որով հետզհետէ սերտանալով՝ ըստ առաջին՝ յօնք շինել ձեռնացնելով՝ Հայաստանի և Հայոց աչքը փորելոյ հետեւող մի քաջեկամ ևս յաւելացաւ: — Պապականութեան յատկութիւն և սեփական եղած նպատակին մոլի ջանից այս նուագի առաջին արդիւնքը երեւցաւ Երուսաղեմի մէջ, ուր Գրիգոր Վաթողիկոս (1141 թ. Գ.) ուխտի գնացած լինելով՝ դիտաւորապէս Պապական Եկեղեցականներէն բաղկացած մի մասնաւոր ժողովոյ մէջ՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ

վարդապետութեանց վերայ խնդիրներ կը յուզուէին, և ինչպէս Յոյնք կերպէին, նոյնպէս Պապականութիւնն երազելով՝ միանգամայն համայն Քրիստ, եկեղեցեաց վերայ դատաւոր և քննիչ լինել՝ Հայոց Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնքը քննութեանց ենթարկելոյ ձեռնբեկցութեան կեանքն, և արժանաւոր պատասխանիքը կստանան ի Սաթուղիկոսէն:

Թէպէտ այժմ ամենայն ուրեք պապականութեան ուղղութիւն և նպատակ բազմաց քաջայայտ եղած է, սակայն այն ժամանակներ տակաւին շատ մթութեան մէջ էր, և առ արտաքինս՝ փայլուն և ակնխառն պատրուակեալ ցոյցներով զաշխարհ ամենայն՝ այս ինքն է՝ համայն Քրիստոնեայքը պատրել կնկրէր, բայց և այնպէս՝ Հայաստանեայց Եկեղեցական Վարչութեան ամենատուօւր մասն՝ նոյնպէս ժողովրդեան կարեւոր մասն նկատեցին պապականութեան խլրտումները և սկսան զգուշանալ՝ թէ և ի վերին Երեստ աշխարհավարական բարեկամութեամբ ևս կը վարուէին:

Սակայն պապականութեան միշտ նոր հնարներ սպառած չէին և չեն:

Մինչդեռ՝ Հայք իւրեանց ունեցած քաղաքական անխախտութիւնը և իշխանութիւնը պաշտպանելոյ կտքնէին, դրացի ազգաց հետ ըստ կարելոյն սիրով և խաղաղութեամբ վարուելոյ կջանային, և Եկեղեցական Նուիրապետութիւնն՝ իւր բոլոր ոյժը տուած էր Հայկական Դպրութիւնը մշակելոյ, Եկեղեցեաց բարեկարգ պայծառութիւնքը զարգարելոյ յօգուա և ի բարգաւաճանս ժողովրդեան, և հմուտ պաշտօնեայնէր պատրաստելոյ, Պապա-

կանութիւնն ըստ ժամանակին՝ մտաւորական բարձր զարգացումն ունեցող եկեղեցականներ յաճախեցոյց ի Սիւրիկա, որք իբրեւ բարեկամ ջանացին վանքեր շինել, դպրոցներ բանալ, իւրեանց գաղափարներով և Հայերէն լեզուաւ գրեանք՝ ճառեր գրել և տարածել, դաւանաբանական խնդիրներ յուզել, և արարողութեանց փոփոխութիւններ առաջարկել, միութիւն քարոզել, մի և նոյն ժամանակ քաղաքական խոստումներ կշռայլէին, և դրացեաց դէմ կգրգռէին յատելութիւն: Այս ամենը խիստ քօղարկեալ էին:

Այս միջոցիս՝ Ներսէս Շնորհալին կը յաջորդէ ի տեղի եղբօրն և կօծուի Հայոց Սաթուղիկոս:

Լատինք (Պապականք) և Յոյնք՝ իւրաքանչիւրն իւր օգուտը շօշափելով և ըստ այնմ յափշտակուած՝ հետզհետէ նոր ի նորոյ որոգայթներ լարելով՝ կյաճախէին Հայոց դէմ, ի ներքուստ զԱզգն և զԵկեղեցին երկպառակել կջանային, և յարտաքուստ՝ դրացի իշխանութիւնքը կը գրգռէին ընդ դէմ Հայոց:

Ներսէս Շնորհալի Հայրապետ այս ամենուն դէմ քաջ զինուած էր:

Ինչպէս իւր եղբօր գործակից եղած ժամանակէն կաշնատէր, նոյնը շարունակեց. նախ՝ ներքին միութեան և սիրոյ հրաւէր ուղղեց՝ իւրաքանչիւր անձի՝ կարգի և աստիճանի հարկ եղած իրաւունք և պարտականութիւնքը ըստ արժանոյն յիշեցնելով և վնաս սիրաշահելով:

Ի պայծառութիւն Ազգի և Եկեղեցւոյ ինչ որ ձեռնարկած էր՝ անխոնջ յառաջ տարաւ:

Նկեղեցական ժամակարգութեան բարեկարգութեան հետևեցաւ, երգեցողութեանց կանոնաւորութիւնը և միակերպ ներդաշնակութիւնը արդիւնաւորեց:

Հայաստանիայց Նկեղեցւոյ և աղգային բարեկարգութեանց և անկախութեան անքան հետամուտ և նախանձախնդիր եղաւ՝ որ արարողութեանց առանձին ուշադրութիւն տուաւ, և աղգային և եկեղեցական յատկութեանց և ապահովութեան իբրև հօր միջոցներ նկատեց և զարգացոյց զնոսա, և կշանայր յամենայնի միշտ խտիր դնել և յաւելուլ. նոր սպըրհած ինչ ինչ օտար երգերը արգելեց, և աղգային և կրօնական երգեր շարադրեց և տարածեց, որոց շատը այժմ Նկեղեցւոյ մէջ կերգուին: Եւ ժողովրդեան բարեպաշտութեան յարատեւութեան և միշտ հոգեվառ եռանդը արթուն պահելոյ իբրև յարմար միջոց քսան և չորս տունէ բաղկացեալ մի համառօտ՝ բայց իմաստալից աղօթք յօրինեց քսան և չորս ժամու վերայ բաժանելով, որպէս զի հասարակ ժողովուրդն անգամ դիւրութեամբ սերտելով և ուսանելով՝ միշտ զԱստուած յիշէ և առաքինութեամբ ճոխանայ:

Իսկ Հայկական Գպրութեան համար ունեցած ջանքը և եռանդը հասկացնելոյ համար բաւական է յիշել, զի ամեն կարգի և աստիճանի ժողովրդեան մէջ ընթերցասիրութիւնը տարածելոյ և դպրութիւնը զարգացնելոյ համար՝ բաց ի Աստուածաբանական, մեկնական, պատմական և այլ ուսումնական աշխատութիւններ ինքնին պատրաստելոյ և պատրաստել տալոյն, նա և հետաքրքրական հանելուկներ, մանր վէպեր աշխատասիրեց և ցրուեց, որ-

պիսիք յաւէտ ժողովրդեան ակործելի են և նոցա ուշադրութիւնը կշարժեն, հետաքրքրութիւն կպատճառեն և ընթերցասիրութեան կհրապուրեն:

Թէպէտ տպագրութիւն չկար՝ որ այս ամենը աւելի դիւրութեամբ և փութով տարածուէին և ընդհանրանային ի ժողովրդեան, բայց և այնպէս՝ ի ժամանակին բաւական տարածուեցան և մեծ օգուտ բերին:

Ներսէս Շնորհալոյն ընթացք և նշապատակ շատ գովելի և հանճարեղ էր, թողում յիշել որքան աղգասիրական՝ բարենախանձ և կրօնասիրական լինելը:

Նա կարողացաւ միանգամայն ներքին սեր և միութիւնը ապահովել, և խաղաղասիրական ոգւով և աշխարհավարական փորձառու հմտութեամբ՝ քաջ զիտցաւ թէ Յունաց և թէ Ղաթինաց հետ բաւական ժամանակներ լաւ վարուիլը, այնքան՝ որ դրացի իշխանութիւնք և ազգեր անգամ՝ որք Մահմետական էին՝ միշտ մեծ ակնածութիւն և պատկառանք զգալով սիրեցին զնա:

Սակայն՝ ինչպէս քանիցս յիշեցինք, Յունական ատելութիւնն և մոլեռանդութիւնն՝ երբ յարմար միջոց գտնէր՝ կարո՞ղ էր երկար համբերել և թողուլ որ Հայրապետը մեր և Հայք խաղաղ փնան և օր ըստ օրէ զարգանան:

Եւս նոցա համար քանի՞ մեծ ոճիր կը լինէր:

Ուստի՝ երբ Շնորհալոյն վերդիշեալ ջանից մէջ անխոնջ կպարապէր և արդիւնաւոր կհանդիսանայր, Ար Մանուէլ կայսրն Յունաց՝ — որ և ուղղակի և անուղղակի միջոցներով կշանայր Յունական

բազմադարեայ ջանից հաւատարիմ գործակից լինել, և արդէն Ներսիսի հետ առանձին յարաբերութիւն ունեցած էր իւր փեսային միջոցաւ, և Շնորհալոյն սիրով և խոհեմութեամբ վարուելէն այնպէս կկարծէր՝ որ նորին ձեռամբ կարող էր Յունական նպատակը արդիւնաւորել, և սկսած էր Պաշլաւունի Գրիգոր Կաթուղիկոսի օրէն նոր խլրտուսներ գաղտանա՝ ծածուկ գործել և ինչ ինչ խնդիրներ կը յուզէր և գրութեամբ կառաջարկէր, յորոց — մի թուղթ յատուկ պատգամաւորներով թէ և առ Պաշլաւունին ուղղած էր, սակայն նա վախճանած լինելով՝ նորա յաջորդն եղող Շնորհալի Ներսէս Հայրապետ կստանայ, և արժանաւոր պատասխանը կփոխարինէ :

(Շարունակելի)

Վ. Վ. ՄԱՆԿՈՒՆԻ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՔ

Վ.ԵՂ.ԵՐԸ.ԵՊԵՏ.ՔԵՂ.Ե.ՔԻ

(Շարունակելի)

Եյս սենեկաց ետեւէն հաստատուն օրով պարսպեց Տրդատայ ասացեալ զըռնէն մինչև նոր պարիսպը. որու արեւմտեան բրդի վրայ շինեց ամարանոց և դիտարան դէպ ի դաշտը, շուկայի բոլոր խանութները նորոգելով, որոց մէջ վարձով կնքստին բնակիչք :

Նկեղեցւոյ շրջապատը խցերի յառաջ հորեր բանալ տուաւ ընդերկրեայ ձանապարհաւ մէկ մէկի հազորդելով Փիլիպպոս Կաթուղիկոսի բաց արած հորերի

հետ՝ դիձուծիւնը ցամաքեցնելու համար. որով Սառը - քանքանի ջուրը բաւական յաւելացաւ ընդերկրեայ ջրերի միատեղ ժողովուելով, և Նկեղեցւոյ յատակը ու միաբանից սնեակները բաւականին ցամաքեցան խոնաւութենէ :

Սիմէօն Կաթուղիկոսի այլ ամեն արարքը Եթոռապատկան գիւղերում, և հոգածութիւնքը նորա բոլոր կայուածքը սեպհականելու, գրած են աւանիկ առանձին առանձին գլխով իւր Զամբուստենին մէջ. մենք Կաթուղիկէ Նկեղեցւոյ այս ստորագրութեան մէջ այն ամենը միայն գրեցինք, ինչ որ թողուց գործք և արարք Նկեղեցւոյ և մենաստանի մէջ. որոց թէ թերութիւնք էլ մնացել էին, այն ևս լրացրուց Ղուկաս Կաթուղիկոս: Եփսոս որ Սիմէօն Կաթուղիկոսից ետքն եկող կաթուղիկոսք ինչպէս և Ղուկաս՝ իւրեանց արարքը գրել չեն Զամբուսի մէջն ի յիշատակ, թէ և յիշատակի արժանի գործք չունեցան Ղուկասի յաջորդները :

Ղուկաս յաջորդելով Սիմէօնին, իւր նախորդի բարի գործքէն ի բարի նախանձ շարժելով, Նկեղեցւոյ և Մենաստանի միւս հնացած տեղերն էլ ինքը նորոգեց. Տաճարի որմնց շրջապատ չորս կարգ քարինքը ի ներքուստ աստիճանների վերէն փոխել տուաւ, որոնք ժամանակի հնութենէն մաշուած և ի տեղիս տեղիս աւերուած էին. որու շինութեան արձանագիրը գրուած է արտաքուստ Եւագ խորանի կիսաբոլորակ որմնց մէջ յարեւելից, 1784 թուին :

Նկեղեցւոյ արտաքին շրջապատ սալայատակը շինել տուաւ երկրորդ տարին.

որու յիշատակագիրը դրուած է Տաճարի արևմտեան դրան հիւսիսակողմը 1785 թուին:

Տաճարի մէջը, որու նկարները անշուքացել էին արդէն՝ սպիտակացնել տուաւ, և նոր ի նորոյ գեղեցիկ ոսկեզօծ նկարներով ծաղկեց, ու խորհրդաւոր պատկերներով զարդարեց, որոյ արձանագիրը Վաթուղիկէի մէջ շրջապատ դրուած Աստուածատուր Վաթուղիկոսի յիշատակաբանի ներքեւ 1786 թուին. նոյնպէս ևս կաթուղիկէի կամարի տակը եղած հիւսիսային կողմի առաջին և յետին դասուսիւնները, որոնք խախտուած էին՝ նորոգել տուաւ և ոսկեզօծ ծաղկեց նկարիչ Յովնաթանի ձեռքով:

Այս ամեն շինութեանց և նորոգութեանց հետ՝ մեծամեծ յիշատակներ ևս թողուց Ղուկաս Վաթուղիկոս Մենաստանի մէջ, որոնք են.

Ներքին պարսպի արևելեան հարաւային կողմը՝ ուր յառաջագոյն Մովսէս Վաթուղիկոս փռնատան հարկաւորութեան համար համբարանոց էր շինել, նոր ամբար շինեց Ղուկաս կրկնայարկ և կամարակապ կոփածոյ քարով, փռնատան անկիւնէն մինչև հարաւային մեծ դռուր ճուղայեցի խաչիկ իշխանի արդեամբք, 1785 թուականին:

Իսկ այս հարաւային դռնէն մինչև Վաթուղիկոսարանի շինուածոց հարաւային ծայրը, ուր Ղազարապատի ներքին դռուն է, գրեթէ բովանդակ նորոգելով՝ շինեց ընդարձակ խոհանոց կամարայարկ, ուր որ յառաջ Աստուածատուր Վաթուղիկոս շինել էր անտեսատունը. որու արձանագիրը նոյն որմին մէջ 1718 թուին. ա-

մառուայ սեղանատունը նոր ի նորոյ յարգարեց երկու կաթք քարէ նստարանով, և ընդմէջ հին անտեսատան և սեղանոյն շինեց կամարայարկ դռուն հանդէպ Տաճարի հարաւային դրան. ընդ որ կմանեն անտեսատունը, խոհանոցը ևն. և բոլոր այս շինութեանց վրայ կոփածոյ քարով է, բարձր շէնքով նոյն հարաւային երկայնութեան վրայ կցելով արևելեան հարաւային մասնում շինած ամբարի հետ, շինեց երեք մեծ ամբար ևս. այս դրան ծառայող է շինութեան արձանագիրը 1788 թուին ճուղայեցի Մարգար աղայի արդեամբք:

Չմեռուայ սեղանատունը ևս ընդարձակելով, արևելեան կողմէն հինգ կամար յաւելցրուց առաջուայ շինուածքի վրայ 1790 կեսարացի Յովհաննէս Ամիրսյի ծախսով:

Այս վերնայարկ ամբարանոցի արևմտեան ծայրը, ուր երեք բաժին գմբեթատեղի էր փացել թերի, Ղուկաս Վաթուղիկոսի օրէն, յետ նորա հաղիւ թէ Ղաւթ Վաթուղիկոս ի յիշատակ իւր հոգւոյն շինեց այս երեք վերնայարկ սենեակները իւր խռովայարոյց իշխանութեան միջոցին, երկուքը քարով կամարայարկ, և երրորդը ծածկեց փայտով, որով և Վաթուղիկոսարանի հարաւային ծայրը և ամբարի ծայրերը կցեց իրարու հետ. որոնք յետոյ Նիքեմ Վաթուղիկոսը յարդարեց զբաւտուն, որպէս ի ներքոյ:

Սիմէօն Վաթուղիկոսի շինած Աթոռոյս դպրատունը երկու պարսպաց մէջն ի հիւսիսոյ, որ տեղւոյ գիծութեան պատճառաւ խախտուած էր և լքեալ, և աշակերտք փոխադրուած էին Տրդատայ դրան

վերնայարկ սենեակները, Լփրեմ Կաթողիկոս դպրատան այս նեղութիւնը տեսնելով, իւր իշխանութեան երրորդ տարին 1813, Ներսէս Կաթողիկոսի վերահասութեամբ՝ շինել տուաւ Եթողոյս այժմեան բաղմասենեակ վարժարանը Լկեղեցւոյ արևելեան կողմի շինութեանց վերայ Փիլիպպոսի շինած Կաթողիկոսարանի տեղը, որոյ շինութեան համար Ներսէս Կաթողիկոսի պատրաստած արձանագրերը իւր համառօտ դործոց հետ տպել տուած եմք ի Օմիւռնիա յամին 1844:

Լփրեմ Կաթողիկոսը ևս Լկեղեցւոյ տանիքը բոլոր նորոգել տուաւ, ուր Պարսից պահապան զօրքը Ռուսաց հետ պատերազմի ժամանակ 1804 թուին ի տեղիս տեղիս կրակ վառելով, այրուել ու փշուրել էին քարերը, ուստի և անձրեք կլնասէր կամարները և առաստաղը:

Սա այնպէս ժամանակ նստաւ Կաթողիկոս, երբ Եթողոս Լճմիածին Գաւթի և Գանիէի խռովութեանց երեսէն պարտքի տակ ընկած՝ միաբանք և երկրի բնակիչք թէ քաղաքական և թէ այս ներքին խռովութենէն ցիր ու ցան եղած՝ ժողովուրդն ի Վրաստան դաղթած, միաբանքը ի Տփլիս տարագիր եղած կնստէին, երբ այս երկու դործոյ յիշատակը թողուց առաքինի Հայրապետը, և 1821 թուին Լբլեանայ խանից երկիւղէն՝ փախաւ ի Վրաստան:

Յովհաննէս Կարբեցի Կաթողիկոսը նստաւ Լփրեմի տեղ՝ Հայաստանի ազատութեան ժամանակ ի Պարսից լծոյն, և միայն Սինոդի սենեակները շինել տուաւ իւր իշխանութեան նոր ժամանակին՝ մե-

ծամեծ լուսամուտներով և սիւնադարդ գաւթով՝ ներսի առաջնալ Վաղարապատի և Սիմէօն Կաթողիկոսի շինած մառառայ վեհարանի տեղն ի հարաւոյ, որոց շինութիւնքն արդէն քայքայուած էին, որոց հիւսիսային սենեակների մէջ զետեղեց տպարանը մինչև 1837 թիւ, երբ այն տեղից ևս փոխադրուեց տպարանը հարաւային մեծ խոհանոցը Նիկողոսյոս Կայսեր գալստեան ժամանակ: — Եյս արարքը միայն թողուց Յովհաննէս Կաթողիկոս, և յետ այսորիկ ոչինչ. վասն զի ժամանակն այնպէս էր փոխուել, որ էլ չէր նկատուի դէպ ի իւր նախորդաց շէնարարութիւնք:

Կայսերական կարգադրութեան համեմատ Լճմիածնայ Սինոդը բացուեցն ետքը, երբ որ առաջին Կաթողիկոսը նրստաւ Ներսէս Հինգերորդ Եշտարակցի, իւր օծման առաջին իսկ տարում 1846, սկսաւ լծակի շինութիւնը՝ Սիմէօն Կաթողիկոսի շինած թղթաշինութեան համար փոքրիկ լծակի տեղը Վաղարապատի դրան հանդէպ ի հարաւ, որոյ կոփածոյ քարինքը փակել է տուած եղել իւր նախորդը:

Եյս նոր և ընդարձակ երկար ու քառակուսի լծակը, որ շինեց բոլոր կոփածոյ քարով՝ վեց կանգուն խորութեամբ, երկու հարիւր քայլ յերկայնութիւն և ինսուն ի լայնութիւն, շրջապատ աստիճանաւ դէպ ի ներքոս, հաղիւ թէ չորս տարում լրացեալ էր մեծագումար ծախսով, զառաջինն աւելի խոր չլինելու պատճառաւ՝ ջուրը չպահեց. ուստի և կրկին ծախսով քակեց, խորացրուց մինչև ինն կանգուն (երեք սաժէն), և աստիճանները

վերցնելով, նոր և հաստատուն շինեց մէկ աստիճան միայն թողելով որմոց բարձրութեան մէջ տեղը՝ ամառուայ ջրոյ պակասութեան ժամանակ — թէ անտառը ոռոգելու, զոր լճակի ներքեւ տնկեց, և թէ միաբանից ու եկաւորաց զբօսանաց համար:

1. Ծակի այս շինութեան հետ երկրորդ տարին՝ այն է 1847 զարնան՝ սկիզբն արաւ և շինութեան ընդարձակ և մեծակառոյց գոմանոցին Աթոռոյ արեւելեան հարաւային կողմը պարսպէն դուրս՝ տնտեսատան ասացեալ մեծ պարտիզի տեղը, որ Ս. Գայիանեայ Վանից արեւելեան կողմն էր. և լճակի շինութեան հետ աւարտեց քառակուսի ընդարձակ շինուածովք գոմոց, մարադաց, խոտատեղւոյն, տնտեսատան և մառանի շինուածքը երկու մեծամեծ դռներով քառաբաժին շինութեանց մէջը՝ մին արեւմտից կրկնայարկ կոփածու քարով. որոյ երկու կողմն են տնտեսատունն, մառանն և վերակացուի բնակարանն, և միւսն՝ յարեւմտից, ընդ որ անասունքն կեւանեն ի դաշտ, որոյ վերնայարկն է ամառուայ բնակարան արմտեաց կասելու ժամանակ:

Այս շինութեանց հետ սկսաւ և մեծագործ անտառը տնկել տալու լճակի հարաւային կողմի ընդարձակ դաշտում, երեք սառնայ հողի երկայնութեամբ և երեք բաժին լայնութեամբ. և լցուց պտղատու թփերի և վայրի ծառերով թէ շինութեան և թէ վառելու համար. որոյ և ներքի երկու կարգ բաժինը՝ Ներսիսի վախճանէն ետքը Աթոռոյ կառավարիչը տնկել տուին:

Անտառի թփի ծառերը հասնելէն ետքը, շերամի գործարան ևս շինել տուաւ Ներսէս Սիմէօնի թղթաշինութենէն մշնացած մէկ սննեկի մէջ՝ ռուս արհեստաւորաց ձեռքով. իւր վերջին տարիները շինեց յաթոռումս և շաքարի գործարան, բայց մնաց թերի:

Աթոռոյ պարսպումն եղած շուկայն, որ վաղուց արդէն հնացած էր և խարխալեալ, Մատթէոս Աթոռղիկոսի օրով քակեցին բոլորովին. մենաստանը յամէն կուսէ ազտեղութենէ մաքրելու, մանաւանդ որ Վանքի մօտից վրայ լինելով այս խառնիխուռն կրպակները, ընդ որ մեծամեծ անձինք կ'յաճախէին յԱթոռս, բաւական անվայելչութիւն կը պատճառէր Վանքին. ուստի պարսպէն դուրս հիւսիսային արեւմտեան կողմը Վաղարշապատ զիւղի հանդէպ, նոր ի նորոյ շինեցին ընդարձակ և քառակուսի շուկայն՝ չորս մեծամեծ դրամք կոփածոյ քարով, հարիւր երեսուն կրպակով. յառաջները շրջապատ զարդարեցին կամարայարկ սիւներով՝ թրծած աղիւսով. որոց և որմը արտաքուստ եղած է նոյն իսկ շուկային պարիսպ քառակուսի:

Գէորդ Վեհ. Աթոռղիկոս՝ որ այժմ կվարէ իշխանութիւնը, յաջորդելով հայրապետական Աթոռը, յամին 1867, նախորդ Աթոռղիկոսաց մեծագործութեան հոգով վառուեց, որոց արարքը և գործք տեսնելով ի Աթոռղիկէ Նիկեղեցին, և նոցա երկար ժամանակի ընդհատութիւնը, երբ նոյն իսկ տաճարի մէջի վայելչութիւնը իւր առաջին անշքութեանն էր հասել միաքը դրաւ Աթոռս ընդհանրապէս վայելչացնելով հանդերձ, նախորդ Աթոռ-

ղիկոսացն Սիմէօնի, Ղուկասու և ին. մեծադործութեանց հետեւել, և մշտնջենաւոր արարք թողուլ ի Սուրբ Աթուղիկէս:

Ուստի ի Ռուսաստան ճանապարհորդած ժամանակ նոյն թուականին, երբ որ քաջալերութիւն ևս լսեց ազգիս յառաջաւորներէ, և ինկեղեցական տեսչութենէն գտաւ օժանդակութիւն, դառնալով յԱթուս՝ երկրորդ տարին, 1868, սկսաւ շինել թուղիկէ Նկեղեցւոյ Տաճարին կից արեւելեան լայնութեան հաւասար՝ երեք նորակառոյց խորանները միանգամայն, պահելով արտաքուստ Նկեղեցւոյ խաչաձևութիւնը. որու արեւելեան թեք կկացուցանէր Աւագ խորանի արտաքին կիսաբոլորակ շէնքը. երեքն ևս կոմիածոյ քարով, կամարայարկ և դմբէթայարդ, մեծամեծ լուսամուտներով, որոց միջինն ևս կիսաբոլորակ, որպէս ասացի՝ Նկեղեցւոյ խաչաձևութիւնը պահելու համար արտաքուստ: Այս կիսաբոլորակի մէջն է զլուսած մարմարոնեայ քարով այս նոր շինութեանց արձանագիրը, յամի 1869*):

(Շարունակելի):

ԱՐԷԼ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(*) Այս խորանների շինութեան մեծ և առաջին պատճառն էր Տաճարի միջի կողմնական խորանների փոքրութիւն և անձկութիւնն, որոնք իրենց մթութեամբ և միակ անձուկ լուսամուտներով անլայելութիւն կբերէին այսպիսի Աթուռահատ Վայր Եկեղեցւոյ վայելչութեան, որոց մէջն օգ չխաղաղով, եկեղեցական զարդ ու թանկագին զգեստները փութեան կենթարկէին, մանաւանդ հարաւայինը, որոյ մէջ խառն ի խուսըն և իրարու վրայ կդրուէին զգեստը՝ արծաթեղենաց հետ տեղւոյ անձկութենէն ստիպուելով:

ԱՊՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԽԱՉԱԿԻՐՔ:

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏԻՆԱՅԻՈՑ ԶԵՐՈՒՍԱՂԵՄ:

(Շարունակելի):

— Բայց դեռ խաչակիրք չհասած ի Կիլիկիա, տեսցուք յորպիսի վիճակի էր այդ երկիրդ՝ երբ կայսրն մտաւ անդր: Կորոս իշխանն մեռաւ ի 4468 թուին՝ ժառանգ թողլով իւր մանուկ Ռուբեն որդին եւ յանձնելով խնամակալութիւնը իւր անեղձ թովմաս քաջ զօրապետին: Զայս լսելով Մլեհ՝ եղբայր թորոսի նկատ յարծակիլ Կիլիկիոյ վերայ եւ անյարմար տագնապեցոյց զՀայոս, մինչեւ որ նորա անձնարացեալ կապուցին զնա իշխան ի 4469 ամի: Մլեհ մի անգամ յաղթեց կայսրի՝ Կորոսպետաց՝ եւ մի շահաւէտ հաշտութիւն արաւ՝ թէ եւ իւր դործած անգթութեանց առթիւ սաստիկ ատելի եղեւ: Թովմաս փախուցեալ էր յԱնտիօք, իսկ Ռուբեն՝ որ անգատեալ էր՝ զնալով ի Հռոմկայ՝ մի քանի անօրէն անձանց՝ ծնօր՝ սպանուեցաւ: Զօրքն չը կարողանալով համբերել Մլեհի այսպիսի անդուծ զործոց (ըստ որում կասկածէին թէ մասնակից է եղել իւր եղբորորդւոյ սպանման) սպանեցին զնա ի 4474 ամի. յայնժամ Հայք միաբանելով ընտրեցին իւրեանց իշխան զՌուբեն որդի Ստեփանէի եղբոր թորոսի՝ որ քաղցրաբարոյ ոմն էր: Հեթում Լամբրոնի Հայ իշխանն, որ է Ներսէս Լամբրոնացւոյ եղբայրն, զժողովով ընդ Ռուբենի Ցարտն քաղաքի առման պատճառաւ՝ սկսաւ խռովութիւնք հանել զայս տեսանելով Ռուբեն եկաւ եւ պաշարեց զԼամբրոն: Հեթում ոչ կամենալով խանարիլ՝ որդեց Անտիօքայ կոմս Բօլէմոնդ Գ. ն նպաստել իւրեան, եւ նա բարեկամաբար հրաւիրելով զՌուբեն՝ ծնորդակալեց զքաջն առաջուր կոխելով մարդկային նուիրական իրաւունքն, թէ եւ ի 4484 ամի ազատեց ստիպուելով ի քաջութեանց լեւոնի եղբոր Ռուբենի, ի կնուծիւն ածելով Ռուբենի Սղիսա գուստրն իւր որդւոյն: Զայն՝ հետէ՝ սկսաւ Ռուբեն հայրաբար կառավարել իւր տէրութիւնն, բայց ապա հրաժարական տալով աշխարհէն՝ յանձնեց կառավարութիւնը իւր եղբոր լեւոնին եւ առանձնացաւ Գրազարկ կոչեցեալ վանուց մէջ:

Լեւոն լինելով մի արի, խելացի եւ փառասէր իշխան, շուտով ընդարձակեց իւր տէրութիւնը. յաղթեց իւր թշնամեաց, մանաւանդ Գլին՝ Աւրանի՝ Ռուստէմ որդւոյն, որ ասպատակ էր սփռելի Կիլիկիա. նոյնպէս փախցրու Բէրիոյ եւ Դամասկոսի սուլթանները: Սոյն քաջ իշխանն էր մոռանում նոյնպէս ի ներքուստ բարեկարգել պետութիւնը. շինեց ուսումնարանք, հիւրանոցք, որբանոցք եւն: Ան յիշխանութեան ստրա կայսրն հասաւ ի Կիլիկիա, որպէս տեսցի ի ներքոյ ի բանից հեղինակին:—

Եւ ահա հասին ի սահմանս մի քրիստոնեայ պետութեան, որ ի Կիլիկիա այդ երկրի կառավարիչք հետեալ էին Կ. Պոլսոյ կայսրէն եւ խաղաղութեամբ կը վարուէին ընդ Լատին քրիստոնեայա Պաղեստինոյ: Որովհետեւ այդ թագաւորութեան հիմնիչն էր մի Հայ. ուստի իւր յաջորդք կոչէին թագաւորք Հայաստանի: Այն ժամանակուայ թագաւորօղ իշխանն էր Լեւոն, որ թագաւորական տիտղոս էր առել^(*): Եկաւ ընդառաջ խաչակրաց, բերաւ պաշար եւ տարաւ զնսա ի Սիս: Աստի չուեց զօրքն 10 Յունիսի. Ֆրէտէրիկ, Սուաբի դուքսն առաջապահ զօրաց հետ անցաւ զետի նեղ կամրիջի. կայսրն որ ի յեանապահ զօրս, չհամբերելով զօրաց ընթացից դանդաղութեան, մտաւ երկվարան ի ջուր անցնելու միւս կողմն. բայց

ծերի ոյժն հաւասար չէր իւր հոգւոյ եռանդին. հոսանքն քշեց զնա եւ խեղդեց:

Այս իշխանիս մահն արհաւիրք սփռեց ի բանակի: Սուաբի դուքսն ստանձնելով հրամանատարութիւնը՝ անկար եղեւ ի չափու պահել զօրքն հանգոյն իւր հօր: Ճամբարն՝ նեղուելով անօթութենէ զօրծեց բազում չարութիւնս. հիւանդութիւնք եւս մարտիելով ոչ սակաւ աղետալի հետեւանք արտադրեցին: Յոլով Խաչակիրք մոռացման տալով իւրեանց երգումն, վերադարձան յԵրուսալ. միայն մի սակաւամիւս բազմութիւն հետեւեց զքսին ի Տիրոս, ուր թաղեցին կայսրն ոսկերքը. վամն զի իւր զաղաթն եւ աղիքն ամփոփել էին ի շիրմի յԱնտիօք: Նոյնպէս Ֆրէտէրիկ Սուաբի դուքսն ժամանելով յԱրեայ՝ մեռաւ անդ ի 20 Յունվարի 1190 տեւողից:

Հիշատակութեան Կարգի.

Իբրորդ Խաչակրութիւնն ծնունդ տուաւ մի նոր հոգեւոր ասպետական կարգի: Գերմանացի ոմն, որոյ անունն անյայտ է, կապրէր յԵրուսաղէմ իւր կնոջ հետ. սա հիմնեալ էր յամին 1128 մի հիւանդանոց իւր ազգի ուխտաւորաց համար եւ հրամանաւ պատրիարքին յօրինեալ էր եւ մի մատուռ նուիրեալ յանուն Աստուածածնայ: Համազն մարդասէր անծինք նրպաստեցին տարածման այդ ուխտի, ինքեանք անձամբ ծառայելով իւրեանց ազգի ախտացելոց: Որովհետեւ ի թիւս այդ եղբարք Ս. Մարիամայ (այս էր իւրեանց տուեալ անունն) կային եւ ասպետք վերջինքս յղացան մի միտք, որ բաց ի խնամատարութենէ ուխտի՝ պաշտպանեն եւ սուրբ երկիրն յերեսաց անհաւատից՝ փոխելով պարզ հիւանդանոցն ասպետական կարգի: Գերմանացւոց սնուցեալ նախանմն ընդդէմ Ասպնջականաց եւ Տաճարականաց, որ զուն ուրեք ընդունէին զԳերմանացիս, ստիպեց նոցա իրագործել այդ նպատակը: Արքեպիս պաշարումն հայթայթելով նոցա մի հզօր պաշտպան՝ մի պատեհ առիթ եղեւ իւրեանց համար. Բրէյլայ եւ Լուբէզի քաղաքացիք՝ որ ի ժամանակի պաշարման զտանէին անդ, ի գոթ շարժելով Գերմանացի անխնամ ախտակրաց վերայ՝ իւրեանց նաւուց առաջատն զործածեցին մի մեծ վրանի տեղ, ուր քրիստոնէական ողորմածութեամբ հոգային վսիտացեալ: Հուսկ յետոյ Երուսաղէմայ Ս. Մարիամայ

(*) Շատ սխալ կարծիք. Լեւոն ոչ թէ ինքն էր թագաւորական տիտղոս իւրեան տուել, այլ Ֆրէտէրիկոս Դ. Գերմանիոյ կայսրն, որ համարուելով ի զահ, յոյճ նմա մի փառաւոր թագ, որով Գրիգոր Զ. Հայոց Կաթողիկոսն. օծեց զԼեւոն արքայ Հայոց ի 1198 Յունուար 6 ին ի Տարսուս: Հենրիկոսի օրինակին հետեւեց եւ Կ. Պոլսոյ կայսր Ալեքս Անգելոսն, որպէս եւ Հազարացւոց Բաղդաստի սուլթանն: Պ. Հեղինակն յոյժ է սխալուել չգրելով այդպիսի մի իրողութիւն, որ ոչ թէ միայն Հայ պատմագիրք, այլ եւ Գերմանացի հեղինակք վկայեն, ի թիւս որոց Ալիլէքսանդ ժամանակակիցն Լեւոնի: Սակայն Լեւոնի ուրբայ պսակուին խիստ չարաքաստիկ եղեւ Հայաստանի համար. հազանալի է թէ առ իմէ այն ժամանակուայ պապն, որ էր յիշեալ Կղեմէն, խորհուրդ տուաւ Հենրիկոսին յոյժ թագ առ Լեւոն, քանզի յայնժամ մի աւելի մտերիմ յարակցութիւն պիտի հաստատուէր Հայ Կաթողիկոսաց եւ Հռովմայ գահի մէջ. Պապերն երազում էին ձգտել իւրեանց համաշխարհական տիրապետութիւնն եւ Կիլիկիոյ վերայ որպէս այդ մասին Լեւոնի թագադրութենէն զինի մի մեծ թղթակցութիւն՝ բացին Հայաստանի Հայրապետաց եւ թագաւորաց մէջ Հայկական Եկեղեցին Հռովմէականին հետ միաւորելոյ նպատակաւ: Այդ բանախօսութեանց արգասիքն եղին Ունիթոսաց հաստատութիւնն Հայաստանի մէջ, այն Ունիթոսք՝ որոց չարութեանց պատմութիւնքն կարգալով եւ յիշատակքն տեսանելով, ամեն մի Հայ անհատի սիրտն լցում է արեամբ:

եղաբար առաջարկեցին Սուաբի դքսին հիմնել մի Գերմանական - ասպետական կարգ հանդույն Տաճարականաց եւ Ասպնջականաց: Ֆրէտէրիկ հաճ եւ հաւան ցոյց տալով իւրեան խոստացաւ միջնորդութեամբ իւր եղբոր Հենրիկոս Գ. կայսեր ընդունել քահանայապետական հաստատութիւնն. կարգն հպատակեց Ս. Օգոստինոսի կանոնաց: Իսկ զգետն էր ճերմակ վերարկու արծաթածիր սևաւ խաչիւ. միայն Գերմանացի ազնուականք կարէին լինել ասպետ, սոսկ քաղաքացիք ստորին դասի մէջ պիտի մտանէին: Այս միաբանութիւնս թեւտոնեան կարգի անուամբն յորջորջեցաւ. քառասուն տասնեք երդուեցան Երուսաղէմայ պատրիարքի ձեռացմէջ 119 Շոյեմ. 1190, անուանելով մին յասպետաց Հենրիկոս - Վալտաօ՝ կարգապետ: Կարգն յապագային մեծ ժառանգութիւնք եւ կալուածք ունեցաւ յԻսալիա 1), ի Գերմանիա, ի Հունգարիա եւլն. յայտնի է այլ եւ՝ թէ դա որպիսի մի զիւր խաղաց Եւրոպական մի պետութեան մէջ 2):

Ֆրէտէրիկ Ա. կայսեր մահն վախճան չտուաւ երրորդ խաչակրութեան: Ֆիլիպ Բ. Օգոստոս 5) Թագաւոր Գաղղիոյ եւ Հենրիկոս Բ. 4) արքայ Անգղիոյ՝

(1) Ի 1197 Հենրիկոս Զ. տուաւ կարգին երբորդութեան հաբուստ արքայարանն որ ի Պալէրմ յաիշապկելով Սիւսո կոչեցեալ կարդից, որ կողմակից էր ներկայացել թանկերէր: Նաև. Հեղ:

(2) Հեղինակն ակնարկում է Բրուսիոյ մասին, որ մետասանբորդ դարէն յառաջ հիւսիսային բարբարոս եւ կռուաշատ աղ-զիւքն մին լինելով շատ չարք կմասցնէին զրացի քրիստոնէից մինչեւ որ Երթթասանբորդ դարում թեւտոնեան ասպետք զինի արիւնդուշտ պատերազմաց եւ բազմամեայ սաստիկ արիւնհեղութեանց հազիւ կարողացան այդ վայրենեաց բարբն քիչ մի կրթել քրիստոնէութեան տարածման միջոցաւ: Մ. Թարգ.

(5) Ֆիլիպ էր որդի Լուի Է. երիտասարդի. սա է մին յերեւելի Թագաւորաց Գաղղիոյ եւ իւր Թագաւորութեան ժամանակ փառաւորում է այդ ազգի պատմութիւնք: 1182 ին մի մեծ հալածմունք յարուցանելով Հրէից վերայ, ստիպեց զնոսա թողուլ զԳաղղիա խորհրդով մի քանի Ֆանատիկ հոգեւորականաց, բայց ի վնաս տէրութեան. վասն զի ընդ նոսա անհետացաւ շուտով տէրութեան արծաթն, եւ վաճառակաւութիւնն սկսաւ զայթ ի զայթ ընթանալ: Քարայտակ արաւ Բարիկու փողոցներն: Զինի վերադարձման ի Պաղեստինոյ իրազիկ լինելով, որ Ռիշար Սուլ-ժասիրտն քանտարիւած է ի Գերմանիա հակառակ իւր երդման, որ տուել էր Ռիշարին աւետարանաւ, յափշտակեց նորա մի քանի տեղերն: Այս եղեւ պատճառ մեծ արիւնհեղութեանց եւ պատե-րազմաց: Մ. Թարգ.

(4) Հենրիկոս Ամուռ ո՞րդի Պալանդաժէնի յաջորդեց Է՝ Թիէնի 1184 ին. սա եղեւ իսկ պատճառ մահուան արքայախնայութիւն Թոմաս Պէթէի, զոր իւր պաշտօնեայք սպանեցին ի մէջ եկեղեցւոյ ի 1170 ամի: Պէթէ է մին իմարտիրոսաց Հռովմէական եկեղեցւոյ, որոյ տօնն կատարւում է. պատճառ որ, ինչպէս աւան-գին պատմիչք, մեծ հրաշագործութիւնք էր լինում իւր գերեզմա-նի վերայ: Հենրիկոս մեռաւ 6 Յուլիսի 1189: Նաև. Թարգ:

մարտնչէին ընդ միմեանս յորժամ ստացան Երուսաղէմայ կորստեան լուրը: Այս երկու իշխանք այնքան յուզեցան, որ դադարեցուցանելով իւրեանց պատերազմը առին զխաչ հանճարեղ քարոզութեամբ Գլիլոմի՝ արքեպիսկոպոսին Տիւրոսի՝ այն խելացի պատմագրի. զոր Արեւելեայք յղեալ էին յԱրեւմուտս: Առ ի մըշտը՝ ջննաւորութիւն յապագայս այս յիշատակի, երկու արքայից մի այսպիսի սուրբ դիտաւորութիւն տաճած վայրն կոչեցաւ Նուիրական - Դաշտ, ուր հիմնեցին եւ մի եկեղեցի:

Ֆիլիպ Բ. հանեց մի հրաման թէ՛ ոչ - Խաչակիրք պիտի վճարեն իւրեանց մօրից եւ անշարժ կայից տասանորդն. — այս է Սալահատտին կոչեցեալ տասանորդն:

Ընդ Թագաւորաց խաչակրութեան եւ երեւելի իշխանք, ղուքսք, կոմսք, եպիսկոպոսք, ի Թիւս որոց Ռիշար ղուքս Գիէնի անդրանիկ որդի արքային Անգղիացոց, Բորէր Բ. կոմս Գրէյի հորեղբորորդի արքային Գաղղիոյ: Պայմանադրեցին, որ Գաղղիացիք կրեն կարմերանգ խաչ, Անգղիացիք սպիտակ եւ Ֆլամանք կանաչ:

Սակայն խաչակիրք անաղանցեան ի չուել մահուամբ Հենրիկոսի, որին յաջորդեց Գիէնի ղուքսն. այս իշխանս ասպետական բնութեամբ՝ այնքան ըղձիւք տենչայր խաչակրութեան՝ որ փութանակի միաբանեցաւ միւս խաչակրաց հետ:

Ի 24 Յունիսի 1190 Գաղղիոյ Թագաւորն ընդունեց ի Ս. Դընի զգրօշն պատերազմիկ եւ օրհնութիւն՝ Փրկչի փշեայ Թագիւ: Երկու արքայք պնալով ի միասին մինչ ի Լիոն՝ անջատեցան ի միմեանց մըտանելոյ ի նաւ, Ֆիլիպ ի ձեռուա եւ Ռիշար ի Մարսէլլ: ձեռուայի, Պիզայի եւ Վենետիկոյ հանրապետութիւնքն խոստացան հայթայթել զօրաց պաշար: Երկզօրաց ժամադրութիւնն էր ի Մեսին: Բայց նոր գժտութիւնք խափանեցին զօրաց ընթացքն ի Սիկիլիա. Ռիշար իւր ապահովութեան մասին հարկազրուեց զրաւել Մեսին քաղաքը եւ բռնադատել թանկրէդ Սիկիլիոյ արքայն վճարելու 20,000 ունկի ոսկի ի հատուցումն օժտի Յովհաննա քեռ իւրոյ: Ապա ունեցաւ մի անհաճոյ կազ Գաղղիոյ արքային հետ՝ ծիզ ժամանակէն ի վեր նշանուած էր Ֆիլիպ - Օգոստոսի քեռ Ալէքսէի հետ. Ֆիլիպ պահանջեց հարստեան՝ կատարումն, բայց Ռիշար մերժեց պատճա-

ռելով, Հենրիկոս Բ. իւր հայրն մի մեղսամալ յա-
րակցութիւն էր ունեցել ընդ իշխանութեան, որ վա-
ւերական վիպարութեամբ հաստատեց. յայնժամ Ֆի-
լիպ ետ առնելով իւր խօսքն՝ կազմ վերջացաւ եւ
անմիջապէս Թաղաւորք մտին ի նաւ եւ հասին մին՝
յԱպրիլի եւ սիւնն ի Յունիսի 1194 ամի յԱրեայ*):

Հազիւ Գուրտոն Լուսինյան գերծաւ ի վերութենէ՝
հոռապատ առնել կղերի ձեռամբ իւր Սալահատինի
հոռաւ երգումը, այն է քնաւ մի առնուլ գէն ընդդէմ
նորա. նոյնպէս առաւ եւ Երուսաղէմայ Թաղաւորի
մականունն. բայց զինչ օգտիքէ մի Թաղաւոր առանց
Թաղաւորութեան, քանզի Արեւմտեան Քրիստոնէից
մնացած երեք քաղաքն, Անտիոք՝ էր ի ժառանգու-
թեան Բօէմոնդ Գ. ի որդւոյ Բայմոնդի. Տրապիզիտ՝ ո-
րոյ իշխանն էր նոյն Բօէմոնդի որդի Բայմոնդն, որ
հօր մահուանէն զկնի պարտէր միացնել երկու պե-
տութիւնքը, իսկ երրորդն Տիւրքոս՝ էր ի ներքոյ իշ-
խանութեան Մօնղֆէրա*) սահմանակցութիւն, որ մեր-
ժեց վերադարձնել զայն ուխտադրութ Լուսինյանի:
Այլ եւ Անտիոքայ իշխանն հպատակ էր Յունաց կայ-
սեր եւ ոչ Երուսաղէմայ:

(*) Ռիշար մերձեցաւ ի Կիլիկիայ Լեւոն Հայոց Թաղաւորն
զկայց դիմաւորելու՝ զնա եւ մի փառաւոր ընդունելութիւն արաւ
Ծաւ. Թարգ.

(*) Որպէս զի խառնակութիւն չը ծագէ անուանց նոյնութեաց
առթիւ, զենք աստ Անտիոքայ իշխանաց՝ եւ Տրապիզիտ կոմսի
տեղւանց դասակարգութիւնն:
Իշխանք Անտիոքայ. — Բօէմոնդ Ա. 1096 — 1111: Բօէ-
մոնդ Բ. 1114 — 1131: Կոստանտին եւ Բայմոնդ 1131 —
1149: Կոստանտին եւ Բլենդը — Շառիլոն, 1149 — 1165
Բօէմոնդ Գ. 1165 — 1201: Բօէմոնդ Գ. 1201 — 1255
Բօէմոնդ Ե. 1255 — 1254: Բօէմոնդ Զ. 1254 — 1274
Բօէմոնդ Է. 1274 — 1287:

Կոստ. Տրապիզիտ. — Բէրթրանտ 1109 — 1112: Պօս.
1112 — 1137: Բայմոնդ Ա. 1137 — 1154: Բայմոնդ Բ.
1154 — 1187: Բայմոնդ Գ. որդի Բօէմոնդ Գ. ի իշխանիդ
Անտիոքայ 1187 — 1200: Այս տարւոց ի վեր կոմսութիւնն
միացաւ Անտիոքայ իշխանութեան հետ: Ծաւ. Լեւոն.

Ծաւոր. Թարգ. — Ինչ է նախաձեռն պատուելի Հեղինակին չը
իշխել Բօէմոնդ Գ. ի թոռն Թուրքնը որ էր ճշմարիտ ժառանգ
Անտիոքայ իշխանութեան եւ ոչ թէ Բօէմոնդ Գ. ն կամ որ նոյն
է Բայմոնդ Գ. Միակեան: Վերն իշխեցին որ Թուրքն Հայ իշ-
խանի Աղիտայ դուստրն տուել էին Բօէմոնդ Գ. ի անդամակ
որդւոյն Բայմոնդին, (Տրապիզիտ իշխան): Արդ Բայմոնդ, որ ժա-
ռանգ էր ճանաչուել Անտիոքայ գաթին վաղամեռիկ լինելով իւր
որդի Թուրքն, որ ունեցել էր Աղիտայից, յաջորդեց Բօէմոնդ Գ.
իւր պապին, բայց այս իշխանի միւս որդի Բայմոնդն օգնութեամբ
Տաճարակաւաց վանեց զԹուրքն եւ տիրապետեց Անտիոքոս
Չայս լսելով Լեւոն Հայոց սրբայն պատերազմի ելաւ եւ յաղ-
թելով Բայմոնդին առաւ զԱնտիոք 1205 ին եւ վերստին հա-

Գուրտոն հալածուելով ի Տիւրքոսէ զնաց պաշարել
յօդատուսի 1189 ամի զԱրեան, օժանդակութեամբ մի
Պիզակոս նաւատորմի եւ մի քանի ասպետաց: Այս
ձեռնարկութիւնս աղէտք արագորեւոյ էր, եթէ Երու-
սաղէմայ Թաղաւորն մի յանկարծադէպ օգնութիւն
չընդունէր: Մի քանի Գաղղիացի խաչակիրք, Գօթը-
ֆրուա Լուիսինյան եղբայր Գուրտոնի Բօրէր Բ. Կոմս
Տրէօյի եւ այլ բազում իշխանք, կոմսք եւ եպիսկո-
պոսք անհամբեր Ֆիլիպի դանդաղանաց՝ յառաջացեալ
էին, որպէս եւ մի քանի Գերմանացիք՝ ի թիւս որոց
արքեպիսկոպոսոսնքն Պիզայի, Բրէմի միացան այդ
քաջաց հետ. սորա ի միասին հանդիպեցան ի ճանա-
պարհի մի նաւատորմի, որ 10,000 Գանեսն եւ
Ֆրիզոն Խաչակիրք բերէր: Յայրուտ Քրէտէրիկ Սու-
արի ղուրմն հասաւ ընդ մնացորդ Գերմանական զե-
րաց. այսքան զօրութեամբ կարող էին մի հզօր յարձա-
կումս առնել, սակայն Սալահատին արութեամբ պաշտ-
պանելով պաշարումն միոյ բշկ:

Այդ միջոցում հասաւ Ֆիլիպ — Օղոստոս իւր ազգի
խաչակիրք. Գաղղիացւոց եւսանդն բորբոքեց քրիստո-
նէից քաղութիւնը եւ պատմին նաեւ Թէ՛ Ֆիլիպ կըտի-
րապետէր քաղաքին, եթէ ազնուութեամբ չկամենար
Թողուլ մի մասն տղ յաղթութեան Ռիշարին. պատ-
ճառ էր, զի յետինս մի պատու արքի առնիլ վեց եօթ-
նեակ ուշացաւ: Իւր էլէնէօր մայրն բերել էր ի Մէսին
իւր նշանած Բէրանտիէր Նաւարան եւ վերադարձեալ
էր յԱնդոկա, մինչդեռ նորահարսն ընկերակցութեամբ
ղշտյոյն Յովհաննայի, քեռ Ռիշարի, պիտի հետեւէր
իւր ամուսնոյն ի Պաղեստին. բայց ի 12 սպրիլի մի մեծ
ալէկոծութիւն յառնելով ցրուեց նոցա նաւքն, Ռիշար
անկաւ Բօդոս կղզին, իւր քոյրն եւ Բէրանտիէր ի Կիպ-
րոս, որ էր ընդ իշխանութեամբ Խառնակ կոմսին. սա

տանց զԹուրքն: Բայմոնդ ուրիշ ճար չը գտանելով սկաւ կա-
շառել Լատին կղերն եւ զրդել, որ թոյլ տուաւ իւրեան ոչ
խիտ ապօրէն գործ կատարելու: Լատին հոգեւորականք, որ ոչ
մի իրաւասութիւն չունէին խառնուելու Կիլիկիոյ գործոց, բա-
նադրեցին զԼեւոն, թէ եւ Հայկական Եկեղեցւոյ պաշտօնեայ
օրինաւորապէս մերժեցին: Այդ բանի վերայ բարկանալով Լեւոն
հալածեց ի Կիլիկիոյ բոլոր Լատին կղերը եւ Տաճարական ա-
պետքը. ապա զէքն առնելով վերստին տիրեց Անտիոքայ 1214ին
եւ դարձեալ հաստատեց զԹուրքն իւր քանի վերայ: Այս իրողու-
թեանս վկայ են նոյն իսկ Լատին պատմագիրք: Թէ որքան ա-
պօրինաւոր էր Լատին կղերի բանադրանքն, թող ընթերցող
կարդան Ֆլէօրի Աբբայի « Քրիստոնէութեան պատմութիւնն », յո-
րում կընքէ ատին կղերն « անկարող եւ անբարեպաշտ » բառերով:

յուղարկուելով ի կայսրէ կառավարիչ դուքս յորջորջմամբ՝ հետամտ էր եւ Սալահատինի դաշնակից էր եղել երկու իշխանութեաց վատ ընդունելութիւն տուաւ, որպէս գերիք։ Ռիշար հասանելով խորտակեց յափըշտակի դօրուծիւնն եւ պաշարեց զնա ի Նիկօզի։ Իսպառակ տեսանելով, որ Ռիշար օգնութիւն դուռ նորէկ զօրաց զալստեամբ, որ Երուսաղէմայ թագաւորն, Անտիոքայ իշխանն եւ Տրապիսոյ կոմսն բերել էին Անդրիոյ արքայի հետ դաշն կապելոյ, հարկադրեցաւ վճարել 5300 մարկ արծաթ, հպատակել Ռիշարի եւ նմա հետեւիլ ի Սիրիա օժանդակ զօրօք։ Սակայն շուտով ստրջանալով իւր ընթացից վերայ՝ խոյս ետ Ռիշարի բանակէն, որով նորոգեցաւ պատերազմն։ Նիկօզի երաց իւր դրուները, իսկ ի զոնական Շէրինի գտին Իսահակի դանձն եւ դուստրն։ Սյս աղէտս ըստիպեց զնա գերի լինել Ռիշարի, որ կապելով արծաթեայ արարաւանդօք պահ ետ Գուլիտոնին։ Հուսկ յետոյ պսակելով զԲէրանժիէր ի Լիմիսս եւ թաղադրել տալով զնա՝ հասաւ Յունիսի յՏն 1191 Վաքայ։

Գաղղիացիք եւ Անդրիացիք յայնմ հետէ թափեցին իւրեանց բոլոր ճիւղն տիրապետել քաղաքին. Ռիշար վարձատրում էր վեհապետական առատութեանն արուծիւնը. բայց ընդհուպ նախանձն փոխանակեց միաբանութեան եւ պառակտումն տիրեց։ Գլխոյն Սիրիլ եւ իւր չորեսն հստերքն մեռեալ էին Աքեայի առաջեւ. Կոնրադ Վօմաֆէրա՝ իշխանն Տիւրոսի պնդեց թէ Գուլիտոնի իշխանութեան իրաւունքն դադարեցաւ եւ դահն պատկանէր Եղաբեյի, այս ինքն դստեր Ամօրի Ա. արքայի։ Ուստի Իզաբէլի ամուսինն, որ էր Հոմֆրուայ տէր Տօրոնի՝ առաւ թագաւորական տիտղոսն, բայց Կոնրադ ազգականութեան պատրուակաւ արծակել տալով Իզաբէլին Հոմֆրուայի ամուսնութենէն, ամուսնացաւ ընդ նմա, որով երեք թագաւորք հանդիսանային այդ աներկիր թագաւորութեան մէջ։ Ֆիլիպ ընդդիմացաւ Լուսինյանի. Ռիշար Կոնրադի եւ բազումք Հոմֆրուայի։ Նոյնպէս Կիպրոս կղզին դարձեալ էր մի նոր առարկայ պայքարի. Գաղղիոյ արքայն պահանջէր, որ իւր համահարգն իւրեան բաժին հանէ Կիպրոս կղզիէն։ Ռիշար ի փոխարինի ինդրէր Ֆլանտրիոյ կոմսի դանձուց եւ պետութեան կէսն պատճառելով որ, նա անժառանգ մեռեալ էր պաշարման միջոցին։ Բոլոր բանակն բաժանեցաւ երկու թագաւորաց մէջ. Բուրգոյնի դուքսն,

Գենուացիք, Գերմանացիք, Տաճարականք յայտնեցին իզիքեանցս ի նպաստ Ֆիլիպի եւ Կոնրատի, իսկ Շաւպայնի կոմսն, Ասպնջակամք, Ֆլամանք, Վէնէտիկացիք, Պիզացիք ի նպաստ Ռիշարի եւ Լուսինյանի։

Սակայն առաջարկեցին դադարեցուցանել իւրեանց վէճն մինչ յառումն քաղաքին, ուստի կրկնեցին խաչակիրք իւրեանց ջանքը. Սէֆուտդին՝ Էմիրն, որ էր հրամանատար քաղաքին անձնատուր եղեւ ի 12 Յուլիսի 1194. Սալահատին պիտի վճարէր 200,000 Բիւզանդեան ոսկի. վերադարձնէր ճշմարիտ խաչն եւ ազատէր 200 ապստոր եւ 1500 այլ բանտարկեալ բրիտոնեայքը։ Աքեայի պահապան զօրաց մի մասն, բոլոր Էմիրք բանտարկեալ մնացին պատասխանելոյ Սալահատինի դաշնադրութեան կատարման մինչ ի 40 օր. վերջինս թէ եւ անմխիթար դոյնպիսի մի քաղաքի կորստեան վերայ, ուր ի պահեստի կայր Եգիպտոսի եւ Սիրիայի զէնքն՝ հաստատեց անձնատուրութիւնն եւ ձեռն արկաւ յարդիւնս ածել թէւութիւնքը։

Աքեայի պաշարումն պատճառ եղեւ Գաղղիացի ընտիր ասպետաց կորստեան, յորոց մին էր Ռաուլ՝ այնքան հռչակաւորն յողբերգութիւնս, որ ի ժամու մահուան պատուիրեց իւր սիրտը տանել Ֆաէլ տիկնոջ, իւր մուսժմանց առարկային։

Գաղաքը հաւասարապէս բաժանեցին երկու թագաւորք։ Լէոպոլտ, դուքս Աւստրիոյ, որ առաջինն էր եղել ի քաղաք մտանալն տնկելով իւր դրօշակն մի բուրգի վերայ, Առլիւստիրո Ռիշարն ետ ի գետին տապալել զայն եւ քարշիւ ի փողոցս։ Գերմանացիք լցեալ նախատանօք ընդ այս գործ անարգանաց, յետ քաշուեցան եւ զնացին բանակել արտաքոյ քաղաքի՝ պատեհ առիթ դիտելով վերադառնալ ի հայրենիս իւրեանց, պատճառ որ՝ սակաւաթիւ լինելով վրէժ-ինդիր լինել անկարենային։ Սակայն պառակտումն դեռ տիրէր զանազան կուսակցութեանց մէջ եւ կողպտից բաժանումն եղեւ առիթ նոր վիճից։ Ռիշար մի ժողով գումարելով ի 27 Յուլիսի 1194 վճռեց, որ Երուսաղէմայ թագաւորութիւնն մնայ Գուլիտոնի մինչ ի մահ, իւր յաջորդն լինի Կոնրադ իսկ եթէ վերջինս մեռանէր անյաջորդ Ռիշարի բնակութեան միջոցին։ Սուրբ Երկրում, սմա անկ էր ընտրել նորա յաջորդը։

Ֆիլիպ — Օգոստոս ղժգոհ դիւրայոյզ Ռիշարի գործածած խտուրթիւններից, թողեց Պաղեստինը Օգոստոսի սկիզբներում. ուներ եւ մի երկրորդական պատ-

մառ վերադառնալոյ ի Գաղղիա, մի հիւանդութիւն՝ որ թափեց իւր մազերը եւ եղունգներն տանջում էր զինքն: Թողեց Անգղիոյ թագաւորին 10,000 հետեւակը եւ 500 ասպետը ընդ հրամանատարութեամբ դքսին Բուրգոնի, ընդ նմին եւ եռամեայ անհրաժեշտ կարեաց մասին հարկաւոր գումարն, բայց նախ քան զուղեւորուիլն՝ երդուեց աւետարանաւ ոչ յարժակիլ Ռիշարի պետութեան մէջ ի բացակայութեան սորա:

Թէ եւ Ռիշար սքանչելի արուածիւնը՝ գործեց եւ արժանացաւ Առիւծասիրտ մականունան, սակայն Անգղիացի պատմագրաց դիւատառնքն ոչ կարեն արդարացնել նորա անգթութիւնն եւ արեան ծարաւը, որ Աքեայի անձնատուր լինելու միջոցին ցոյց տուաւ: Անհնարին է մեզ որոշել ժամանակակից հեղինակաց պատմութեանց մէջ եղեալ վիճաբանութիւնքը, այս ինքն ժօթրուա վինիսօֆի եւ Բօհաուզ — դինի, բայց յօժարական է երեւում, որ իրաւունքն Սալահատինի կողմն էր, եւ եթէ Ռիշար յանցաւոր չէ այն նենգութեան մասին, որ արեւելեան պատմագիրք կամբաստանեն, սակայն շատ ծանծաղամտութեամբ նոյց տըւաւ իւր ռիսայից պահանջմունքն: Եղելութիւնն այս է, որ իրօք Սալահատին յարդիւնս չածեց անձնատրութեան դաշինքն որոշեալ ժամանակում, բայց հաստատեց որ անկար էր եղիլ կառարել, եւ առ ի ցոյց իւր բարի կամաց՝ առաջարկեց առ ժամանակեայ՝ արծաթի կէսն, ճշմարիտ իսկն եւ 600 բանտարկեալք. ստացլ է նա եւ, որ ինքն եւս իւր կողմանէ պահանջեց ազատութիւն իւր պատանդաց կամ մի ապահովութիւն նոցա կենաց: Ռիշար տեսանելով, որ Օգոստոսի 20ն հասած է եւ Սալահատին բոլորովին բաւականութիւն չէ տուել դաշնադրութեան թէութեանց մասին, տանել տուաւ սուլթանի բանակի առնններ մի դաշտի մէջ 2100 տաճիկ եւ կոտորեց: Սալահատին կարող էր վերջէվնդիր լինել այս զազանական գործին հեղով իւր մօտ զտնուած քրիստոնէից արիւնը, բայց զսպեց իւր վրէժխնդրութիւնն. միայն երգուեց չը շնորհիլ յայնմ հետէ մի քրիստոնէի կեանք՝ որ անձնատուր լինէր իւրեան:

Օգոստոսի 20-ի կոտորածէն զկնի, Ռիշար յանձնելով անմիջապէս Աքեայի պահպանողութիւնն եւ իւր լծակիցն, քոյրն Բէյթրան եւ Էթիէն ասպետաց համայն խաչակրաց հետ ուղեւորեցաւ դէպ Մսկոպն: Այս Խստմբեր ուղեւորութեան միջոցին քրիստոնեայք

յարաժամ վիշտ եւ նեղութիւն էին կրում Սալահատինէն եւ իւր եղբայր Մէլիք — Աղլէն: Առօրեայ պատերազմ էին անում, որ յաճախակի դադարում էր բանադնացութեամբք Մէլիք — Աղլի, որ այդ պարագայում լիազօր երեսփոխանի պաշտօն էր վարում ի տեղի իւր եղբօր:

Սեպտեմբերի 7-ի յաղթութիւնն, որ եղեւ սուրն-թեր Արսուֆի ուր Սալահատին կոր ի զուխ դարձաւ շնորհիւ քրիստոնէից հիւսիսաշարութեան, վճռողական կը լինէր. եթէ Ռիշար թէ ի հրամանատարութեան մարտի եւ թէ ի հալածման թշնամեաց մի իսկ զօրապետի տաղանդով զարգացեալ լինէր. Սալահատին ժամանակ թողեց՝ գումարել իւր պառակտեալ զօրքը եւ սուլթանն զերագոյն ցոյց տուաւ ի հանճարի քան իւր յաղթողն: Ասկալոնի եւ քրիստոնէից մէջ կայ տունելով հրամայեց կործանել այդ քաղաքը, որ իւր պետութեան ամենազեղեցկաց միւնն էր: Բօհաուզտին սրտաշարժ կերպիւ կպատմէ սուլթանի տածած ավստանքն տալով այդպիսի մի հրաման, որ պետութեան իրաց հանգամանքն ստիպանօք պահանջէր:

Քրիստոնեայք իրադել լինելով՝ պոտաղեցան ապա վերականգնել զՅուպպէ, որ նոյնպէս կործանեալ էր, մինչդեռ Սալահատին նկրտէր լաւապէս պատասպարել զերուսաղէմ: Այդ իսկ միջոցին Ռիշար սկսու կարեւոր բանադնացութիւնը առնել վասն խաղաղութեան եւ Տիւրքոսի իշխանն առաջօրեկեց սուլթանին մի վրիժական եւ պաշտպանողական դաշնակցութիւն ընդ դէմ քրիստոնէից, այնու պայմանաւ՝ որ Սիդօն եւ Պէրլութ ինքեան թողուի, որում հաւանութիւն տուաւ Սալահատին պահանջելով միայն, որ Կոնստանդինիք եւ ազատէ բանտարկեալ տաճիկ պատանդքը: Ռիշար իւր Յովհաննա քեռ ձեռն առաջարկեց Մէլիք — Աղլի Պաղեստինոյ թագաւորի մականունամբ: Սալահատին ընդունեց, վասն զի հաւանականաբար զիտէր պատրանք լինէն. իրօք Ռիշար յետս կասեցու պատճառելով, որ զխոյն Յովհաննա յօժար չէ մուսնանալ մի Մուսուլմանի հետ: Սոյն բանախօսութեանց առթիւ եղեն մի քանի տեսակցութիւնք Անգղիոյ արքայի եւ Մէլիքի մէջ, որք մտերմութիւն կապեցին միմեանց հետ:

Իսկիզբն զարնան 1192 խաչակիր զօրքն լի քաջութեամբ եւ եռանդով յառաջացաւ դէպ Երուսաղէմ. բայց Ռիշար հետեւելով իւր յողորմող վարուց

զինի միօրեայ ճանապարհորդութեան չփոխելով ըն-
ծացքը ուղեւորուեց դէպ յԱսկալօն. խաչակիրք այն-
քան ի դժոհութիւն շարժեցան, որ մի մեծ բազմու-
թիւն ճանապարհի կիսում թողեց զարքայն. սա ա-
սառ Ասկալոնի աւերակաց ի20 Յունվարի 4492 ամի
եւ հրամայեց վերանորոգել: Անդ լուր ստացաւ յԱնդ-
ղիոյ այն խռովութեանց մասին, որք նայթել էին եւ
որոց մասին՝ անհրաժեշտ էր իւր ներկայութիւնն:

(Շարունակէի):

Թ Է. ԱՌԱՔԵԼՆԱՆՆՅ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.

(Շարունակումն.)

Արարչի-նի-ն ջրոյ կա՛մ ուր-մի-ն —
Ջուրն յայնժամ է յաջողակ եւ արդիւ-
նաւէտ՝ երբ չէ մօրական, երբ երկրի բա-
րխաւանութիւնն մասամբ իւրք տարբեր
բարխաւանութիւն ունի, երբ պարունակէ
մթնոլորդական օդոյ ստոյգ չափն եւ ամ-
խաթթու եւ լուծեալ գործարանաւոր
գոյացութիւնս, վերջապէս երբ նորա բար-
ձած հողախառն աղբն եւ տիղմն չեն չա-
փազանց, եւ ոչ ինքնին վնասակարք ա-
ծեցման:

Մշակագործութեան մէջ ոռոգումն
առնու անուն գործարանաւոր ոռոգման.
քանզի ջուրք զայդ պաշտօն ո՛չ կարեն
կատարելագործել առանց խողովակի եւ
ջրմուղի: Այս պարզ երկիրն արագ ար-
գասաւորելոյ համար՝ սակաւատաղտուկ
աշխատանաց պէտս ունին մանաւանդ մար-
գագետինք, աւաղուա երկիրն, եւ ցամա-
քանեթակայ ջերմ երկիրն: Այս աշխա-
տանօք նորաձեւութիւնն՝ երկրի կենդանա-

րար շնչերակներովն կարէ տեղափոխել ա-
ւերիչ հիդրոս: Ասա բուն մեծութեան՝
այս նորաձեւութիւնն Մաւրիտանեան Ս-
պանիոյ, Հոլմայ, Ապրիպոսի, Պարս-
կաստանի եւ Բաբելոնի հին բաղդաւորու-
թեանց շատ է օգնած. նա գործից նա եւ
Լոմբարտիոյ, Սպանիոյ Վալանս նահան-
գաց, Սելինաց եւ Վօգլուզի իշխանու-
թեան հարստութիւնն: Ոռոգման աշխա-
տանացն ձեռնարկութեանն յառաջ՝
պէտք է ապահով լինել թէ, կարող է
արդեօք ոռոգելի հողոյն ջուր հասուցանել
եւ ջրոց տարածութեան երաշխաւոր լի-
նել. որով եւ կարող լիցին պատրաստել,
եւ ազատ վայելչութեան կարեւորութեան
վերայ ապահով լինիլ. եւ բաւական լինել
կատարել զառաջի եղեալ նպատակն:
Յայնժամ ամենայն ծախուց հաւանական
գինն պատկերացուցանել եւ բաղդատել
ոռոգելի երկրի տարածութեան խոստա-
ցած շահուց հետ: Իտալիայի երկրի եւ
Պաղղիոյ հարաւային կողմանց մեծ մասին
մէջ կարեն ջրոյ 1000 խորանարդ մետրն
բաւական համարել մի արտավարին, որոյ
վարձն է 40 կամ 50 փռանգ: Տարեկան
տասն անգամ ոռոգման համար կատարե-
լիք աշխատանաց կարգն ներփակի յետա-
գայ կէտից մէջ:

1 ԲՃՆԱՆՈՒՄԻ ԿԱՃ ԿԱՃ ՋՐՈՅ. — Ջուր բա-
ժանեն թմրոց եւ սահանաց (Սուբինտի)
օգնութեամբն: Ջուրն՝ որոյ վերայ խըն-
դիրն է, պէտքէ յայնժամ զարտուղիւ
իւր ընթացքէն՝ երբ քան իւր առաջեկայ
եւանելի վայրն, ստորին դրութեան մէջ է.
եւ զորս ջրաբաշխական մեծագին գործա-
րանի օժանդակութեամբն այնտեղ բարձ-
րացուցանել պէտք է:

2 ԲՆԽԱՅԻ ԶՈՐԵՅ:— Չուրց ընթացքն պէտք է այն կերպիւ ուղղել որ, պէսպէս ուռուցանելիք երկրի մակերևութի ամենայն տեղն հասնուցանել կարողանան. թէպէտ և այդ նպատակի համար հարթին գերկիւրըն, թէպէտ և մանուածապատ շրջանիւ և ջրմուղեհաննն ջուրն երկրի վերայ և իջուցանեն երկրի ներքոյ, որում հեռեցուցանեն մի գառի թափ՝ մի միտրի **2** հազար երրորդից մինչև 4 ին չափովն: Տարեկան առուակին կամ բխմանն վերստին կցին ուռուցան կամ ջրմուղի գծի փոքրիկ ցանցքն. որք երթան միշտ նուազեցուցանելով խորութիւնս և լայնութիւնս իւրեանց սկզբէն սկսանելով՝ և որ սահանաց նուրբ տախտակաց, և հողեղէն կոշտից ձեղքուածոց միջնորդութեամբ ստանան զջուրս և շեղեն զայնս:

3 ԲԱՂԻՈՒՆ ԶՈՐԵՅ:— Սա հանդիպի նախ տեւական ջրով, որպէս որգաստանի մէջ. (արտօսայ բրնձի). կամ վաղանձուկ ջրով որպէս Լօմբարտիոյ մեռսիթաց և մարգագետնի մէջ, զորս ծածկեն ի ձմրան փափոխական ջրային անկողնովք. երկրորդ թափանցամտութեամբ և ծծմամբ ջրոյ. զոր յետս դարձուցանեն խրամի մէջ այնպէս՝ մինչ զն ջուրն կողմնակի սպրդեալ մտանէ ստորից՝ ի վերն եղած բաւականաչափ ծախոտիկն երկրի մէջ՝ անձա գտանելոյ առթիւ: երրորդ ձշղութեամբ ասացեալ, ոռոգմամբ լինի բաշխումն ջուրց. զջուրն տարածանել երկրի մակերևութի վերայ, առանց շեղջակուտելոյ երկրի առաւել կամ նուազ բանձր մի կարգի մէջ:

Ե. յս վերջին նորաձեւութեան մէջ ընտրելի է Ե.) կրկին ձանապարհաւ ոռոգուումն, այսինքն զուգահեռական ջրմղաց

յօրինաւորութեամբն, որոց ամէն մին ընդունելով զայն ջուրն՝ որ վերին իսկ գծէն զարտուած են միջին երկրի կապի վերայ, ի ժամանակին տարածանէ զայն ջուրն կապի վերայ հեռեալ գծից մէջ: (Բ.) ոռոգումն գմբէթարդ տախտակօք:— Որք այն ջրմղից՝ որում ուղղորդ կցուած են ինքեանք, ընդունին թիկանց կուսէ ամենայն երկայնութեամբ պեղուած՝ մի ջրմղի մէջ իւրեանց բաժին հեղուկն, որ տարածանի նոցա կողմանց վերայ և հոսի միջին գծերով. առանց նորոգ ծառայելոյ: **Գ.** մի զուգաւորութեամբ՝ որ նախընթաց երկուս հնարս զուգընթաց առնելով նոյն նպատակին՝ խոստանայ ի մասանց բաղկացեալ երկրին ամբողջապէս ոռոգումն այն մասանց՝ որոց մի քանին ունին շատ և մի քանին սակաւ զառ ի վայրս:

Գ. ԶԱՌՈՒՆ ԶՈՐԵՅ:— Ուռուցան գծից բովանդակուած իւրնն պիտի թիւր կողմանցն տայ՝ գծից կամ ջրմղացն հոսմանն յօրինաւորութիւնն. նա և վերստին պիտի կցէ՝ ջուրն յետս դարձուցանող ջրմղին հոսմանն, իսկ զջրմուղս ընդ իւրեանց սահանաց և թիոց կցել, զոր բարձրացուցանեն կարեւորութեան ժամանակին և որոց բարձումն շեղէ իւր սաստիկ լիութիւնն նոյն ջրմուղին մէջ: Ոչ միայն հնձոցն առատութիւն, այլ և նորա հանգամանքն կախումն ունին ջրոց արդար բաժանմանէն. զգուշանալի է ջրոց զանցառութեան, յայն ժամանակին՝ երբ հնձիւքն սաստիկ ծանրաբեռնեալ են պողաւէտութեամբ. և ընդ հակառակն լափանեն զուռոգումն ցրտոյ սաստիկութեան ժամանակին: Եւ աւել ոռոգանն աւար երկիրն քան զօրււորն՝ հարաւային կողման մէջ:

քան թէ հիւսիսային կողման. վերջապէս նկատեն թէ որչափ տեական սառից ընթացական ջուրն պահպանէ զկանաչն՝ նոյնչափ ևս մօրական խոնաւութիւնն առաւել զգալի առնէ զսառումն:

Հարևո-իւն, հասարակ-իւն: — Մըշակութեան դրեթէ ներկայ ամենայն աշխատանքն իւրեանց կրկնութեամբն ձեռնառլ լինին երկրի հարթ հաւասարութեանն, որ մասնաւորապէս յառաջ քան ի մարդոյն առ մարդն թիափարութեամբ, սանդղամասն կողովակրօք, սայլակաց, խրճակիր սայլեց, երկվարաց և կողովով ամրապնդեալ ջորոց միջոցաւ:

Հարթ հաւասարութիւնն մեծամեծ մակերևութից, և ցամաքութիւն և ոռոգումն նոցին բազմիցս նախամեծար լինին երկրաշափական գործողութեամբ քան զհարթաշափութիւնն:

Երբ յապառաժուած ըլլոց կողս սահմանն գրեթէ հորիզօնական կապս կամ աստիճանս՝ նորա կործանման կանխահասութեան առթիւ, նոքա և ծովեզերեայ տեղիք կարի յարմարաւոր լինին կորզաւոր պողոց ծառոցն, արմաւենեացն, ձիթենեացն և որթոցն մշակութեան:

Ելասարան և պաշապան-իւն հնարք: — Յուրկեալ որմապար երկրի երեսաց վերայ: — Բնական պարագայից համեմատութեամբ որմարդիւք նուազ կամ առաւել խափան գործեն՝ արեգակնային ճառագայթն և զհողմն յետս դարձուցանելովն, շոգիացումն և զիշերային շողուն գոյնն նուազեցուցանելովն, երբեմն և ջուրց կամ ձեան շեղից տեղի տալովն: Կենդանեաց վերաբերութեամբ, որմարդիւքն՝ են միջոցք պահպանութեան, հա-

կառակ արտաքնոյն պատահարաց, և տուրեն տաւարաց համար են ապաստանարան և արգելոց, ուր առաւել օգտին, քան թէ բացօթեայ արօտատեղեաց մէջ: Մարդկան վերաբերութեամբ, որմարդիւքն ունին երեքիկն օգտաւէտութիւնս, զի տան իւրեանց տեւուն առաւել ապահովութիւնս, վստահութիւնս և ազատութիւնս, տան առաւել կամ նուազ ապահով անզւոյ մէջ բնակիլ, և Գժուարինս գործեն զաշխատանս և զհաղորդակցութիւնս:

Յուրկեալ որմարդիկց կան զանազան տեսակք. ա. որմք, որք են առաւել հաստատուն, առաւել տեական և առաւել պաշտպանողական. բայց և առաւել մեծագին: Արեւի է կանգնել այլ դիւրագին որմն, քան զհատած քարանց որմունիւս, քան որմաքարանց՝ թրծիւն աղիւսոց կամ բռոց կոտորաց որմն. նա և կարելի է որմն կանգնել առանց շաղախոյ՝ վայրական հանգամանաց և դաշտաց արված վիմօքն, որ յարմար են ի ծեփել, և լաւ ևս՝ ունին նոքա (վէմքն) կարի յարմարութիւն և օգտաւէտութիւն դալարեաց թիթեղեաց, կառօտ երկրին, և այն շաղախին՝ որ զանգուած է մի և նոյն հողից և անասնոց խշտեաց, հաստ խարից, մօրական բուսոց և այլոց հիւս:

Բ. Չոր ցանկ և շրայեալ փայտք: — Յանկաց այսպիսի տեսակք՝ որ միայն թերութեամբ ժառանգեն որմարդիկց սեփհականութիւնն, առաւել ծառայեն պարտիզաց, և երէց արգելաւ ջանկացն, կամ պաշտպանել կենդանի մացառս մատաղ կենաց մէջ. այս վերջին գործոյ մէջ նոքա հասարակօրէն կան իբրեւ պարզ ոստ

կամ խուրձն պնտեալ մարդակներով։ Այլոց առանձինն հանգամանաց մէջ նորա լինին ձողք և ձողապատուարք երկրի մէջ վարուած գլխաւոր ձողերից և զանազան կերպիւ պատրաստուած կաւապատ փրսիաթից ձեւակերպւած։

Գ. **Սենդանի ճայտութիւն**։ — Սենդանի մացառքն ստորից մերկանան ի զարդուց և թողուն դատարկութիւն, այդոքիկ մացառք քստ մասին քողանան ի մշակեալ տնկոց զսննդարար նիւթս. այսոքիկ մացառք ամենատեսակ ցանկերէն առաւել տաժանելի առնեն դաշտային աշխատանս, և պնդեն մշակութեան վայրաց այն անջրպետութիւնն՝ որոյ վերայ տարածանեն շարունակ գործողութիւնս, օգնեն վնասակար խոտոց և ձգեաց բազմապատկութեանն, այլ ի հաստատին իւրեանց փոքր ինչ արժեն, զի տան երբեմնակի նշանաւոր արդիւնս այրելիս. նոցա պահպանութեան խնամք պարզ են և ոչ երանեն այն սահմանից՝ որում սովորաբար անձնամասն է մշակն. վերջապէս մեծապէս օգնեն դաշտային զարգուց։

Յանկակազմութեան համար քստ կարելոյն ընտրելն են այնոքիկ ծառք և թուփք՝ որ ուղղորդ արմատս արձակեն հողոյ մէջ. ուրանօր հաստատուելով՝ սնունդ առնուն և իւրեանց կենդանութիւնն շարունակեն, այսպիսի կենդանի ցանկք զիւրապէս բարձրանան, և պատուարեն զայն, որոյ չորս կողմն պատած են. իսկ առաւել անմատչելի լինելոյ համար գերամեծօր համարին փշով սպառազինուած թուփքն։ Այսոքիկ զանազան պատճառաց համար առաւել յարմարաւոր համարին սպիտակ դժնիկք, թէպէտ սակաւ ինչ պատճառ

լինին մոլախտից և միջատաց բուսանելոյ, և թռչունք դորա պատճառաւ բազմապատկին և վնաս բերեն ցանկապատ իրեղինաց։ Ի մէջ այլոց փշաւոր տնկոց մասնաւորապէս ի կիր արկանելիք են սալորիք, փշալից զկեռիք, ծորենիք, իսկ անփուշ տնկոց մէջ, թանթրուենիք, դեղձիք և այլ շատ պտղաբեր և անպտուղ ծառք։ Ուստի անպատկառ և անպատկառ քաղմաթիւ տունկք՝ որք ինքնին անյարմար են գեղեցիկ ցանկաց կազմակերպութեան՝ յարմարին երբեմն քոյաւոր ցանկաց դատարկութիւնն խտացուցանելոյ համար։ Ծառերն պէտք է միմեանցից հեռի տնկել այնչափ՝ որչափ արմատքն կարեն ընդարձակել հողոյ մէջ. և այդ ժամանակ ազատօրէն սնանին և բարձրանան. ծայրահատ և զնտազուլս ուռւոյ կերպարանքն՝ գեղեցիկ նմանութիւն ունին ճարակի բուսոց ցանկացն։

Յանկք երբեմն միակարգ են, և երբեմն բազմակարգ. սերմահատքն սերմանին լոկ տեղոյ վերայ թէ տնկարանաց թէ անտառաց և թէ պարտիզաց մէջ։ Ուստաւ դատունկս տնկն խորագոյնս բրած երկրի մէջ՝ երկու կամ երեք դեսիմէթրի հեռաւորութեամբ։ Յանկի առաջին տարին՝ վայելէ տալ նորան կրկին մշակութիւն, իսկ ի վախճան չորրորդ տարւոյն, պէտք է քշտել զայնս և յայնմ հետէ զայդ գործողութիւնն պէտք է կրկնել ամենայն տարի տերեւազուրկ ժամանակին։

Տեղափոխութիւնն պնկոց։ — Ծառերն յիւրեանց տեղիս սերմանելոյ փոխանակ՝ յաճախակի սերմանեն պարտիզաց մէջ, և ապա փոխադրեն յայլ տեղիս, որով նորատունկք ևս քան զևս կարօտ լինին հոգատարութեան ամեն արթուն պաշտպա-

նութեան: Ահա և նոցա արմատոց կատարելապէս հաստատութիւն առնուին. ծառքայդ նորոգ տեղում ստանան ևս ազնունագոյն պաղաքերութեան մի միտումն, բայց այլոց ծառոց տեսակաց նման՝ կորուսանեն այդ նոր տեղումն իւրեանց զօրութիւն և երկայնակեցութիւնն. քանզի ընդհանրապէս տունկը իւրեանց փոխադրութեան ժամանակին կարեն քանի ինչ վտանգաց հանդիպիլ՝ եթէ մթնոլորդական հանգամանքն անյարմար են նոցա համար: Իսկ անպտուղ տունկս պէտք է տեղափոխել կամ աշնան կամ դարնան և դանակին. քանզի այս ժամանակիս տերեւազուրկ են, և հանգած են զօրութեամբ, և այդ ժամանակ երկիրն սառած և շատ խոնաւ չէ: Տնկոց այս տեղափոխութիւնն մեր կիմայի տակ աշնանն յաճախիկ տեղի ունի. տնկոց տեղափոխութեան ամենայնջողակ ժամանակն է նոցա մատաղութեան ժամանակն: Իսկ մեծ ծառաց փոխադրութեան համար, պէտք է նախ նորա չորս կողմանց ծառերն ջնջիլ, պէտք է գոլորշեաց ցնդումն արգելուլ, մի կամ երկու տարի յառաջ նորա չորս կողմըն փորել՝ նորա արմատոյն ունեցած խորութեան չափ, և ապա հանել և զայն նորա տեղ տնկել:

Տնկոց Բաղմապարտիւնն Բաթան-ձաճ: - Կարէ հանդիպել, որ ցողունի արմատոյ մի մասն շառաւիղէ, զոր կամ հատանելով տնկեն զազուրիս (զալամայս) և աաշտաթաղ (անտալիս) առնելով՝ առնեն մի առանձին անհատ տունկ: Ծորանն ելաք տնկոյ, ծնեբեկի արմատն, անպտուղ տնկոց խիւղբն, շառաւիղն, և

բողբոջն, և կանգարաց շառաւիղն, և արմատոց շերտքն են բնական աղուրիք:

Արհեստական աղուրեաց մէջ երբեմն ևս առանձին ծառ լինելոյ արմատոց մասն որոշեն բուն արմատիցն, և հողոյ տակ բարձրացուցանեն այն կերպիւ, որպէս զբարձրացած փոքրիկ ծայրիւն կարողանայ օդոյ հետ հաղորդութիւն ունենալ:

Թէպէտ սոցա այլ ևս բազում տեսակը կային նախատպին մէջ, այլ ես զանց արարի թարգմանել կարի հասարակեալ լինելով: Աղուրեաց տաշտաթաղեց մէջ՝ չկայ էական ինչ տարբերութիւն. բայց միայն ժամանակի տարբերութիւն է, ի վեր ելանող և ստոր իջանող զօրութիւնքն են, որք պակասին նոցա, ոմանք կատարին յառաջ, և ոմանք ի մայր տնկոյն բաժանելէն զկնի:

Այլ սակայն յաւելումք, թէ այսոքիկ գործողութիւնք ունին մի ընդհանուր բնաւորութիւն, որով կարեն կատարել զայն յօրինաւորութիւնն ոչ միայն ցողունի և արմատոց, այլ և իւրեանց տերեւոց և պտղոց միջնորդութեամբն, որ ճշմարտապէս չէ այնքան օգտակար՝ որչափ հետաքրքրական: Կոճղէզն, գետնախնձորն, ելունդն տնկոց, որք առանձին մարմինք են, և աճեն տերեւոց տակ, ցողունի երկայնութեամբ և վերաբուսուցման գործարանաց տեղեւան են և ճշմարիտ աղուրիք, որոց բնութիւնն պարզեւած է ինքնին բարձրանալոյ միջոցն և անմշակ բուսաց զօրութիւն, զոր մարդն կարէ յօգուտ իւր դարձուցանել:

Բայց երկրագործք մասնաւորապէս աղուրիք անուանած են զկոտորս արմատոց, ճուղեց կամ շուղեց, զոր թաղեն երկրի

մէջ, և վարսեն՝ է որ բարակ, և է որ հաստ
 ծայրիւ, նորանոր անհաստ ստանալոյ մը-
 տադրութեամբ: Աղուրիք փոքրիկ ոստոց՝
 են երկամեայ բողբոջ, և այլ այսպի-
 սիք: Այս ամենայն աղուրիք լինին ան-
 տերև և ի խորս երկրի: Պէտք է առաւել
 զգուշութիւն և խնամք՝ կակուղ, և ռե-
 նաբեր և կաթնաւոր խիստ ծառոց և տո-
 կուն տերևոց տեսակաց համար, որոց
 դիւաւոր կէտն է կանոնաւորել նոցա ար-
 տաշնչութիւնը այն կերպիւ, որ հաւասա-
 րապէս երաշխաւորէ ցամաքութեան և
 փութութեան. ահա այս է հնարքն որ կա-
 րող են ստանալ յիշեալ երկու վիճակն.
 պէտք է նոցա դադարեցնել վերայ թողու-
 մի փունջ տերև և առանձին աղմի մէջ
 անկել զայն և ապա զանգակով զայնս
 ծածկել և պաշտպանել հաստ թղթոյ
 պահպանակաւ արեգական հզօրագոյն
 լուսոյ դէմ, ցուցանել երբ կարեւորու-
 թիւն զգալի է, և ջրել շատ չափաւորա-
 պէս, զրեթէ մի անգամ, եթէ երկիրն է
 բաւականապէս խոնաւուտ. ևս և պիտոյ
 է հետեւիլ նոցա բնութեանն, այս ինքն
 դնել ջրմ կամ բարեխառն ջրերոցաց մէջ:
 Նոցա արմատածգութեան ամենահաւա-
 նական նիւթքն են կոպճուտ հանգաց ա-
 ւաղն, աւաղուտ երկիրն, և աղատ կամ
 կանոնաւոր երկիրն: Այսպէս է ծածկեալ
 աղուրեաց պահպանութիւնն:

Աշխարհի պահեստի: — Ապաստան: —
 Ներկի խորոց մէջ դրած կակուղ անկոց
 կէսոց երաշխաւորութեան առթիւ պար-
 տիզպանք դործադրեն (pallage) փայլած, որ
 է տարածել տախտակի վերայ հօտից տակ
 եղած յարդեայ խշախից, և հին յարդից մի
 անկողին, զորս նաև ծածկեն վանդակա-

կերպ յարդեայ հիւսուածով, վայրի ձար-
 խոտով, մամուլ և չոր տերևովք: Մի
 և նոյն նպատակաւ, պաշտպանելի տունիք
 ընկերանան ամենահասարակ տնկոց և ա-
 մենարագ աճեցող տնկոց հետ, որոց վեր-
 ջինն սերմանեն կամ անկեն ի մի և նոյն
 ժամանակի մէջ նախկին տունկիցն յա-
 ռաջ: Այսպէս մարգագետնոյ բուսոց կէս-
 քըն յաճախակի ագնուանան՝ ցորենոյ և
 տկարատերև ծառոց վերայ՝ կանաչ ծա-
 ռոց մատաղատնկոց միջավայրին մէջ, սը-
 պիտակ գետնախնձորոյ շարուց մէջ, ի
 միասին մոշայի հետ սերմանելովն: Ներկի
 վերայ տարածեալ ևս ետնաբեր ծառոց
 ճիւղքն և աղուրեաց զանազան տեսակք
 կարեն ևս կազմել վաղանցուք ապաս-
 տանս:

Ուրիշ: — Փոքրիկ մշակութեան մէջ
 ոռոգումն հասարակաբար տեղի ունի սըր-
 սկմամբ, որ լինի թէ գնդաձև ցնցուղիւ
 պարտիզպանաց, թէ պարզ փողոյ և թէ
 երկայն կտկաց միջոցաւ, թէ թիով, թէ
 տակառով, թէ զրեխով և թէ ջրհաննե-
 րով՝ երբ կամին ի մի և նոյն ժամանակի
 լուանալ զերջոս:

Բոյսս ոռոգելոյ համար ընտրած են այն
 ժամանակն՝ որ ցրտոյ և արեգական յան-
 կարծ ջերմութեան կասկածանաց երկիւ-
 ղի տակ չէ, և որ առաւել ջուր ապրէն ևս
 խորշելի է:

Պարարար-նիւն և աղբարար-նիւն երկ-
 րի: — Պարելի է օգտաւէտութեամբ ի
 ձեռս բերել կամ առաւելուլ մարգա-
 գետնի արգասաւորութիւնը՝ աշնան դար-
 նան կամ հնձոց ժամանակէն զինի՝ երկրի
 վերայ տարածած աղբից և պարարտա-
 ցուցիչ նիւթոց միջոցաւ:

Հարկհա-ասար-թիւն և հասարակ-
թիւն երկուքն : — Եթէ խլրդից հողակոյտքն
բաղձապատկված են երկրի վերայ՝ պէտք
է զայն աւերել և միակերպ տարածել
չորս կողմն, կամ զետուռս երկրի նովաւ
լցուցանել : Եթէ հողն սաստիկ թեթեւ
է և սաստիկ կակուղ, եթէ բարձրացած
է սաստիկ սառուցման և հալման փոփո-
խութեամբն, և եթէ կամիս թէ դաւա-
րեաց կէտքն լինին շատ նուրբ և յոյժ հա-
ւասար, վերջապէս եթէ տախտակի վերայ
սերմանած եւ խաւարծիս կամ ծաղիկս և
օտարոտի տունկս աղմի մէջ՝ պարտիզաց
տոփանաւ հարկանել պարտիս զայնոսիկ
հողս և հարթ ու հաւասար գործել :

Մանր-մ հոգւոյ : — Ամ փոքրի մշակո-
թիւն : — Այս օրինակ մշակութեամբ պէտք
է իմանալ, տափումն, որ է երկրորդ մշակու-
թիւն և զքաղահանութիւն : Մատաղ ցո-
րենահասակի և այլ սիզաբուսաց վերայ գոր-
ծադրեալ տափիւոյ մասնաւոր արդիւնքն է
ընծիւղիլի օգտաւէտութիւնս բուսուցա-
նել, այս է ապ զնորանոր հասկս, և ընդ-
հանրապէս գրգռել զգորութիւնն երկրի.
սա մի կերպ է, որ պայծառացուցանէ գո-
րութեան արգիւնականութիւնը : Պէտք է
մտաբերել Պիլծիքացւոց առակն, « որ
տափանաւ ծածկէ զսերմանիս շաղկամի՝
պէտք չէ յետս նայել », ո՞ր պէտք է գոր-
ծադրել պնդատամն տոփանս կամ նշարա-
կաւոր առկիս :

« Երկրորդ մշակութեան », անուամբ,
հարկ է իմանալ անկոց կամ բուսոց ար-
ւած ամենայն փոքրիկ մշակութիւնս, ո-
րոց նպատակն է երկիրն կակուղ և մո-
լախոտից ազատ գործել, մանրել և քաղ-
հանել : Երկրորդ մշակութիւնն աղբէ մա-

նաւանդ արդեանց հանգամանաց վերայ,
որ մասնաւորապէս վայելէ՝ անձրեւէն հար-
կանելէն զինի՝ մակերեւոյթն խստացած
գորաւոր երկրին : Բայց պէտք էր լինիլ
վնասակար, եթէ կատարէին զայն մի թե-
թեւ երկրի վերայ, չոր և ջերմ ժամանա-
կի մէջ, եթէ ունեցած չլինէին մոլախո-
տից եղծումն իւրեանց մի միայն նպատակ :
Արկնարօր առնեն թէ մարդկան ձեռք և
թէ օգնութեամբ ձիոյ՝ մի բահակերպ գոր-
ծւոյ միջոցաւ : Այս ջնջիչ գործեաց տե-
սակի մին, որ է սակաւատարած մարմնով՝
կազմէ մի երեքանիւնի գործի, որոյ կող-
մունքն հեռանան և վերստին մերձենան
ըստ հաճոյից մշակին, և կրէ միայն խոփս՝
որք ընկերացած են երկաթի կռածոյի
հետ : Այս գործին մի ձի քարշելով՝ մի
ուշադիր մարդոյ առաջնորդութեամբ կա-
րէ մի աւուր մէջ կրկնարօր առնել մի եկ-
տարէն աւելի, որ թէպէտ գործէ փոքր ինչ
նուազ կատարելութեամբ, բայց քսան
մարդկանէ առաւել :

Առաջին կրկնարօրն ձեռաց՝ քաղհա-
նեալ բուսոց մշակութեան մէջ քերման
մի տեսակն է, իսկ երկրորդն՝ որ բահիւ
կատարի, է խորագոյն : Արկնարօր առնելն
ըստ մեծի մասին օգտակար է բուսոց, բայց
շաղ տալով ցանած ցորենոյ մշակութեան
մէջ սակաւ է գործադրուած :

Ապա-մ հոգակո-պից : — Այս է անկոց ար-
մատոց մօտ կուտեղն զհողս՝ մասնաւորապէս
ունի զօրութիւն նորոգ արմատոց կազ-
մութիւն գրգռել՝ զօրօր, շաքարեղեգան,
սիմինտրի և տորնի. ունի զօրութիւն
գնտարմատից թիւն բաղմապատկիլ՝ զօր
օրինակ՝ դեանախնձօրոյ. ունի զօրութիւն
զցողունս կակղել և սպիտակացուցանել,

զոր օրինակ լախուրի և ակքանի. ունի զօրութիւն պահել շրջակայ զովութիւնս, և երաշխաւոր լինել նոցա ցրտութեան ձմրան եղանակին, հողմոց, և խոնաւութեան դէմ, զորօրկ. կանգարի:

Ձեռք կազմած հողակուտից մէջ, իւրաքանչիւր տնկոց չորս կողմն բարձրացուցանեն կամ մի կոնաձև հողակոյտ, կամ գերամեծարութեամբ իւրաքանչիւր կարգի երկայնութեամբ շարունակ մի հողակոյտ, բրելով մի անջրպետութիւն՝ որ որոշէ զնոյն կարգն իւր մերձակայ կարգէն:

(Երաշխակէ):

Ք. զՈՎԱՆՆԵՍ ՎԱՐՈՍՈՅՏ ԵՐԾԾԱՆ

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն

ԳԵՐ. ՍԱՐԳԻՍ ԵՒ ՄԱԿԱՐ

Ս. ԱՐԲԵՊԵՍԿՈՊՈՍՈՒՆ Բ.

Ի 19^ն ամսոյս Գեր. Սարգիս Ս. Երեպիսկոպոս և Գալպեանց, և ի 26^ն Գեր. Մակար Ս. Երեպիսկոպոս՝ աստի ի Ս. Լըմիածնէ վերադարձան իւրեանց վեճակները երթալոյ համար:

ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ ՎԵՐԱՀԻՆՈՒԹԵԱՆ.

Մայր Եթոպոյ Ս. Լըմիածնի Ղեմարանի այրեցեալ կիսոյ մասին և ին. ամբողջ վերաշինութեան համար՝ Լըմեանայ նահանգին արքունական երկրաչափ—ճարտարապետին հետ հետեւեալ պայմանը կուրցաւ:

Իսնիմաց Եզգայինք անշուշտ կհասկանան՝ զի յանցեղումն (Երարատայ և ուրիշ

տեմքերի տետրակին մէջ) հրատարակեալ պայմանագիրը և կապակցութիւնքը՝ վերաշինութեան ¹/5 մասը կպարունակէր, այսինքն տանեաց, յատակաց գերանաց և այլոց մանր մասանց շինութեան կվերաբերէր, իսկ այս երկրորդ և վերջին պայմանակցութիւնն այրեցեալ մասին ամբողջ վերաշինութեան համար է, ինչպէս որ պայմանագրին մէջ ևս ըստ բաւականին մանրամասնեալ և յիշեալ է, որով ց1^ն Յունիտի յառաջակայ ամի բաց ի հանդիսարժնէն և ձեմարանի ամբողջ յատակաց ներկէն՝ միւս մասունքն պիտի աւարտուին, և Եստուծով՝ նոյն ամսոյ մէջ՝ Ղեմարանի աշակերտքը անդր փոխադրել կարելի պիտի լինի:

Եհաւասիկ պայմանագրին օրինակ:

“Յամին 1874 ի 18 Դեկտեմբերի՝ ես ի ներքոյ սորին ստորագրեալս. Երկրաչափ Կափիթան Վ. օրօնցով Վ. իրեամինով կըռեցի զայս պայմանագիր ընդ Հայոց Սինօղին Ս. Լըմիածնի առ այն, զի յիմ վերայ առնում ի նմանէ գվերջնական վերանորոգութիւն հրկիզեալն Ղեմարանի կապակցաբար ամբողջութեամբ ընդ Երեպոսան հոլար ոռլբիս արծաթոյ ի վերայ հետեւեալ պայմանաց: ա.) Ի պատրաստութիւն նիւթոց ես պարտիմ ձեռն արկանել անյապաղ, իսկ գործողութեանց աշխատանաց սկիզբն առնել՝ ամսով զինի հաստատութեան այս պայմանագրոյ, և յետ այնորիկ յաւարտ ածել զամենայն գործս ց1^ն Յունիտի 1875 ամի. իսկ զներքին շինութիւն գմբէթին և զներկումն տախտակամածից ց1^ն Լոկանբերի նորին տարւոյ: Յիմ

պարտաւորութիւն ընդունիմ զկատա-
րումն հետեւեալ աշխատութեանց, զինել
ի ներքնայարկի յայնոսիկ սենեակս, յորս
տախտակայատակք էին և ի սենեկին, յո-
րում ջրոտունն էր, և յերկոսին ևս սենե-
ակս որ ի ներքոյ հանդիսարանին՝ դե-
րանս յատակաց քառակուսի հաստու-
թեամբ 4 մանչի. հեռաւորութեամբ յի-
րերաց առ 1 արշին: Բ.) Յերկոսին սենե-
ակս, որ ի ներքոյ հանդիսարանին՝ առ տո-
ղելոյ զտախտակամածն՝ հանել զկարեւորն
քանակութիւն հողոյ: Գ.) Տախտակամած
յօրինել յամենայն սենեակս վերնայարկի
և ներքնոյն ի տախտակաց, որոց հաս-
տութիւն իցէ յար և նման եղելոցն ի վե-
րայ յատակաց չայրեցեալ մասին Ղե-
մարանի: Դ.) Օհին տախտակամածս վեր-
նայարկին և ներքնայարկին հարթել քեր-
չաւ: Ե.) Օամենայն զնոր տախտակա-
մածսն հանդերձ տախտակեայ եղերօք
ներկել յերկուս նուազս ձիթաներով:
զհինսն ի վերնայարկի և ի ներքնայարկի
ներկել ըստ նմին օրինակի: Օտախտակա-
մածսն հանդիսարանի ներկել ի ձե (քա-
ռակուսի: Զ.) Օռուստաղս բովանդակ
ներքնայարկին աղխաղխել տախտակօք $\frac{3}{8}$
վերշոկ հաստութեամբ, շինել զերկրս
տախտակեայս և աղխաղխել զՖիլենքայս
(թամասա) ըստ օրինակի եղելոցն, և յեա-
այնորիկ ներկել զայնս սպիտակ ձիթաներ-
կով, իսկ զերկրս և զկողթելս (թամասա)
զեղնադունիւ: Է.) Նորոգել զերկեալ սան-
դուղն հանդիսաւոր մօտից, շինելով նմին
յննարանս և հաստաւորով զվայրահակ-
եալ մասունս գերանին (կամարին) եր-
կաթակապօք և հաստ բեւեռօք, շինելով
զնոր սանդուղ ի նախկին հիւանդանոցն

և ներկելով զտախտակեայ երեսս սանդ-
ղոյ յերկեալն գոյն: Ը.) Նորոգ շինել ի բո-
վանդակ հրկիզեալ բաժնի Ղեմարանի
զպատուհանս փեղկօք փակուցելովք ըստ
օրինակի եղելոցն, անցուցանելով զապա-
կիս, ներկելով և դնելով զպահանջեալ
պարագայսն: Թ.) Նորոգ շինել զ25 դար-
ձեկս (շրջանակս) դրանց ըստ օրինակի
եղելոցն՝ յաւելմամբ ի հին դուռս զնիգս
երկաթեայս պահանջեալն քանակու-
թեամբ: Ժ.) Էինել զկարեւորն քանա-
կութիւն դարձեկաց (շրջանակաց) յեր-
եալ պահարանս առկախմամբ հնոց դը-
րանց և յաւելմամբ նոց: Ժա.) Օամե-
նայն դարձեկս ներկել յառաջին գոյն:
Ժբ.) Էինել ջրոտուն (արտաքնոց) ի վեր-
նայարկի համաձայն եղեալ յատակագծի,
և առ այս՝ ի ներքնայարկին սակս զատա-
նելոյ զխողովակս արտաթորութեան՝ միով
աղիւսով բարձրացուցանել զորմն փոք-
րիկ ծեփածոյ գաճով, շինել խողովակս
5, մածուցեալ ի միջնավայրն զցինկ (կի-
սամետաղ, արոյր): Էինել միջնորմ
տախտակեայ բաժանեալ զջրոտունն ի 5
բաժանմունս, շինել իւրաքանչիւր բաժան-
ման նստարան մածուցեալ ի վերնակողմն,
ի շրջապատն և ի յատակն թերթս ցինկ
(կիսամետաղի) և յիւրաքանչիւր բաժա-
նումն շինել դուռն առանձին մթնադոյն
սպակօք, պարտեպատշաճ պարագայիւք,
այն է դռնափակօք և ներքին օղակօք:
Օմիջնորմն բովանդակ ծեփել գաճով:
Օխողովակ և զամենայն տախտակեայս
նստարանաց պարտ է ձիթապատել: Ժգ.)
Քակել ի բովանդակ այրեցեալ մասին
Ղեմարանի զերկեալն ծեփ, և յետ այնո-
րիկ նորոգ ծեփել զորմունս ըստ հետեւ-

լոյն: Յամենայն սենեակս, որք թղթապատք լինելոց են՝ ծեփել յերկուս նուագս, զառաջինն՝ հաստութեամբ համաձայն կարևորութեանն ի 1¹/₂ մինչև 9³/₄ վերջոյն՝ ի մոխրագոյն գաճոյ՝ յարակցեալ յայն 9¹/₃ կաւոյ, զերկրորդն ի մոխրագոյն գաճոյ: Օւամենայն առաստաղս ծեփել յերիս նուագս, յորոց վերջինն ի սպիտակ գաճոյ ըստ եղանակի եղելոցն առաստաղաց: Օնրբանցս ծեփել յերիս նուագս ըստ օրինակի միւսոյ մասին: Օհանդիսարանն ծեփել յերիս նուագս, զսիւնս և զեղերս տախտակեայս շինել ըստ օրինակի ընդ սմին եղեալ յատակագծի. իսկ զշինութիւնն առաստաղին և այլոց մասանց՝ որպէս Կորին Ա ի հաստութեանն կոմիցի ըստ օրինակի առաջնոյ եղանակին: ԺԴ.) Ի ներքնայարկի, յորում՝ արտաքնոցն էր, ի դուռն փոխել զպատուհան և շինել սանդուղ ի տաշեալ քարէ: Դուռն պարտի լինել Ֆելեզալ (ցանցակերպ հիւսեալ) ներկեալ յեղեալն գոյն. իսկ առաջոյ դրան ի դէպս կարևորութեան պարտ է շինել զներքին կամար աղիւսեայ: ԺԵ.) Ի վերնայարկի և ի ներքնոյն շինել զԶ շուրմուխան վառարանս՝ կցեալ ի նոսա զչուկունեայ պարագայս և հաստատել լով խողովակս յորմունս, զոր պարտ է առնել պարսեպատշաճն զգուշութեամբ: Ի վերայ և ի ներքոյ տանեաց շինել զկարևորն քանակութիւն ծխնելուղաց, որք ըստ կարևորութեանն պարտին լինել առ 2, 3 և 4 ծխնելոյզս: ԺԶ.) Կատարել զնորոգութիւնն թղթազարդիկ յայն տեղիս, յորս պարտին քակել որմունս. իսկ զթըղութեանն Ա անքն պարտի տալ: ԺԷ.) Մաս ծուցանել թղթազարգս յայնոսիկ սենեակս վերնայարկին և ներքնայարկին, յորս կանխաւ ևս կայր, նորս ըստ օրինակաց, զորս ընտրեսցէ Կորին Ա ի հաստութեանն. բայց զի գին իւրաքանչեւրոց թերթի (պատտառի) լինիցի ի 40 կոպէի մինչև 950, և վասն այսորիկ հարկ լիցի զիսկականն հաշիւ մատուցանել ի խանութէն, յորմէ նոքին գնեսցին: ԺԸ.) Ի սեղանատան շինել պահարան ի տեղի նախկին լուացարանի, և կատարել յամբողջ շինութեան զմանր նորոգութիւնս, այն է՝ նորոգութիւն ծեփոյ, լըումն ապակեաց, նորոգումն փնասեալ լըւամալից ի չայրեցեալ մասին, նորոգութիւն քարայտակաց, վանդակաց, ներկ նոցին և ըն:

Ի շինութիւն անդիսարանի կատարել զհետեւեալ աշխատութիւնն: ԺԹ.) Դնել ընդ երկարութիւնն որմանց Ժողովարան (որմնակալս, նալ) ի քառակուսի տաշեալ գերանաց 3 և 4 վերջոյ հաստութեամբ, իսկ ի նոսին հասեալ ամրացուցանել կողս 40 բաղկացեալս 3 վերջոյն տախտակաց մածուցելոց սօսնձաւ և քաթանաւ և միացուցեալ բեւեռօք. ի կողս անցուցանել նեցուկս 6 արշին բարձրութեամբ, ի նեցուկսն յարմարել զվերջին շրջանակալն՝ անցուցանելով յայն խաչաձև գերանս, որպէս ցուցեալ է ի յատակագծի. և ի միջնավայրի շինել օղակ վասն ջահի: ԺԽ.) Ի վերնակողման գմբէթին զգերանակալս և վասն այսր դնել զ15 արշիննոց քառակուսի տաշեալ գերանն, յոր ամբարանդել զ16 յենարանս (նեցուկս). իսկ ի սոսին շինել վերադիրս (ծածկոյթս) վասն տալոյ զպահանջեալն ձև. և ապա յետ շինելոյ զվերնածածկն՝ որ լինելոց է ի 1/2 վերջոյ հաստութեամբ տախտակաց՝ ծած-

կել զգմբեթն թերթ թերթ թիթ դամբ և ներկել ձիթաներկով : Ի վերայ գմբեթին շինել զկատար սրածայր և ի գաղաթան զգրիչ երկաթեայ : Չառաստաղ գմբեթին բեռնել Բաղլապիւք վասն ծեփոյ և ղնել սիւնս 16՝ շինելով և զեզերսն : Չառաստաղ և զորմունս ծեփել ըստ 13րդ յօդուածոյ սորին պայմանադրոյ. շինել ի վերնոյ մասին գմբեթին զ8 գոյնզդոյն լուսամուտս ըստ ձևոյն հաւանելոյ ի Նորին Վահափառութենէ : Եւ շինել զ8 լուսամուտս ի նմին դահլճի հանդերձ դարձեկօք, ներկով, ղնելով զապակիս և զպարազայս. շինել զմի դարձեկ ընկուզեայ և առկախել զեզիալ դուռնն : Եւ ամենայն պատուհանս առհասարակ շինել պատուանդանս ի մասնաչափ տախտակաց : Եւ.) Յառաստաղս, յորս կարեւոր դատիցի, շինել զբեղնապղնձեայ օղակս վասն լապաերաց : Եւ.) Յելս տանեաց ի վերայ չայրեցեալ մասին շինել զյարկ (ծածկոյթ) : Եւ.) Սերձ ի գերանակապս գմբեթին, առ բաժանելոյ զայն ի մնացեալ շինուածոյն, շինել զվահանակերպ ուրմունս յաղլուոց ի կերպ Բրանդհուէրայ (միջնորմ). և Եւ.) Չառաջեալ կողմական ելից ի ճեմարանին շինել արտաքնոց վասն 8 տեղեաց ի հում աղիւսոյ (СИРЦОВЫЙ), ղնելով գերանս և ծածկելով երկաթեայ յարկաւ, և արտաքնոցն պարտի միանալ ընդ նրբանցս յարկաւ և ձեմելեալ և չուկունեայ վառարանաւ : Եւ.) Ամենայն աշխատութիւնք առհասարակ պարտին կատարել ամուր, կանոնաւոր և ի նիւթոց հետեւեալ յատկութեանց. 1, առաջ՝ եղևնափայտեայ ի Տփլիսոյ, և տախտակք գմբեթին չորացեալք բոլորովին. 2, եր-

կաթ Յակովբեան ամենալաւ. 3, ձէթ կտուահատի. իսկ վասն տախտակամածից կանեփեայ՝ բերեալ ի Տփլիսոյ. 4, ապակիք առանց պղպջակաց յարտասահմանէ և ամենասպիտակք. 5, դաճ վասն երեսաց ուրմանց ամենալաւ. 6, բեռնք արտասահմանեայք, և 7, երկաթակապք ամուրք և բարեշէնք : Եւ.) Վանքն պարտի տալ ինձ վհին դուռնս, զմնացեալ վանդակաւնս և զմնացեալ երկաթակապն որ ի վերայ գմբեթին. իսկ եթէ վանդակասիւնքն չբաւականացին վասն սանդղոյ, զայնպիսին՝ որչափ և կարեւոր դատիցի՝ պարտիմ շինել յինքենէ : Եւ.) Յամենայն ժամանակի դործողութեանց նըշանակեալն ի կողմանէ Նորին Վահափառութեան Եւպիսկոպոսն ունի իրաւունս հսկելոյ՝ զի ի գործ եղեալ նիւթքն լինիցին այնու քանակութեամբ՝ որպէս ցուցեալն է ի պայմանադրին : Իսկ Վահափառ Պատրիարքն՝ եթէ կամիցի՝ յետ կանխադրյն ընդ իս համաձայնութեան՝ կարէ փոխել կամ ընտրել զքանի մի նիւթի ղէնս վասն ներքին շինութեան, որպիսիք են՝ զձե և զկերպպատուհանաց, զձն նկարազարդուց, թղթազարդ, զպարազայս դրանց և պատուհանաց, այլ և զգոյն ներկոց, որոց տեսակք ըստ ցանկութեան Նորին Վահափառութեան՝ պարտին նմին ցուցանիլ : Եւ.) Եթէ ես ի ժամու չկարացից աւարտել զգործողութիւնսն, յայնժամ վասն իւրաքանչիւր աւուր անկատար մնալոյն պարտիմ աւուժել զ15 ուրբիս, զորս պարտին յինէն արգելուլ ի ժամ վերջնոյ հաշուատեսութեան. իսկ իմիւսմէ կողմանէ եթէ Վանքն ինչանակեալ միջոցս որ ի հետեւեալ յօդուածի՝ չտայցէ ինձ դրամս,

վասն իւրաքանչիւր կորուսեալ աւուրն պարտի տուժել 15 ռ. արծ. 15.) Ի ժամ հաստատութեան այսր պայմանագրոյ իբրեւ առհաստաչեայ ես պարտիմ ընդունել զ3000 ռ. արծ. յետ ամսօրեայ ժամանակի հաստատութեան պայմանագրոյս, յորժամ ես սովին գումարաւ հատուցից զնիւթան, պարտին տալ ինձ ի պատրաստութիւն նորոց նիւթոց և կատարումն աշխատութեանց՝ այլ ևս 3000 ռ. և յետ այնորիկ տուչութիւն դրամոց պարտի լի նիւ հետեւեալ եղանակաւ. յետ շինելոյ զհիւսնական և զյարկաց աշխատութիւնս գմբեթին՝ 1400 ռ. յետ շինութեան վառարանաց՝ 1400 ռ. յետ շինելոյ զտառատաղս ի ներքնայարկի և դնելոյ զգերանս ի հանդիսարանի՝ 1000 ռ. յետ շինելոյ զգաղափար արտաքնոցաց և յետ դնելոյ զգերանս ներքնայարկին՝ 800 ռ. յետ ծփոյ վերնայարկին և ներքնայարկին՝ 700 ռ. յետ զտախտակամաճն յօրինելոյ ի վերնայարկի և ի ներքնայարկի 700 ռ. յետ շինութեան ներքնակողման հանդիսարանին՝ 1000 ռ. և յետ զամենայն գործսն աւարտակերտելոյ և զձեմարանն յանձնելոյ՝ 1000 ռ.:

Ը.) Ընդունելութիւն ամենայն գործոց աշխատութեանց պարտի լինել յընթացս միոյ եօթնեկի յետ աւարտման շինութեան. և եթէ կամք լինիցին Նորին Վահապառութեան՝ ի վկայութիւն գործոց կարէ հրաւիրել զվերատեսուչն շինութեանց Վսխաւոր Վառապարութեան. իսկ յետ այնորիկ զլին յանձնելոյ զճեմարանն՝ բոլոր պարտաւորութիւնք իմ ըստ այսմ՝ պայմանագրոյ դադարին: Ը.) Ի դէպ կատարման աշխատութեանց կամ

զննութեան նոցին՝ եթէ երեւցի ինչ յոռի դործեալ կամ անկանոն, զայնպիսին ես պարտիմ անյապաղ վերաշինել կամ նորոգել յընթացս միոյ ամսեան յիմ հաշիւ. և վասն այսր մինչև ցվերաշինութիւն նոցին՝ պատկանեալ ինձ դրամն 1000 ռուբլեաց ոչ տացի. իսկ եթէ զնորոգութիւնս ամենեկին իսկ չիցիմ կատարեալ՝ զգումարն զայն տուժեմ ես զլիտվին. բայց զննութիւն գործոց պարտի կատարիլ միայն ընդ ձեռն երկրաչափի գլխաւոր կառավարութեան: Գ.) Եթէ երեւցի զի ի հին դրանց ^{1/6} մասն անպատանք են վասն գործածութեան, յայնժամ զայնպիսին յինքենէ շինել պարտիմ նոր ի նորոյ:

Դ.) Պայմանագիրս այս պարտի յերկուց պայմանադիր կողմանց պահպանիլ սրբութեամբ և անխախտութեամբ:

(Ստորագրութիւն).

Սոյն Պայմանի մէջ իբր մի հազար մանէթի արժողութեամբ՝ չայրեցեալ մասի մէջ վերանորոգելիք ինչ ինչ պարագաներ կան:

Ի ՆՊԱՍՏ ՃԵՄԱՐԱՆԻ.

Վոհութեամբ կհաղորդեմք՝ զի Ներեւանայ արքունական Վարժարանի Հայկազուն մի քանի տաշկերոք՝ իւրեանց ներքին և բուռն եռանդէն թելադրեալ՝ ճեմարանի այրեցեալ մասի վերանորոգութեան նպատակոյ բարի նպատակաւ ամնոյս մէջ թատրոնական մի ներկայացումն տուած են, յորմէ գոյացած զուտ արդիւնքը ևս ներկայացուցին Վեհ.

Հայրապետին, որոյ քանակութիւնը ի ժամանակին կրատարակեմք:

Գարձեալ Երեւանէն կհաղորդեն մեզ՝ զի մերազնեայ մի քանի երիտասարդներ և վարժապետներ ևս սոյնպիսի նպատակաւ մի քանի թատրոնական ներկայացումներ պիտի տան յառաջակայ ամսոյ մէջ:

Անշուշտ սոյնպիսի բարեգործութիւնը կրկնակի բարի նշանակութիւնքը և ազգօգուտ տպաւորութիւնքը ունենալով՝ միշտ մեծ շնորհակալութեանց և գովեստից արժանի են:

ՍՈՒՐՀԱՆԳԱԿԻ ԲՈՒԶԱՆԳԵԱՆՆԵՐ

ԳՐԱԲԱՐ ԼԵԶՈՒԻՆ

ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԲԱՆԱՒՈՐ ԵՂԱՆԱԿ.

Հետեւեալը Մասիսէն օրինակելով՝ Հայկաբանութեան դատատուաց ուշադրութեան կյանքներն:

«Ազգային հմուտ գրագէտ Մեծ. Ա. Մ. Գարաբաշեան էֆէնտին Հայերէն գրաբառ լեզուի ուսուցման բանաւոր եղանակը ցուցնելու և հակառակ կարծիքները ցրելու նպատակաւ հետեւեալ յօդուածը զրկած է մեզ ի հրատարակութիւն:

«Պ. Սուրէն հրատարակեց Մասիսի 1600 և 1601 թիւերուն մէջ մեզի դէմ՝ պատասխան մը, ուր դարձեալ մինչև երկինք կրարձրացնէ իւր միակ միջոցը՝ «լաւ Հայերէն ուսնելու», այն է գրաբարէ աշխարհաբարի թարգմանել: Հատ երկայն կրկար մի առ մի պատասխանել Պ. Սուրէնի երկայն և ցամաք փաստաբանութեանց, որոնցմէ կուզէ եղրակացնել թէ՛ Հայերէն լեզուն ուրիշ միջոցաւ չի սորվուիր՝ բայց եթէ գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով, և այն՝ իւր ֆերականութեամբ միայն: Ըստ Պ. Սուրէնի, «մինչև ցարդ աշխարհաբարին սոյնքան յառաջնադարձութիւնը գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանութեանց ար-

դիւնքն է», եղեր, «աշխարհաբարէ ի դրաբար թարգմանելն ալ օգտակար մաս մ'է», եղեր «վարժութեան, բայց այս կը թուի ինքնը գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելու վարժութիւնն ետքը կը լինի», եղեր. «աղէկ աշխարհաբար անոնք միայն կ'ընեն», եղեր, «որ գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելու վարժութեան ի սկզբանէ», Աւերջապէս թէ գրաբար և թէ աշխարհաբար աղէկ գրել ըստ Պ. Սուրէնի, գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով», կ'ընեն: «Ասկէ ի հարկէ պիտի հետեւի թէ Սահակ Մեսրոպ Եղնիկ իրենց Ոսկեղնիկ հայերէնը գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով սորվեցան. նոյնպէս Միխիթարեան վարդապետները և այլք՝ որ այնչափ երեւիլի գործեր հայերէն գրաբար և աշխարհաբար շարադրած և թարգմանած են՝ գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով սորվեցան իրենց հայերէնը: Մասիսի 1601 թուոյն մէջ Պ. Սուրէնի պատասխանէն անմիջապէս ետքը դուռած գրաբար քերթուածը զրոյց Կ. Ս. Կամիկեան պատանին, Հասնազարեան վարժարանի աշակերտը, նոյնպէս գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով սորված է հայերէն: Ի՞նչ պէտք է երկարել, գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելը Պ. Սուրէնի փիլիսոփայական քարն է հայերէնի համար՝ հայերէն լեզուն քիմիական համազօրը՝ այնպէս որ գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանել և «հայերէն ուսնել», Պ. Սուրէնի համար մի և նոյն բան է:

Գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով միայն հայերէն չի սորվուիր, որ և իցէ լեզու կտորվուի ալ և ալ կը թուի ինքններով, ասոնց մին է թարգմանելը բայց ամենէն կարեւոր և գործնական կըրթութիւնը գրելն է: Սակայն թողունք առ այժմ՝ այս կէտը՝ որ մեր բուն խնդիրը չէ և բուն խնդրոյն դանք:

Պ. Սուրէն այնպէս յափշտակուած է իւր զըրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելու դրութեան բացարձակ գերազանցութենէն, որ՝ ինչպէս կը տեսնուի՝ չհասկցաւ մեր առաջին յօդուածը: Մեր խօսքը գլխաւորապէս հայերէն սորվելու եղանակին վրայ էր և չէ, այս երկրորդական խնդիր է: Բուն խնդիրը սա է թէ Հայու մը հայերէն սորվեցնել ինչ ըսել է. կամ, ուրիշ բառերով

ըսենք, Հայ մը ի՞նչ բան սորվելով հայերէն սորված կըլլայ, Ուստի նորէն կհարցնենք մեր բարեկամին, գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով ուսնելու լեզուն ի՞նչ լեզու է Եթէ ըսէ թէ «չխորհա՞ք հայերէն է՝ մենք անոր սա համառօտ պատասխանը կուտանք թէ՛ մենք աշխարհաբարն իբրեւ շատ հայերէն լեզու չենք ճանչնար, աշխարհաբարն այնպէս հայերէն է՝ ինչպէս գրաբարը: Հայերէն լեզուն, իւր բառերովը և ֆերականութեամբը տեսակ մը լեզու է՝ պարսկերէնէն, յունարէնէն լատիններէնէն և ուրիշ լեզուներէ տարբեր: Բայց աշխարհաբար ըսուած լեզուն այս լեզուներուն պէս տարբեր չէ հայերէնէն, ինչպէս ուրիշ որ և իցէ ձե հայերէն մը, զոր օրինակ այս ինչ դարու կամ հեղինակի լեզուն տարբեր լեզու չէ նոյն հայերէնէն: Հայերէնը «սասկան» (սօքալ, քլասիք) հայերէնը իբրեւ տեսակ մը լեզու իւր բառերով ու ֆերականութեամբը, ի սկզբանէ մինչև ցայսօր գրեթէ ամեն դարու մէջ, նա մասնաւոր ամեն մասնագործի գրչի տակ, քիչ շատ տարբեր և օտար ձևեր առած են: Գարու մը կամ մասնագործի մը լեզուն օտարութիւնները կամ տարբերութիւնները՝ որչափ կուղղուին ըստ դասական հայերէնի, այնչափ լեզուն մաքուր և ուղիւ հայերէն կըլլայ, ապա թէ ոչ՝ կմնայ դասական հայերէնէ օտար կամ տարբեր տարրերով խառն հայերէն մը, Բայց ոչ հայերէնէ տարբեր լեզու մը: Գասական հայերէնէ օտար տարրեր կամ ձևեր կան ոչ միայն մեր աշխարհաբար լեզուին մէջ, այլ և անցեալ դարերու հայերէններուն մէջ՝ զոր մենք գրաբար կհօշենք: Բայց ասոր համար չենք կրնար ըսել թէ անցեալ դարերու հայերէնները հայերէնէ տարբեր մէյմէկ լեզու են: Եւ երբ մէկը մասնաւոր հայ մը հայերէն կուզէ սորվիլ, ինչպէս որ այս ինչ դարու կամ մասնագործի լեզուն չսորվիլու այլ «սասկան» հայերէնը կսորվի անոր բառերով ու քերականութեամբը և իւրաքանչիւր դարու և մասնագործի հայերէնն այն դասական հայերէնին հետ բաղդատելով կը հասկնայ տարբերութիւնը, նոյնպէս հիմայ հայերէն սորվիլ ուղղիւ Հայ մը դասական հայերէնը սորվելու է՝ դասական հայերէնը սորվելէն ետքը՝ իւր աշխարհաբարն անոր հետ լսողատելով կըր-

նայ հասկնալ թէ ինչ է երկուքին մէջ տեղ և դած տարբերութիւնը, և թէ ինչ ընել պէտք է:

Չենք դիտարկել արդեօք հասկնել հայերէնի վրայ մեր գաղափարը: Գարձեալ կըսենք՝ մեր գաղափարն է որ Հայ մը «սասկան» հայերէնը սորվելու է և ոչ այս ինչ դարու, այս ինչ մասնագործի կամ այս ինչ ձե հայերէն: Պօսոյ կամ Ռուսի աշխարհաբարը՝ ֆերականութիւնները՝ զորս մեր մինչև ցարդ յօրինեցաք՝ այն դասական հայերէնը սորվեցնելու համար են և ոչ այս ինչ ձե հայերէն: Ըստ մեզ՝ հայու մը համար մասնաւոր հայերէն մը սորվիլ պէտք չէ՝ այլ պէտք է և բաւական է դասական հայերէնը միայն սորվիլ, ապա թէ ոչ, ոչ թէ Հայերէն՝ այլ այս ինչ ձե հայերէն միայն սորված կըլլայ:

Հայերէն և հայերէն սորվիլ ի՞նչ ըլլալը սահմանած ըլլալով, ցանք հիմա զայն ուսուցանելու եղանակին կամ մեթոտին:

Ահա Պ. Սուրենի հայերէն սորվեցնելու մեթոտը: Պ. Սուրեն կուզէ և կարեւոր կհամարի որ իւր աշակերտները գրաբարի ամբողջ ֆերականութիւնը սորվին այս լեզուն «սասկան» համար միայն որպէս զի գրաբարէն աշխարհաբար թարգմանեն և ոչ թէ աշխարհաբարէ գրաբար: Զոր օրինակ, կուզէ որ աշակերտը գիտնայ թէ «խախտադրութիւնը Գործիականով կնշանակէ «սկիզբ» որպէս զի, երբ կտեսնէ, «ընդ ծառով», թարգմանէ «ծառին տակ», և

Հոս կհարցնենք նախ Պ. Սուրենի թէ՛ «ընդ ծառով», «ծառին տակ», թարգմանողը չի՞ կրնար «ծառին տակ», ալ «ընդ ծառով» թարգմանել. ի՞նչ պատճառ կայ առաջնոյն համար հրաման տալ, և երկրորդին համար չտալ. այսպէս իմանալու է բոլոր լեզուին համար, Ամենեւին պատճառ չկայ դասական լեզուին բոլոր քերականութիւնը կամ որ նոյն է Պ. Սուրենի բառերով, «գրաբարը հասկնալ», սորվեցնելէն ետքը գրաբարէ աշխարհաբար միայն թարգմանել տալ և ոչ աշխարհաբարէ գրաբար: Երկրորդ, կը հարցնենք թէ, եթէ աշակերտը աշխարհաբար միայն պիտի խօսին և զրեն, ինչպէս որ իրօք ալ գտնէ ընդհանրապէս այնպէս է, ի՞նչ հարկ կայ գրաբարի քերականութիւնը կամ գրաբար հաս-

կնալ սորվեցնել. ի՞նչ հարկ կայ տղուն, որ
«ծառին տակ», ի՞նչ ըսելէն գիտէ, «ընդ ծա-
ռովը», սորվիլ, քանի որ այս վերջինը պիտի չը
գործածէ: Ի՞նչ որ գործնական կարեւորութիւն մը
չունի՝ բոլորովին աւելորդ է: Բոլորովին աւելորդ
է տղուն համար զրաբարը, եթէ այն արգիլեալ
ծառ պիտի ըլլայ անոր:

Մեր այս հարցման Պ. Սուրէնի պատասխանը
սա է թէ՛ հայերէն գրաբար գիտնալ հարկաւոր
է, վասն զի անով աշխարհաբարին «անճոռնի
տաճկաբանութիւնները կվերնան» աշխարհաբարը
զրաբառով կճոխանայ, կազնուանայ, կճշգուսի
կկանոնաւորուի, այլովքն հանդերձ: Ասոնք գը-
րաբարին օգուտներն են, բայց գրաբարը այսինքն
այն հայերէնը՝ զոր մենք դասական կոչեցինք, ոչ
միայն օգտակար, այլ և հարկաւոր է, և անոր
հարկաւորութիւնը սա է որ, այն է քերականացալէ
հայերէն, այսինքն զայն սորվելով միայն հայերէն
սորված կըլլանք: Հայերէն սորվիլ մեզի կամ
պէտք է կամ ոչ, եթէ պէտք չէ, ըսելիք չու-
նինք, իսկ եթէ պէտք է, պէտք է ուրեմն որ դա-
սական հայերէնը սորվինք, քանզի այն է հայե-
րէն, և զայն սորվելով միայն հայերէն սորված
կըլլանք: Հայ ազգն իբր բնական ազգամամբ գիտ-
նալով զայս, միշտ զրաբարը սորվեցուցած է և
տակաւին կսորվեցնէ դպրոցաց մէջ:

Պ. Սուրէն իւր Քերականութեան յառաջա-
բանին մէջ ըսած էր թէ՛ ազգային վարժարանաց
մէջ հայերէն լեզուի ուսուցման մասին պիտեան
տիրող դրութիւնն է գրաբարը հասկնալ, աշ-
խարհաբարը գրել: Այս անգամ կուզէ իւր սը-
խալը: «Արդարեւ, կրտսէ ազգային վարժարանաց
մէջ գրաբար լեզուի ուսումը պէտք է որ կարելի
եղածին չափ զարգանայ, քանզի ոչ որ կուրա-
նայ թէ Հայ վարժարաններն, իբրեւ ազգային վար-
ժարան, զրաբարի ուսմանը նախապատուութիւն
ընծայած են միշտ, և գրաբարը հոն բացարձա-
կապէս և առանց սեղմման կուսուցուի», Բայց
կյաւելու թէ՛ Պօլոյ և զաւառաց երկրորդական
կամ նախակրթական դպրոցները բազմաթիւ չեն
վարժարանաց հետ. այս նախակրթական դպրոցաց
մէջ հայերէնը սեղմմամբ պէտք է սորվեցնել, այ-
սինքն գրաբարը հասկնալ, աշխարհաբարը գրել:

Մենք չէինք դիտեր թէ Պ. Սուրէն վարժարան ը-
սելով նախակրթարան դպրոց կհասկնար, Բայց
ամեն դպրոցի համար, թէ վարժարան ըլլայ և թէ
երկրորդական կամ նախակրթական դպրոց, հա-
յերէնի ուսումը մի և նոյն է. տարբերութիւնն
բայ քանակութեան միայն է և ոչ բայ որակա-
յայտնքն, թէ վարժարանի և թէ դպրոցի աշա-
կերտք մի և նոյն. հայերէնը դասական հայերէնը
պիտի սորվին, իբրեւ գերազանցապէս հայերէն, մին
հինգ տարի, միւսն երկու տարի իւրաքանչիւր իւր
դպրոցական ընթացքին համեմատ:

Աւստի մեր եղբակցութիւնը միանգամայն ըս-
կըղբունքն է, Գառնի հայերէնի ուսումը, Բայց
ազգային դպրոցներու մէջ ոչ ինչպէս վերալ և ոչ սեղ-
մալ, դասական հայերէնը չսորվեցնել՝ հայերէն
չսորվեցնել է: Գրաբարը հասկնալ, աշխարհաբարը
գրելու սկզբունքը բոլորովին անիմաստ է: Տը-
ղայ մը՝ որչափ կհասկնայ դասական հայերէնը
նոյնչափ նաեւ կրնայ գրել. գրելը հասկնալուն կըր-
թութիւնն է, անկէ տարբեր բան մը չէ. ինչպէս
որ խօսին ալ հասկնալուն ուրիշ մէկ կրթութիւնն
է, անկէ տարբեր բան մը չէ. և դասական հայե-
րէնը գիտցող Հայու մը համար՝ իւր աշխարհա-
բարը գատ գրել սորվիլ հարկ չէ, դասական հա-
յերէնը գիտցող մը աշխարհաբարը կգրէ, եթէ
ունի զրկու՝ յատկութիւնը որ հմտութեան ճա-
շակի և ուշադրութեան վրայ կկայանայ:

Գաւթ հիմա Պ. Սուրէնի պատասխանին վերջին
մասին: Ըստ Պ. Սուրէնի, մեր Քերականութեան
մէջ եթէ արժէք ունեցող բան մը կայ, այն ալ
Հայր Արսէնի Հայերէն և Շաքսալի Գաղղիերէն
Քերականութիւններէն առնուած մասերն են եղիւ:
Այս խօսքը մենք ըսած էինք Պ. Սուրէնի Քերա-
կանութեան համար, որ իրօք ուրիշ բան չէ՝ եթէ
ոչ ծայրէ ի ծայր մեր Քերականութեանց ընդօրի-
նակութիւնը: Ասիկա ստուղիւտ համար բաւական
է մեր գործնական Քերականութեան, ի մէջ այլոց,
էջ 159 և 160, Սեռական և Տրական Տէր Բա-
յի կանոնները բազմաթիւ Պ. Սուրէնի քերա-
կանութեան 135—137 թիւերուն հետ: Եթէ Պ.
Սուրէն այս և ասոնց նմանները Հայր Արսէնի
կամ Շաքսալի Քերականութեան մէջ կրնայ ցու-
ցնել, մենք կընդունինք թէ մեր Քերականու-

Թեան մեջ եթէ արժէք ունեցող բան մը կայ, Հայր Արսէնի և Շաքսալի քերականութիւններէն առնուած մասերն են. ապա եթէ Պ. Սուրէնի օրինակած կտորներուն թէ գաղափարը և թէ բացատրութիւնը մերն է միայն, առնուած ճշմարիտ պիտի ըլլայ ինչպէս որ է իսկ թէ Պ. Սուրէնի Գերականութեան մէջ եթէ արժէք ունեցող բան մը կայ, մեր Գերականութիւններէն առնուած մասերն են.

Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ.

Մասիս, Թ. 1620, Գեկտ. 12:

Կ Տ Ա Ն Ա Գ Ի Բ .

Փառքի մէջ կկարդամք:

Հասան փաշա խանի սենեկապետ Հանգուցեալ Մ. Սարգիս աղա՝ որոյ յուղարկաւորութեան հանդէսը կատարուեցաւ երեքշաբթի օրը, ի կենդանութեան հետեալ կտակն ըրեր է, զոր կհրատարակեմք ի յիշատակ բարեսէր Հանգուցելոյն և յօրինակ այլոց:

«Ստորագրեալս իմ ազատ և յօժար կամօքս յայտ առնեմ և կկտակեմ, նախ առաջի Աստուծոյ և ապա ի ներկայութեան Մայր եկեղեցւոյ լուսարարապետ Արժ. Տէր Սուքիաս հօր, եղբայրս Յակոբ աղայի, քոյրերս Նեքատար և Սինեմ տուտուներու, Արուս Հանըմի, Էնիշտէներս Դաւիթ և Պետրոս աղաներու, և Ձինիի խանի Օտապաշի Պաղտասար աղայի, որ յետ վախճանիս ժառանգորդացս ձգած զյւրէս հետեալ գրուածքը ամենայն ճշգրտութեամբ բաշխուի:

Ա. Մայր Եկեղեցւոյ դպրաց ուսումնարանի նստած տունէս ունեցած կէս բաժինս:

Բ. 50 Օսմ. ոսկի Մայր եկեղեցւոյ նորոգութեան.

Գ. 50	»	»	Ազգ. Հիւանդանոցի.
Դ. 25	»	»	Տնանկ աղքատաց.
Ե. 25	»	»	Փոքր Ախոյ սովատանջ աղքատաց.
Զ. 20	»	»	Եկեղեցւոյ եկեղեց.
Է. 20	»	»	Կէտիկ փաշայի »
Ը. 20	»	»	Գուռապիտի »
Թ. 5	»	»	Վախճանէս ութն օր

հոգքը Մայր եկեղեցին պատարագ ըլլալու համար ժա-

մուց.
Ժ. 2 » » Քահանայից Մայր եկեղեցւոյ.

ԺԱ. 2 Օսմ. ոսկի Պաշտօնի համար Լուսաստորեայի մոմի փրյ.

ԺԲ. 1 1/2 » » Լուսարարաց Մայր եկեղեցւոյ.

ԺԳ. 1 1/2 » » Ժամակոչեաց Մայր եկեղեցւոյ:

220 Երկու հարիւր քսան ոսկի Օսմ.

Աւստի վերոյիշեալ կտակներս իւրաքանչիւր տեղւոյն բաշխմանը համար իմ կողմանէս յիշեալ մեծապատիւ Պաղտասար աղան լիազօր կերպիւ կտակատար կարգած եմ, որ առանց այլայլութեան ամենայն ճշգրտութեամբ կատարէ: »

ՍԱՐԳԻՍ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Փունջ Թ. 957, Նոյեմբ. 16:

ՄԻԽԱՅԻԼԵԱՆԻ ՎԷՆԷՏԿՈՅ.

Վաղուց ի վեր գրեթէ ընդհանուր կարծիք մը կար ազգին մէջ թէ Վենետիկի Մխիթարեանք Հայ — Վաթողիկ կղերին ազատամիտ կամ գոնէ համեմատաբար նուազ մոլեռանդ մասը կը կապուէին: այս կարծեաց սխալ ըլլալը որ 1853ին առաջին անգամ հասկցուած էր, այս օրերս կրկին հաստատութիւն կը գտնէ Հասունեանց և Հաւահասունեանց մեծ կուռնիս առթիւ, և բնաւ երկբայութիւն չը թողուր, որ Վաթողիկ կղերին ամենէն մոլեռանդ կամ նախապաշարեալ մասը Բօլէճցիներէն ետեւ Վիեննայի և Վենետիկի Մխիթարեանց մէջ պէտք է փնտոել:

Անցեալները Վենետիկի Մխիթարեաններէն՝ Սորդուճեան Հայր Յովհաննէս Վարդապետը վախճանելով, ի մեծ զարմանս Վաթողիկ Հայոց լուսամիտ մասին տեսնուեցաւ որ յիշեալ Վարդապետը վախճանին մօտ Լատին կրօնաւոր մը կանչել տարով՝ Հասունեանի զէմ ապստամբաց ըլլալուն վրայ գրով զղջում յայտնել և մեղաց գոչելով թողութիւն խնդրել էր Պապէն:

Այս օրերս ալ Շարգ լրագրին մէջ Հիւրմիւղեան Եզուարդ Գերապայծառի մէջ յայտարարութիւնը կը տեսնուի որով յիշեալ Գերապայծառը Պապին առաջադրեալութիւնն ընդունելով, անոր ամեն հրամանաց և ակնարկութեանց ինչպէս նաև Բէլէրսուրուս անուն կոնդակին մէջ պարունակեալ հրամանաց և կանոնաց ամենաշուրջ և ամենահազանդ հաւատացեալ կը դաւանի զինքը և Հակահասունեան Վաթողիկ Հայերն իբրև հերձուածող և մոլորեալ կը դատապարտէ:

Մասիս Թ. 1614, Գեկտ. 28:

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԻՒԹՈՅ ԻՐ ԵՐԶԱՆԻ ԱՐԱՐԱՏ ԱՄՍԵՐՈՑ:

ԱՊՂ

Գ—Դ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ:—Պատմութիւն խորովոց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ՝ (Շարունակութիւն, 85 ի ԺԲ. Թ. 1875 թուոյ), յերես 1, 57, 80, 117, 157, 197, 237:—Գալիթ եկեղեցւոյ, 14:—Հայաստանեայց եկեղեցւոյ անցեալն, 47, 77, 123, 169, 203, 244, 277, 317, 357, 438, (Շարունակելի):—Մանր ուսմունք ազգային եկեղեցական պատմութեան, 127:—Եկեղեցական մի նորօրինակ յեղափոխութեան նըկրրումն, 598:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ:—Յիշատակարան ի վերայ տէրութեան եւ կրօնի նախկին Հայոց, 15, 49, 94, 128, 173, 206, 248:—Ապետութիւն եւ Խաչակիրք, 248, 280, 324, 363, 403, 443, (Շարունակելի):—Եկեղեցիք Վաղարշապատ քաղաքի, 364, 440, 444, (Շարունակելի):

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ:—Կանոնք առողջութեան եւ բժշկութիւն պատահարաց, 19, 52, 97, 132:—Տարակոյս, 154, 178:—Մանկավարժական նկատողութիւնք, 240:—Երկրագործութիւն, 286, 349, 423, 434, (Շարունակելի):—Քննադատութիւն, 294:—Քերականութիւն մայրենի լեզուի, 449:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ:—Ազգային հրապարակական պարբերութիւնք, 20:—Նոր տարի, 23:—Ազնիւ վաճառան.—Մահ կամ կեանք, 57:—Հերիք է, 39:—Լեւոն Զ. եւ նորա արկածք, 100:—Կսկիծ Հայաստանի, 105:—Տաղք, 158:—Երկու պսակներ, 247, 254:—Բանք առ Արծն քաղաք, 249:—Պանդուխտ Հայ մշակ, 220:

ԱԶԳԱՅԻՆ:—Թիւ Ա:—Վեղար:—Չայնադրութիւն եւ հանդէսք:—Յուցակ նուիրատուաց ի նպաստ շինութեանց Մայր Աթոռոյս, (27, 63, 103, 144, 187, 226, 426):—Ի Ս. Գալիանէ վանուց:—Ի Գանձակէ:—Յայտարարութիւն:—Սուրհանդակ Բիզանդեան:—Ասորոց խնդիր եւ զրկանք:—Կենսագրութիւն Աւետիք Պատրիարքի, (54, 74, 112, 150, 192,) 23—36:

Թիւ Բ.—Կտակ Պ. Բերուզեանցի:—Հանգուցեալ Կարապետ Թեքլիեանց եւ իւր գրութիւն եւ կրտակ:—Շնորհակալութիւն առ Պ. Ուլլեանց:—Յիշորէ:—Պատասխանի Սուր-Սէրի յօդուածին:—Արմախրեան բեւեռագրոց վերայ:—Սուրհ. Բիւզ.—Ննջումն ի Տէր Տեղապահ Նիկողայոս Արքեպիսկոպոսի, 59—76:

Թիւ Գ.—ՅԱստրախանէ եւ Հաշուեցուցակ:—Մշակի ընթացքը:—Բազուայ Մարդասիրական Ընկերութեան:—Վիճակագրութիւն:—Կարեւոր, 106—116:

Թիւ Դ.—Գեր. Անդրէաս Արքեպիսկոպոս:—Նուէր Պ. Զանուսեանցի:—Պ. Մասունեանցի Նուէր:—Պ. Յակոբ Հ. Կրանիշիկեանցի Նուէր:—Ի Շամախոյ:—Մեծ Ղարաքիլիսեցիք:—Դպրոց:—Սուրհ. Բիւզ.—Յոյս:—Սով, 144—156:

Թիւ Ե.—Վեհ. Հայրապետ:—Գեր. Անդրէաս եւ Գրիգոր Արքեպիսկոպոսներ:—Ս. Խաչ վանից Վանանայ:—Օրինորդաց ուսումնարան Վաղարշապատայ:—Առ Հայրենակիցս:—Հաշիւ Հոգաբարձուաց Ղ. Ի. Երկայնաբազուկ Արղումեանց Հոգեւոր Օրինորդաց Դպրոցի Հայոց Աղետաւնդապօլոյ:—Ընտրութիւն Ներսէս Արքեպիսկոպոսի Վարժապետեան ի Պատրիարքութիւն Հայոց Կ. Պօլսոյ:—Սուրհ. Բիւզ.—Ազնիւ գործ մը, եւ Վարչական անօրէնութիւնք ինչ:—Այցելութիւնք, 182—193:

Թիւ Զ.—Վեհ. Հայրապետ ի Բիւրական:—Ատրպատականի Առաջնորդ:—Ախլալակայ շրջակայ գիւղօրայք:—Աւետարան եւ Յիշատակարան մի:—Ճեմարան Ս. Էջմիածնի:—Լոյս հանդէս:—Հայկական Աշխարհ:—Հաշիւ Գասպարեան աղքատանցին Հայոց Մոսկվայ:—Գանձակէն:—Սուրհ. Բիւզ.—Յայտարարութիւն Ս. Թըղլեանցի:—Աղքատաւիրաց Ընկերութիւն:—Ժ.Գ. տարեդարձ Ազգ. Սահմանադրութեան Հայոց Տաճկաստանի:—Եօզկատէն:—Խարբերդէն:—Յայտարարութիւն, 223—236:

Թիւ Է.—Կոնդակ:—Հիմնական Վրացիր:—Հրահանգ:—Յուցակ աշակերտաց:—Դարձեալ Կոնդակ:—Երկրաշարժ ի Գավրէժ:—Ա. եւ Բ. Ընծայաբերութիւնք:—Հայեացք:—Ի Մոսկվայէ:—ՅԱստրախանէ:—Ի Ն. Նախիջեւանէ:—Սուրհ. Բիւզ.—Ընտրութիւն Կրօնական Ժողովոյ:—Ազգք, 258—276:

Թիւ Ը.—Վեհ. Հայրապետ:—Գալիթոյ Հայոց ուսումնարանի վերայ:—Որ ունիցի ականջս լսելոյ՝ լուիցէ:—Երկսեռ ուսումնարանք Հայոց Թէլաւի:—Նախապաշարմունք:—Ղարաղաջ գեղջ վերայ, 306—346:

Թիւ Թ.—Վեհ. Հայրապետ:—Տարեկան նպաստ:—Նուէր:—Գեր. Մակար եւ Սարգիս Արքեպիսկոպոսներ եւ Թաղէոս Եպիսկոպոս:—Մեծ. Վարդան Վարդանեանց:—Հանդէս տօնախմբութեան Անուան Վեհ. Հայրապետի եւ Նաակատեաց բացման ճեմարանի Ս. Էջմիածնի:—Բարեպաշտութիւն Եղիսարէժ Հայրապետեան:—Առ Մշակ:—Սուրհ. Բիւզ.—Վսեմ. Աբրահամ Փաշա:—Ազգային պատմական նոր տեղեկութիւնք:—Ի Խարբերդէ, 544—556:

Թիւ Ժ. — Արդունեանց Կտակ: — Նպատ: — Շնորհակալեաց զիր: — Գլխինցւոյ վերջնական խօսքը Ներսիսեան Դպրոցի մասին: — Ի Ղուշիբիլակ զիւղ: — Վսեմ. Յովնանէս Յօնանեանց եւ իւր նուէրներ: — Հրկիզումիւն ի ճեմարանի Ս. Էջմիածնի եւ պայմանադիր: — Սուրհ. Բիւզ. — Ատենական կանոնադրումիւն: — Ի Պրոսպէ: — Անուանի Հայ Պատկերաճանր: — 25000 Սովատանջ Հայք: — Թաղէոս Եպիսկոպոս: — Արք. Եպիսկոպոսն Յօրեանց, 373 — 396:

Թիւ ԺԱ. — Ճեմարան: — Խաչկալ յԵյսկ: — Հաշիւ Բազուայ Բարեգործական Ընկերումեան: — Սուրհ. Բիւզ. — Վանքի Յունադաւան Հայք: — Հանգուցեալ Կարապետ Գարակէօզեան: — Շնորհաւոր: — Յանձնա-ժողով զԹումեան: — 4000 լիրայի նուէր: — Համառօտ տեղեկումիւն Խաչկալի Լիվօրնօ քաղաքի - դադ-ժական Հայոց վերայ, 426 — 436:

Թիւ ԺԲ. — Գեր. Սարգիս եւ Մակար Ս. Արքեպիսկոպոսունք: — Պայմանադիր վերաշինումեան: — Սուրհ. Բիւզ. — Գրաբար լեզուի ուսուցման բանաւոր եղանակ: — Կտակագիր: — Մխիթարեանք Վէնէտոյ: — Բովանդակումիւն: — Վրիպակք: — Ազդ, 438 — 468:

ՎՐԻՊԱԿՔ

Անցեալ ամսագրոյ մէջ հետեւեալ վրիպակները սպրդած են, զորս ուղղել կարեւոր է:

Կրօնական Եկեղեցական Դ Նորոշումի յԵրոթ. Ներսիսեան յօդուածոյ մէջ, երես 402, էջ Բ տող 35, կամար, պիտի լինի կամարար: Երես 404, էջ Ա. տող 11, պաշտօնէութեան, պիտի լինի պաշտօնէութեան:

Սոյնպէս Բանասիրական Փետրանութեան Ժայռի լեզուի յօդուածոյ մէջ, երես 421, էջ Ա. տող 32, Սէնտար պիտի լինի Սէնտար: Երես 423, էջ Ա. տող 26, պակասի «իւր», բառը որից յետոյ կարդալու է «այժմու գործածականն իւր»: Նոյն էջում տող 40, նոր էսէ մէջ պիտի լինի նոյն էսէ մէջ:

ԱԶԴ

Դեկտեմբեր ամսոյ վերջերում և Յունվար ամսոյ սկիզբներում Եկեղեցական հանդիսաւոր և ծանր օրերէ՝ որոց հետ նա և ալ բաւական զբաղմունքներէ ստիպեալ, ներկայ ամսագրոյ հրատարակութեան մի քանի օր յետաձգուելոյն համար բաժանորդաց ներողամտութիւնը կհայցեմք:

Գրեգոր այժպեանց
,, թաճանեանց
,, ախտաբանաց
Մարգարէ ա. յովհաննէսեանց
Մարգարեթեան ընկերութիւն
Միքայել ա. յովհաննէսեան
Մովսէս զօրքապեանց (հ.)
Յակոբ ա. ապրէսեանց
Յովհաննէս լազարեանց
,, միքայ առագեանց
Ջաւառ մելիքեանց

Գ Ա Ն Ի Ի

Մեսրոպ Արքեպիսկոպ (2 օրին.)

Գ Ա Ն Ձ Ա

Գրեգոր վրդպտ ա. ստեփանեան
Թեոփրոս ա. շիրակեան
Աստուածատուր ք. ա. յարու-
թիւնեան
Արիստակէս ք. բեգնազարեանց
Արսէն ք. եսայեան
Գրեգոր ք. բարաքէսեանց
,, ա. մակարեանց
,, ա. յովհեփեանց
Նիքիթ ք. մ. մարտիրոսեանց
Յովհաննէս ք. բայրախտարեանց
,, ք. ուշաբեանց
,, ք. ա. զաքարեանց
Սիմէօն ք. ա. խաչատուրեանց
Աբրահամ բեգ մելիքեանց
Աղեքսանդր խօջայեանց
Աւետիս մ. նորայեանց
Հաքնոր դպրոց (նուէր յուսմի-
նէ Գանձակեղոյ)
Ճիւղանքէ մ. շահնազարեանց
Սիրուշ ա. երեցփորեանց
Յակոբ ա. ջալիեանց
Յովհաննէս զաքարեան
Յովսէփ բեգ լազարեանց
,, նարաթեանց
Նիկողայոս տանաւտերեանց
(նուիրէ օրերու դպր.)
Սարգիս շահնեան

Ի Վ Ի Ճ Ա Ի Խ

Բաւանց Անդրէաս ք.
,, Պօղոս ք.
Բարսեղ Պետրոս ք.
Գեղաշէն Յովհաննէս ք.
,, Սահակ ք.
,, Սիմէօն ք.
Գեղատարեգ Մովսէս ք.
Խաչակապ Անտօն ք.
,, Ստեփաննոս ք.
Ղարապաղ Գրեգոր ք.
,, Սարգիս ք.
Միլիդիկ Յակոբ ք.
,, Ներսէս ք.
Նոզգադ Միլիդի ք.
Ոսկանապտ. Միքայել ք.
Չովդառ Ղազար ք.
Ջակիր Յովհաննէս ք.
Սարաղ Մեսրոպ ք.
Սոշրոշ Կարապետ ք.
Փիլք Պօղոս ք.

Դ Ա Ր Ա Ս Ո Ւ Բ Ա Ձ Ա Ր

Դաւիթ ա. ք. շահնեանց
Գրեգոր պ. աթոռնեանց

Խաչուկ եղանեանց
Յովսէփ պարեան

Գ Ձ Լ Ա Ր

Սեփմ վարդապետ
Սէքսան ք. աստուածատրեանց
Գեորգ ք. խիսնեանց
Գրեգոր ա. ք. սափարեանց
,, ք. ռանչկարեանց
Թովմաս ք. արքակեանց
Խաչատուր ք. աստուածատրե.
Խորէն ք. զօրքանեանց
Մինաս ա. ք. մինայեանց
Մկրտիչ ա. ք. փոփովեանց
,, ք. սահանեանց
,, ք. միլառմեանց
Յակոբ ք. գրեգորեանց
Յովհաննէս ա. ք. թաւարբէգ-
եան
Սահակ ք. ա. մելիքեանց
,, ք. փոփովեանց
Սիմէօն ք. զօրքանեանց
Ստեփան ա. ք. Ֆիլեանց
Խաչատուր սարկ. մելիքեանց
Յովհաննէս ,, փոփովեանց
Անանիս սուլթան — շահ
Աստուածատուր կանձակեանց
Աւագ Ֆիլիանց
Գարեթէ տօլիեանց
Գեորգ դպր. արքակեանց
Եսայի խմբիլեանց
Խաչատուր դպր. զարեանց
,, Ֆիլեանց
Համարձուր բերդեանց
,, Ֆարսիլեանց
Մարգարե աղաշնեանց
,, մամաձանեանց (նուէրէ
հոգ. դպրոցին)
Միլայել քաղնթարեանց
Մկրտիչ մեղրապետեանց
Յովհաննէս քաղնթարեանց
Նիկողայոս Ֆիլեանց

Դ Ե Ո Ր Գ Ե Ն Ի Ս Կ Ի

Սարգիս ք. ա. պօղոսեանց
Մարտիրոս կոստանեանց
Սերովբէ տէմեանց

Դ Ե Ի Դ Ո Ր Ա Պ Ո Լ

Դաւիթ ա. ք. շահնեանց
Կարապետ ք. մերձանեան

Դ Օ Ր Ի

Յովսէփ վրդպ. խաղաղեանց
Գրեգոր ա. ք. փանեանց
Նզիշէ ք. ա. սահակեանց
Յովս. ա. ք. ա. միլասեանց
Ներսէս ք. ա. պետրոսեանց
Ստեփան ք. ա. ստեփանեանց

Ի Վ Ի Ճ Ա Ի Խ

Ախաղաղակ Գրեգոր ք.
,, Յօնաննէս ք.
Ախաղաղակ Գրեգոր ք.
,, Յակոբ ք.
Դերք Դաւիթ ք.
Ջերաթ Յովհաննէս ք.
Խեղոքաւ Միքայել ք.
Կասպ Պաղտատար ք.
Կարաշիր Ղազար ք.
Ջեղիկ Ներսէս ք.

Ղարապաղ Մովսէս ք.
Մուշկրան Յակոբ ք.
,, Յովհաննէս ք.
Ուշիլիսցի Յակոբ ք.
Ռոշյու Յարութիւն ք.
Տիւնիլիս Ջաքարիս վրդպտ.
Տղոշիւս Գեորգ ք.
Տոյիս Թադէոս ք.
Յիւնիկալ Դաւիթ ք.
,, Սողոմոն ք.
,, Ստեփաննոս ք.
Քախաշրէ Յովսէփ ք.

Դ Ս Վ Ի Բ Ե Ժ

Անդրէաս Արքեպիսկոպոս
Ազգային դպ. (2 օրին. նուէր ի
Մ. Սփնասարեանց)
Համարձուր առաքելեանց
Սարգիս ա. օհանեանց
Սիմէօն թուամեանց
Տեղբան զարակեօգեանց

Դ Ս Բ Ա Ն Ի

Աբրահամ ք. սպարապետեանց
Արսէն ք. ա. զաքարեանց
Աբրահամ մատաթեանց
Գեորգ 2. դէ — չապուր

Դ Օ Ր Ա Ս

Լեոն օրգարեանց (նուէր ի
Մ. Սոնասարեանց)

Ե Դ Ե Մ Ի Ա

Գեորգ ք. յարութիւնեանց
Միքայել ք. սափարեանց
Նելիազար վրդպետ
Դեոնդ գրեգորեանց
Մովսէս եղիազարեանց
Յովհաննէս եսայեան

Ե Լ Ա Ն Ձ Ա Ղ Ա Ձ

Ստեփան Թիւֆիլեան

Ե Կ Ա Ս Ա Ր Ի Ն Օ Ր Ա Ր

Գեորգ ք. մելիքեանց
Նինաս ք. բարեանց
Յարութիւն ք. վարդանեանց
Փիլիպպոս վարդանեանց

Ե Յ Ս Կ

Մարգար ք. ստեփանեանց
Դաւիթ դպր. քեշիլեանց
Մանուկ սուպանեանց

Ե Ր Ե Ն Ի Ա Ն

Եղիազար Արքեպիսկոպոս
Կարապետ վրդ. այժպետեանց
Աստուածար. ա. ք. խաչակեան
Գեորգ ք. Թադեանոսեանց
,, ք. ա. յովհեփեանց
,, ք. ա. խաչակեան
Խաչատուր ք. բարախանեան
Մկրտիչ ք. ա. սարգսեան ն.
Յարութիւն ք. խաչատրեան
,, ք. քեանդարեանց
Յովսէփ ք. միլեանց
Պօղոս ք. այժպետ

Պօղոս ք. ա. աւետիքեան
Գեորգ պապիկեանց
Մկրտիչ ապրիկեանց
,, միլեքեանց
Յակոբեան գեորգեան
Յարութիւն նաղանտեանց
Ստեփան ք. ա. գրեգորեան
,, ք. ա. խաչակեան
Ի Վ Ի Ճ Ա Ի Խ

Բաժին Ապարանու

Ալիքոշակ Մելիքեանց ք.
,, Յակոբ ք.
,, Պետրոս ք.
,, Պօղոս ք.
Ածրեկալ Աւետիս ք.
Արգել Սարգիս ք.
Ափեւ Յակոբ ք.
Ափեւպիւղ Աստուածատր ք.
Բաղարշոշ Գեորգ ք.
Բիւնի Սինաս ք.
Գիւշիլիս Յովհաննէս ք.
,, Նիկողայոս ք.
Թաքետաքա Ղաւկաս ք.
Խմրաք Գրեգոր ք.
,, Մարտիրոս ք.
Ղազանթուր Դանիէլ ք.
,, Մելիքեանց ք.
Ղապայճի Ղազար ք.
Ղարապաշտ Յովհաննէս ք.
Ղարապաշտ Ղազար ք.
,, Յովհաննէս ք.
,, Ներսէս ք.
Ղարապաշտ Թադէոս ք.
,, Պօղոս ք.
Ղարապիլիս Խոսեան ք.
Ղաշիկ Յարութիւն ք.
Մեղիք Պետրոս ք.
Մոշիլի Յարութիւն ք.
,, Պօղոս ք.
Մօլլապաշտ Յակոբ ք.
,, Ոսկան ք.
Շիրապաշտ Սաքալե ք.
,, Բարսեղ ք.
Ջաւադիք Դաւադար ք.
,, Գրեգոր ք.
Սանապաղվ. Մարգար ք.
Սաշլա Ստեփաննոս ք.
Տամրա Յակոբ ք.
Տանապիւր. Մելիքեանց ք.
Բաժին Արկիմուր.
Բիւրաք Յովհան ք.
Ջանճուր Յարութիւն ք.
Ղաշիկ Թադէոս ք.
Ղարախալ. Մարկոս ք.
Ջանախճի Յակոբ ք.
,, Սողոմոն ք.
Քեշիլիլիս Մեսրոպ ք.
Բաժին Գառնիքատարու
Աղաշ Մկրտիչ ք.
Աղախաղապա Պօղոս ք.
Աշապաք Խոսեան ք.
Արտաշատ Գրեգոր ք.
,, Շմուն ք.
Բաշլաքալի Ստեփաննոս ք.
Բաշլաքալի Աւետիս ք.
Բեկչաղաք խաչակ ք.
,, Ղազար ք.
Գեոքաղի Ռեորգ ք.
Ղալիլար Գեորգ ք.

[illegible]

Ղաշալի Գովան ք.
,, Գովանէս ք.
Ղարխուշի Գովան ք.
Նորսոցի Սաւաթէլ ք.
,, Մեկքիսէթ ք.
Վալիաղաշ Ստեփաննոս ք.
Քեօսանահ. Դանիէլ ք.
,, Գեորգ ք.
Քեարթիք. Վարգան ք.
Քիւզաւի Խաչատուր ք.
Քոյաղաւ Գովսէփ ք.
Փաշաքենդ. Անարօն ք.
,, Ստեփաննոս ք.

ՊԵՏՐՈՎՍԿԻ

Պօղոս ք., Տիւնեայեանց (հ.)
Գեորգ ա. դաւթեանց

Ս. Պ. ԲՈՒՐԳ

Եփրեմ Վրդպ. օլթինճեանց
Գրիգոր ա. ք. ա. գրիգորեանց
Գովանէս ք. պօղոսեանց
Խաչատուր սարկ. խանթարճեանց
Խօշամատեան և մէլիտեան
Կարապետ եղեանց
Միքայէլ սանրաղեանց
,, միանարեանց
Մկրտիչ ս. սանսարեանց
Ստեփան պ. գրիգորեան

ՍԱՄԱՍՍ

Խոզաղէրթի մ. մանատեան

ՍԱՌՆԱ

Թադէոս երեցփոխեան

ՍԻՄԵՆԻՍԿԱՅ

Յակոբ ա. ք. սուրենեանց
Կարապետ ստրուբեանց
Հոգեւոր դպրոց
Գովսէփ սեփերեան
Սարգիս խօրասանեան

ՍՂԱՆՍ

Գեորգ ք. ա. դաւթեան
Միխիթար ք. միխիթարեանց
Գովանէս ք. զարաբէգեանց
Սարգիս ք. զալաւեան
,, ք. ա. Ստեփաննոսեան
Ստեփ. ա. ք. ա. ստեփաննոսեանց
Սրապիօն ք. ա. զարաբասարեանց
Ի շրջակայսն
Անագ Ստեփաննոս ք.
Գոշրջաւահ Զեքիա ք.
Կակարեւոր Գրիգոր ք.
Նոշկրիսան Սարգիս ք.
Վեյիսիկ Աւագ ք.
,, Գեորգ ք.
,, Ստեփաննոս ք.

ՍՈՒՐԱՄ

Միքայէլ ք. սաիւճեանց
Գովսէփ ա. ք. սաիւճեանց
Հոգեւոր դպրոց

Ս. ԽԱՃ ԲԱՂԱՔ

Գեորգ ք. աղայեանց

Զաքարիա ք. սերէբրակեանց
Գովսէփ ք. մուրադեանց

ՍՍԱՎՐԱՊՈԼ

Պետրոս ա. ք. պատկանեանց
Հոգեւոր դպրոց

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Գեորգ ք. ստեփանեանց
Զաքարիա ք. մաղեցեանց
Թադէոս ա. ք. զաքարեանց
Յակոբ ք. ստեփանեանց
Գովանէս ք. աւագեանց
,, ք. գրիգորեան
Վարդան ք. թուսեանց
Գեորգ խանաղեանց

Ի շրջակայսն.

Բաժին Աշտարակայ

Աշտարակ Աւագեւ ք.
,, Գովանէս ք.
,, Սարգիս ք.
,, Ստեփաննոս ք.
,, Սիմէօն սափում.
Բիւրական Թովմոս ք.
,, Յարութիւն ք.
Եղիշար Թադէոս ք.
,, Գովանէս ք.
,, Սարգիս ք.
,, Ստեփաննոս ք.
Թալիշ Խաչատուր ք.
Իւսկիւսան Մանուէլ ք.
Ինսկիւս Ջաքարիա ք.
Կարթի Հայրապետ ք.
,, Գովսէփ ք.
Կօշ Աղէքսանդր ք.
Ղարխուշի Գեորգ ք.
,, Վրթանէս ք.
Մոշղի Բարսեղ ք.
Գովսէփ ք. Բարսեղ ք.
,, Ստեփաննոս ք.
Տեղիք Յարութիւն ք.
Օշական Խոսի ք.
,, Յարութիւն ք.
,, Գովսէփ ք.

Բաժին Կողբայ

Արապետ Գովան ք.
Գիշրիշայ Գովանէս ք.
,, սիմէօնեանց
Կողբ Գեորգ ք.
,, ք. մովսէսեան
,, Խաչանկ ք.
,, Յարութիւն ք.
,, Գովսէփ ք.
,, Աւետիք ք. զար-
տաշեանց
Մօլլաղիւր. Վարդան ք.
Բաժին Մասեղադան
Արմաշիք Յարութիւն ք.
Արմաշու Յակոբ ք.
Արաշար Գեորգ ք.
,, Գրիգոր ք.
Գեղրոշ Յակոբ ք.
,, Ստեփան ք.
Ղազարիկոս. Մինաս ք.
Ղաշրիւշայ. Մովսէս ք.
,, Յարութիւն ք.
,, Ստեփան ք.

Մարգարէ. Գրիգոր ք.
Մօլլաքչու. Եղիշ ք.
,, Յակոբ ք.
Շահրիար Մկրտիչ ք.
Ուղտեօր. Յակոբ ք.
Ջիւրաշիլի Խաչատուր ք.
Ջաֆարապ. Խաչանկ ք.
,, Սիմէօն ք.
Սարապապ. Գովան ք.
,, Պօղոս ք.
Գալապետիս Գովանէս ք.

Բաժին Մաստարու

Գեղրոշ Գաւթի ք.
Դարալոշ Պօղոս ք.
Դարալոշ Գովսէփ ք.
Թալիսն Գեորգ ք.
,, Գրիգոր ք.
,, Յարութիւն ք.
,, Սարգիս ք.
Ղարխուշի Հաճարճում ք.
Մաստարա Գեորգ ք.

Բաժին Սուրմուռոյ

Ալեքսանդր. Աւետիս ք.
Ալեքսանդր. Խօրէն ք.
Ալեքսանդր. Եղիշար ք.
,, Սարգիս ք.
Ալեքսանդր. Վարդան ք.
Բոշար Եփրեմ ք.
,, Խմանուէլ ք.
Բաշարոշ. Յարութիւն ք.
Դաշարոշ. Դաւիթ ք.
,, Կարապետ ք.
,, Սարգիս ք.
Ջաքարոշ Գեորգ ք.
Եղիշար Մովսէս ք.
Թեղարոշ Դանիէլ ք.
Իգարի Մատթէոս ք.
,, Ստեփաննոս ք.
,, Հոգեւոր դպրոց
Իգարիւնայ. Սարգիս ք.
Խաչարոշ Կարապետ ք.
Խօշար. Ստեփաննոս ա. ք.
Խօշարիւն Հայրապետ ք.
Հիւսէն Աւագեւ ք.
Ղալիղաշ Գաւթար ք.
Նաճաֆալի Գովանէս ք.
Սաշարոշ. Հայրապետ ք.
,, Ստեփան ք.
Փաւիկ Գովանէս ք.

Բաժին Վաղարշապատու

Ալիքիլոշ Գրիգոր ք.
,, Ներսէս ք.
Աղաշաւ. Աւագեւ ք.
Աղաշաւայ. Սարգիս ք.
Աղաշաւ. Մկրտիչ ք.
,, Վ. Ջաքարիա ք.
Գրաւարայ Մկրտիչ ք.
Դրաւ. Սեդրակ ք.
Ջիւլայ. Արխանգէլ ք.
,, Բարսեղ ք.
,, Յակոբ ք.
Խաշարոշ. Կարապետ ք.
,, Գովանէս ք.
,, Վ. Գովան ք.
Խաշարոշ Գրիգոր ք.
Խաշարոշ Մկրտիչ ք.
Հայրապետ Ներսէս ք.
Հաշարոշ Գովանէս ք.

Մոշղաւայ. Բարսեղ ք.
Մաւաղար. Յակոբ ք.
,, Յարութիւն ք.
Քեօրիւշաւ Մատթէոս ք.
,, Մովսէս ք.
Ճաւաղաւոյ Մկրտիչ ք.

ՎԱՆ

Աղա. դպրոց հայոց (2 օրին.
նաւեր Ի Մ. Սանս-
սարեանց)

ՎԱՍՏԻԿՈՎՍԿԱՅ

Մինաս ք. միւրանեանց

ՏԱԹԵՆ

Ստեփաննոս միւրապ. յաջորդ
Գրիգոր ք. պետրոսեան
Գովանէս ք. ա. յալիւրեան
Սիմէօն ք. քօլեանց

Ի շրջակայսն

Ագարակ Գաւթի ք.
,, Գովանէս ք.
Ալեքսանդր. Մկրտիչ ք.
Ալեքսանդր. Սարգիս ք.
Ալեքսանդր. Սարգիս ք.
Ալեքսանդր. Ղազար ք.
Ալեքսանդր. Ղազար ք.
Անկեղակ. Խաչատուր ք.
,, Յարութիւն ք.
,, Գովանէս ք.
,, Գովսէփ ք.
Անաղաճոր Սանկ ք.
Բաշար. Դանիէլ ք.
,, Մարտիրոս ք.
Բեյա Պօղոս ք.
,, Ստեփան ք.
Բեյա Մկրտիչ ք.
Բեյա Ղազար ք.
,, Գեորգ ք.
,, Յարութիւն ք.
,, Ներսէս ք.
Գետապաղ Գովսէփ ք.
Ծալի. Յարութիւն ք.
Երիցարմա. Սիմէօն ք.
Երեցիկանկ Գեորգ ք.
Ջեյալայ Դաւիթ ք.
,, Միքայէլ ք.
Ըրիկեանց Մկրտիչ ք.
Թաղաղիշ Գովսէփ ք.
Լիճք Պետրոս ք.
,, Ստեփան ք.
Լճեկ Աստուածատուր ք.
,, Խաչատուր ք.
Լար Մկրտիչ ք.
Խարաղ Պօղոս ք.
Խնձորիկ Մարտիրոս ք.
,, ,,
,, Մկրտիչ ք.
,, Մովսէս ք.
Խոզնաւայ. Գրիգոր ք.
Խոշ Ջաքարիա ք.
Խոշաւ. Գեորգ ք.
,, Վ. Պետրոս ք.
Խոշաւ. Յակոբ ք.
Կարթի Գրիգոր ք.
Կարթեան Արքանաճ ք.

ՅՈՒՅԱԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅ

Ջ.ՐԴ. ԵՐԶԵՆԻ (1873) ԵՐԵՐԵՏ ԵՄՍԵԳ-ՐՈՅ

ՍՐՐՈՅ ԻԶՄԻԱԾՆԻ+

ԱԳՈՒԼԻՍ Ե. և Վ.

Մերոմբ ք. փափազեանց
Մովսէս ք. մէլ. ստեփանեանց
Սարգիս ք. տ. մինասեանց
Սիմէօն ք. արքարեանց
Աղէքսանդր ք. տ. մկրտչեանց
Բաղդասար տ. միքայելեանց
Գասպար դպիր աշխնեանց
Թովմաս ապանեանց
Հայրապետ արտախանեաց
Հոգեւոր դպրոց
Մարգարէ խօյամիրեանց
Մկրտիչ տ. մկրտչեանց
Յովնանէս զերջանեանց

ԱԳՔԻՐՄԱՆ

Աբրահամ ք. մարութեանց
Գեորգ տ. ք. մարութեանց
Յովն. ք. յ. գալուստեանց
Գրիգոր ք. քուրմաղլեանց
Մերկեռիս չերքեղեանց
Մկրտիչ կ. առաքեան
Յովնանէս օհանեան
Սահակ աստուածատուրեան
Սարգիս Թաթարեան
,, չինարեանց
,, օհանեան

ԱՅԱԼՅԻԱ

Թաղէոս եպիսկոպոս
Համադասով փարապետ
Աբրահամ ք. զոպեղեանց
Գեորգ ք. զրիգորեան
Գրիգոր ք. վանդեանց
Եղիա տ. ք. համբարձումեանց
Թաղէոս ք. տ. վարդանեան
Կրպտ. ք. տ. գրիգորեան
,, ,, մարտիրոսեան
,, ,, մարտիրոսեանց
Համբարձում ք. ջրպետեանց
Մարտիրոս ք. մեծատունեանց
Մերոմբ ք. կանցեանց
Մկրտիչ ք. մակարեանց
,, ք. տ. սարգիսեան
Յովնանէս տ. ք. առվանեանց
,, ք. տ. մարգարեանց
Աշոտ աղապարեան հիպիպեանց
Գրիգոր տ. սաղպեան
,, բաղարատունեանց
Եղիշէ դպիր մեծատունեանց
Մփրեմ սուքիստեան
Թորոս սարկ. լազարեանց
Խաչակ հաղաթապետեանց
Մկրտիչ զալֆանեանց
Յակոբ մ. յսիրդանեանց

Յարութիւն արապահեանց
Յովակիմ զեղամեանց
,, գոյումհուպաշեանց
,, չաթալպաշեանց
Ռաֆայէլ սաղաթիլեան
Ռուբէն մեղք-արամեանց
Սիմէօն վարդանեանց
Վարդանեանց ուսումհարան
(հուէր ի Վ. վարդանեանց)
Վարդան վարդանեանց
Տիգրան կ. սիսակեանց

Աղէքսանդր վրդուհայ-կաթովիկ.

ԱՅԱԼՅԻԱ Ե. և Վ.

Յարութիւն և Վարդան ք. ք. ք.
Յովնանէս ք. քաղաղունի
Սարգիս ք. մարգարեան
Սիմէօն տ. ք. տ. վարդանեանց
Ստեփան. տ. ք. տեմիրճիօղլեանց
Աղէքսանդր բարձրեանց
Թաղէոս ուրար. գասպարեան
Կարապետ շահնապարեան

Ի ՎԻՃԱԿԻՆ

Վերին բաժին Սիրիպոկայ
Աշարուհան Բարսեղ ք.
Ակակայ Սիմէօն ք.
Աղոտեք Միքայէլ ք.
,, Ռաֆայէլ ք.
Ապրշ Ջաքարիա ք.
Արախէլ մեծ Բարսեղ ք.
,, փոքր Ղազարոս ք.
Արակով Կարապետ ք.
Բարսեղ Կարապետ ք.
Բզաշէր Յարութիւն ք.
Բռնաշէր Գալուստ ք.
Բռնաշէր Ղուկաս ք.
Գանձա Սուքիա ք.
,, Թորոս գրիգորեան
Գեօհոխէր մ. Յակոբ ք.
Գիշարեքր Առաքել ք.
,, Մատթէոս ք.
Գոմ Սիմէօն ք.
Էլիսիյա Արիստակէս ք.
Սաւմատր Սաւմատուր ք.
Լօմատուր Ղուկաս ք.
Խանդո Վարդան ք.
Խանկալի մ. Պօղոս ք.
,, փ. Վարդան ք.
Խորենիա Վարդան ք.
Կարգաթ Յակոբ ք.
,, Յովնանէս ք.
Կորի Յարոստ ք.
Ղօճաքէլ Մկրտիչ ք.

Հանձնա Գրիգոր ք.
,, Յակոբ ք.
Մաճատիս Կարապետ ք.
Մաճաթ Ներսէս ք.
Միքիլէս Խաչակ ք.
Պայիս Մինաս ք.
Ջիկիսալէ Աւետիս ք.
Սարգիս Գրիգոր ք.
,, Ստեփաննոս ք.
Սոշրա Մկրտիչ ք.
,, Սարգիս ք.
Վաչեան Դարբիլէ ք.
,, Յարութիւն ք.
Տամաշա Ջաքարիա ք.
Տատեյ Կարապետ ք.
Տեղիք Բարսեղմէոս և
,, Թաղէոս ք. ք.

Տեղիս Եղիշէ ք.
Փոկ Մեղան ք.
Օլաշէրո Յաննանէս ք.
Օրձա Դաւիթ ք.

Ի ԲԱՅԻՆ ՄԱԼԻՅԻ

Աշարուհ Թորոս ք.
Աշխարա Ղազարոս ք.
,, Յովսէփ ք.
Դերե Դանիէլ ք.
Խաչ Սիմէօն ք.
Հիշեկիս Կարապետ ք.
,, Յակոբ ք.
Ղաշարուհ Տրցու Յովնանէս
Ղեպուռ Նշիմ ք.
Ղ Պէրիյան Յովնանէս ք.
Ղոշիճի Յովնանէս ք.
Հանձնա Տրցու Արշակ
Մօյիթ Աղէքսանդր ք.
Ջիկիսալէ Տրցու Յովսէփ
Տաշպալի Աբրահամ ք.
Տեղիսկայ Տիրացու Ոսկան
,, Յակոբ ս. երեբեան
Օրօճալար Տիրացու Վահան

ԱՂԻՔԱՆ Ե. և Վ.

Սուքիա վրդ. պարզեանց
Աբրահամ ք. գրիգորեան
Աղէքսանդր ք. ամատունեանց
Գեորգ ք. մամիկոնեանց
,, ք. տ. յովնանէսեան
Գրիգոր ք. վարդապետեանց
Դաւիթ ք. տ. յովնանէսեանց
,, ք. տ. ստեփանեանց
Թաղէոս ք. տ. յովնանէսեան
Խաչատուր ք. պետրոսեանց
,, ք. քեղաշեանց

Կարապետ տ. ք. տ. սուքիստեան
,, ք. հայրապետեանց
,, ք. մաշեղեանց
Ղազար ք. տ. գրիգորեանց
Մատթէոս ք. տ. մատթէոսեան
Մարտիրոս ք. կարապետեան
,, ք. տ. պօղոսեան
Մինաս ք. տ. խաչատուրեան
Մկրտիչ ք. տ. աւետիսեան
Մովսէս ք. երիմեանց
Յակոբ տ. ք. տ. մարկոսեան
Յարութիւն ք. տ. զարբիլեանց
Յովն. տ. ք. տ. մարտիրոսեան
Յովսէփ տ. ք. կոստանեան
Վրդանէս ք. տ. գեորգեանց
Աբիսողոմ տ. զարբիլեանց
Աղաքէլ եւ Արշակ սիգրօսեանց
,, յօննիսեանց
Աղոման իւլապեանց
Աղէքսանդր իւլապեանց
,, յօննիսեանց
Արտէն կրտեանց
Աւետիք բժիշկ բաբայեանց
,, նալեանց
,, սարկ. պալատեանց

Գրիգոր ռափայեանց
Թաղէոս տիգրանեանց
Թողովարան աշխատանոց
Կարապետ անանիկեանց
Հանկապ բարաղամեանց
,, կոստանեանց և Նու-
ղարէթ Նալպատեանց գալք.
Մարգար խալաթեանց
Մկրտիչ բաբայեանց
,, խաչատուրեանց
,, կոստանեանց
,, քեանդարեանց
Յովնանէս բաբայեանց
,, զարապետեանց
,, մաշեղեանց
,, սիգրօսեանց
,, սանրատեանց

Նիկողայոս դրամբեանց
Պետրոս Ջիկիսեանց
,, և Յարութիւն միթ-
թարեանց դպ.
,, Սարկ. մատիլեանց
,, քեշիլեանց
Սերափան գօրղեանց
,, Վիճակին
Արթիկ Աղամ և Գրիգոր
ք. ք.

Ս. Պ. ԲՈՒՐԳ

Եփրեմ լրբող. սլթնճեանց
Գրեգոր ա. քն. ա. գրեգորեանց
Յովնանէս քն. պողոտեանց
Խաչատուր սարկ. խանթարճեանց
Արտեմ լաղարեան
Կարապետ եղեանց
Միքայել ամիրադեանց
,, մանասերեանց
Մկրտիչ ս. սանասերեանց
Նիկողոս սալամբեղեանց
Սիմէօն դ. սուլթան—չահ
Ստեփան պ. գրեգորեան

ՍԻՄՏԵՐԱՊՈԼ

Յակոբ ա. քն. սարէնեանց

ՍԼՆԱԽ

Գեորգ քն. ա. դաւթեան
Միկիթար քն. միկիթարեանց
Յովնանէս քն. զարաբէգեանց
Սարգիս քն. դաւթեան
Ստեփ. ա. քն. ա. ստեփնիսեանց
Ստեփնիս քն. ա. բաղդասարեանց
,, ի շրջակայուն
Անագ Ստեփանիս քն.
Գոռքաբնակ Ներսէս քն.
Կակաբէր Գրեգոր քն.
Նուշիրիս Սարգիս քն.
Վեդիգիս Աւագ քն.
,, Գեորգ քն.
,, Ստեփանիս քն.

ՍՈՒՐԱՍ

Մեքայել քն. տաւթեանց
Յովսէփ ա. քն. տաւթեանց

Ս. ԽԱՋ ԲԱՂԱԲ

Գեորգ քն. աղայեանց
Զաքարիա քն. սերերթաղեանց
Յովսէփ քն. մարգարեանց

ՎԱԼԱՐԱՍԵՐԱՍ

Գեորգ քն. ստեփանեանց
Զաքարիա քն. մալինցեանց
Թագեան քն. զաքարեանց
Յակոբ քն. ստեփանեանց
Յովնանէս քն. տաւթեանց
,, քն. գրեգորեան
Վարդան քն. Թանեանց
Գեորգ խանդեանց

Ի շրջակայուն.

Բաժին Աշտարակայ

Աշտարակ Յովնանէս քն.
,, Սարգիս քն.
,, Ստեփանիս քն.
,, Սիմէօն սոմուս.
Բիւրական Թովմոս քն.
Եղիշար Թագեան քն.
,, Յովնանէս քն.
,, Սարգիս քն.
Թալիշ Խաչատուր քն.
Կարդի Նայրապետ քն.
,, Յովսէփ քն.
Կոչ Աշէրսանք քն.

Ղլլրաւոն քն.
,, Վրթանէս քն.
Յովսէփ քն. Բարսեղ քն.
,, Ստեփանիս քն.
Սաղմոսալիս. Մանուէլ քն.
Տեղեր Դուիթ քն.
Փարսի Ստեփանիս քն.
Օղական Եղիշար քն.
,, Կոսյի քն.
,, Յարութիւն քն.
,, Յովսէփ քն.

Բաժին Կողբայ

Արաւգեօր Յովնան քն.
Դիշլիշար Յովնանէս քն.
,, Սիմէօնեան
Կողբ Գեորգ քն.
,, ա. միսէսեան
,, Իսահակ քն.
,, Յարութիւն քն.
,, Յովսէփ քն.
,, Աստուք գ. քաւ-
,, տալեանց

Մօրաղիւր. Վարդան քն.
Բաժին Մանուգորտան

Արմաշի Գարութիւն քն.
Արմարու Յակոբ քն.
Արտաշար Գեորգ քն.
,, Գրեգոր քն.
Գեղարու Յակոբ քն.
,, Ստեփան քն.
Ղոշղիկիւ. Մինաս քն.
Ղոշարուղ. Մովսէս քն.
,, Յարութիւն քն.
,, Ստեփան քն.

Մարգար. Գրեգոր քն.
Մօրաղիւր. Եղիշէ քն.
,, Յակոբ քն.
Շահրիար Մկրտիչ քն.
Ուղղաւոր. Յակոբ քն.
Ձիւրաշիկ խաչատուր քն.
Զաքարիայ. Իսահակ քն.
,, Սիմէօն քն.
Սարտարղու. Յովնան քն.
,, Պօղոս քն.
Քաղաքեան Յովնանէս քն.

Բաժին Մանուգորտ

Դեղարու Դուիթ քն.
Դարաղու Պօղոս քն.
Դարաղար Յովսէփ քն.
Թալիկ Գեորգ քն.
,, Գրեգոր քն.
,, Յարութիւն քն.
,, Սարգիս քն.
Ղլլրաւիկ Նայրաբնու քն.
Մաստարա Գեորգ քն.

Բաժին Սուրմաղայ

Աղարու Աւետիս քն.
Աղիւսաւար. Խորէն քն.
,, Պօղոս քն.
Աղիւղար Նիկողար քն.
,, Սուրբառ քն.
Աղիւսան Գրեգոր քն.
,, Վարդան քն.
Բուշր Նիկողար քն.
,, Եմանուէլ քն.
Բուշր Յարութիւն քն.
Դարաղաւ. Դուիթ քն.
,, Կարապետ քն.

Դարաղաւ. Սարգիս քն.
Եղիւսար Մովսէս քն.
,, Յովնանէս քն.
Թեղարու Դանիէլ քն.
Իգորի Մատթէոս քն.
,, Ստեփանիս քն.
Իգորիսալ Սարգիս քն.
Խաղիւսալ Կարապետ քն.
Խոյիւր. Բարսեղ քն.
,, Ստեփանիս քն.
Հալիւրիս Նայրապետ քն.
Հիւսէն Սարգիս քն.
Ղաղիւղար Յովնանէս քն.
Սուրմաղալ Նայրապետ քն.
,, Վանաս.

Փանիկ Կարապետ քն.
,, Յովնանէս քն.

Ի Բաժին Վաղարշապատու

Աղիւրեղու Գրեգոր քն.
,, Ներսէս քն.
Աղաւառ. Առաքել քն.
Աղաւաղար Սարգիս քն.
Աղաւառ. Մկրտիչ քն.
,, Վ. Զաքարիա քն.
Դրաւար Մկրտիչ քն.
Դոնա Սեդրակ քն.
Զիւլայ Արիստակէս քն.
,, Բարսեղ քն.
,, Յակոբ քն.
Խորեանիս. Կարապետ քն.
,, Յովնանէս քն.
,, Վ. Յովնան քն.
Խալիւղ Գրեգոր քն.
Խաւառաղ Մկրտիչ քն.
Հալարալ Ներսէս քն.
Հալարալ Յովնանէս քն.
Մաղար. Բարսեղ քն.
Մամաղար Յակոբ քն.
,, Յարութիւն քն.
Քեօրիւղալ Մատթէոս քն.
,, Մովսէս քն.
Յաւաղալ Մկրտիչ քն.

ՎԱՆ

Աղա. զաւրոց հայոց (2 օրին.
Նուէր ի Ս. Սանա-
սարեանցէ)

ՎԼԱՍԻԿՈՎԿԱՍ

Մինաս քն. Միւրանեանց

ՏԱԹԵԻ

Յովնանէս Եպիսկոպոս
Յովսէփ վարդապետ
Ներսէս
,, Գրեգոր քն.
,, Յովնանէս քն.
,, Սիմէօն քն.

Ի Վիճակիկ

Աղարալ Դաւթիէլ քն.
,, Յովնանէս քն.
Աղիւր Մկրտիչ քն.
Աղիւրիս Ա. Պօղոս սարկ.
Աղիւր Սարգիս քն.
Աղիւրեան Ղաղար քն.
Աղիւրեան Ղաղար քն.
Աղիւրեան Խաչատուր քն.

Աղիւրեան Յարութիւն քն.
,, Յովնան քն.
,, Յովսէփ քն.
Աղաւառ Ստեփան քն.
Բաղար Պանիէլ քն.
,, Մարտիրոս քն.
Բեկ Պօղոս քն.
,, Ստեփան քն.
Բեկալիս Մկրտիչ քն.
Բեկալիս Դարապետ քն.
,, Դեմար քն.
,, Յարութիւն քն.
,, Յարութիւն քն.
Գեղարալ Յովսէփ քն.
Եղիւր Յարութիւն քն.
Եղիւր Յովսէփ քն.
Զիւլայ Դուիթ քն.
,, Մեքայել քն.
Զիւլայ Մկրտիչ քն.
Թաղարալ Յովսէփ քն.
Լիւն Պօղոս քն.
,, Ստեփան քն.
Լիւն Առաւածաւոր քն.
,, Խաչատուր քն.
Լիւն Մարտիրոս քն.
,, Պօղոս քն.
,, Սիւրբ քն.
,, Սիւրբ քն.
,, Սիւրբ քն.
Խոյնալար Գրեգոր քն.
Խոյն Մարտիրոս քն.
,, Զաքարիա քն.
Խոյնալ. Գեորգ քն.
,, Պօղոս քն.
,, Զաքարիա քն.
Խոյնալ. Գեորգ քն.
,, Վ. Պօղոս քն.
Խոյնալ Յակոբ քն.
Կալար Գրեգոր քն.
Կալար Սարգիս քն.
Կորիս Դուիթ քն.
,, Իսրայէլ քն.
,, Նայրապետ քն.
Կորիս Գրեգոր քն.
,, Յովնան քն.
,, Սաղմոս քն.
Հալիւր Յարութիւն քն.
Հանդ Պօղոս քն.
Հալիւր Սաղմոս քն.
Հալարալ Մեքայել քն.
,, Վարդան քն.
,, Սահակ քն.
Հիւսէն Աւետիս քն.
Մաղար Կարապետ քն.
Մաղար Մատթէոս քն.
Մաղարալ Մկրտիչ քն.
Մեղի Սահակ քն.
,, Պօղոս քն.
Միւրեանի Մինաս քն.
Շիրալիս Աւետիս քն.
Շաղար Կարապետ քն.
,, Յովնանէս քն.
Շեկեղ Գեորգ քն.
,, Մարտիրոս քն.
Շիւրալ Մինաս քն.
Շիւրալ Դուիթ քն.
,, Նայրապետ քն.
,, Յակոբ քն.
Շիւրալ Սարգիս քն.
,, Անարոյն քն.
Շիւրալ Յովնանէս քն.

Ուշ Կերակու քհ.
,, Համաբնութ քհ.
Պարսկերէն Սահակ քհ.
Պաշտաւար, Մատթէոս քհ.
Սեւաքար Գրիգոր քհ.
,, Դաւիթ քհ.
Վանքաւազ Աբրահամ քհ.
,, Առաքել քհ.
Վալսեղան Կարապետ քհ.
Վիճակ Միքայէլ քհ.
Տանձաւարի Եսայի քհ.
Տեղ Գալուստ քհ.
,, Հայրապետ քհ.
,, Ղազար քհ.
,, Սահակ քհ.
Տոյրոս Աբրահամ քհ.
Տորթի Խորայէլ քհ.
Քաջարտ Մարգարէ քհ.
,, Մարտիրոս քհ.
Քարաւազ Յովսէփ քհ.
,, Սարգիս քհ.
,, Ստեփան քհ.
Քարաշէն Մարգիւս քհ.
Քրտիկանց Մարգիւս քհ.

ՏՖԻԽ

Մակար Արքեպիսկոպ. (Յ օրին.)
Եսայի վարդապետ
Երեմիա ,,
Առաքել քհ. աղամեանց
,, քհ. սուքիսեանց
Արիստակէս քհ. բենիկեանց
Բաղդասար քհ. դամազեանց
Բարսեղ քհ. միրապեանց
Գէորգ ա. քհ. թէմարաղեանց
,, ա. քհ. տէրաբեանց
,, քհ. ապուրեանց
,, քհ. զաւրտեանց
,, քհ. տ. զաւրտեանց
,, քհ. տ. յովնանեանց
Գրիգոր քհ. տ. բարսեղեանց
,, քհ. տ. զարթիւրեանց
,, քհ. տ. յովնիկեանց
,, քհ. տ. վարդապետեանց
,, քհ. քէթիւնեանց
Եղիշէ քհ. տ. գրիգորեանց
Եսայի քհ. մէհրաբեանց
,, քհ. տ. Նիկողոսեանց
Երեմիա քհ. շահվերտեանց
Զաքարիա ա. քհ. տ. գրիգորեան
Թադէոս քհ. խօսեմեանեանց
Իսահակ ա. քհ. սահառունի

Խաչատուր քհ. տ. խաչատրեանց
Կարապետ ա. քհ. Նուիր է օրին.
,, զպրօցին Հաւաբարդ
,, քհ. տ. սարգսեանց
Ղազար ա. քհ. պալիւսեանց
Ղեմուդ քհ. խաչատրեանց
Մարտիրոս քհ. տ. մարտիրոսեանց
Մովսէս ա. քհ. տ. մարտիրոսեանց
Մուշեղ քհ. տ. զեմուդեանց
Յակոբ քհ. տ. մուշեղեանց
Յարութիւն քհ. Նախագահեանց
,, քհ. սուրբանեանց
,, քհ. տ. դանիէլեանց
Յովնան. ա. քհ. արարատեանց
,, ա. քհ. սարգսեանց
,, ա. քհ. տ. դաւիթեանց
,, քհ. միլեանց
,, քհ. շիրմաեանց
,, քհ. տ. գրիգորեանց
,, քհ. տ. յովակիմեանց
,, քհ. տ. վարդապետեանց
Յովսէփ քհ. մամուլեանց
Ներսէս ա. քհ. զաւրթարեանց
,, քհ. աղամեանց
,, քհ. տ. բարսեղեանց
Նիկողայոս քհ. տ. պետրոսեանց
Պետրոս քհ. երանոսեանց
,, քհ. տ. յովնանեանց
Սարգիս քհ. աղամեանց
,, քհ. տ. յարութիւնեանց
,, քհ. փերսեանց
Սիմէոն ա. քհ. տ. սիմէոնեանց
,, քհ. լիւիլեանց
Սողոմոն քհ. բաղնիսեանց
Ստեփանն. ա. քհ. մանդիլեանց
,, քհ. արարատեանց
,, քհ. շահապետեանց
Սրապիւն ա. քհ. տ. մովսէսեանց
Կուստանց անապատ
Աղէքսանդր արքեպիսկոպ.
,, երէցեանց
,, թայրեանց
Ոնտոն զօրդանեանց
(նուիր է օրին. զպ. Ջրիկեանց)
Բալայ ա. զարարեանց
Բաղդասար խաչատրեանց
Բարսեղ արարատեանց
Գաբրիէլ անգուղեանց
Գասպար նահապետեանց
Գրիգոր արծրաւնի
,, իզմիրեանց
,, իշխան բէրութեանց

Գրիգոր մամուլեանց
Զաքարիա շահապետեանց
Զոհրաբ խաչատրեանց
Կարապետ բժշ. քաղաքեանց
Խաչակ ա. պալիւսեանց
Լեւոն Եղիմիլեանց
Հէմուդ բեանց
Համազասպ մամուլեանց
Համբարձում Ենֆիէճեանց
Ղազարոս յ. եպիսկոպետեանց
Մարկիանոս բժշկ. բոսիլեանց
Մինաս աղամեանց
Միքայէլ բժշկ. շահապետեանց
Յակոբ իշխ. խօսեմեանց
Յարութիւն քէթիւրեանց
,, Էմուդեանց
Յովնանէս յովնանեանց
,, շիրմաեանց
,, լիւիլեանց
Յովսէփ խաչատրեանց
Հափօլեոն իշխ. մամուլեանց
Նիկողայոս պօղարեանց
,, տ. յակոբեանց
Նուէն տիկին Էֆէնտեանց
Շաքար տ. զեմուդեանց
Ռոմանոս նաղիւրեանց
Սիմէոն սիրուեանց
Սողոմոն արքեպիսկոպ.
,, սուրբեանց
,, շահապետեանց
Ստեփան անանիկեանց
,, միլեանց
Դպրոցին Մուշեղ
Վասիլ ակիմեանց
,, ա. տ. յարութիւնեանց
Քրիստափոր տ. միլաշեանց
,, Վիճակին
Ի բաժին Շուլափրու
Ախթորթիւ Վերտիլ քհ.
Դաւանիս Եղիա քհ.
Դաւանիս Գրիգոր քհ.
Խաչիկ Բարսեղ քհ.
Շաչալիք Գէորգ քհ.
,, Խաչակ քհ.
,, Մովսէս քհ.
,, Յովնանէս քհ.
,, Պողոս քհ.
Ի բաժին Կուստան
Աղբաշախ Սարգիս քհ.
Դաղեղ Աղէքսանդր քհ.
,, Ստեփանոս քհ.

Դաւանիս Սարգիս քհ.
Թեղեղ Զաքարիա քհ.
Եղիլեղ Սարգիս ուրար.
Կուստան Նիկողայոս քհ.
Կողմ Ստեփանոս քհ.
Շաչալիք Կարապետ քհ.
Վաչիկեան Ստեփանոս քհ.
Փօթի
Կուստան քհ.
Նիկողայոս յ. ա. շահապետեանց
Քիշեան
Սարգիս վրդ. տ. զաւրթարեան
Սալատուր քհ. միրզայեանց
Մարտիրոս ա. քհ. զաւրթարեանց
Մարտիրոս սարգսեանց
Ստեփանոս պարթեւեանց
Քոնիւս
Դաւիթ ա. քհ. երարեանց
Աղէքսանդր միլե. շահապետեանց
Ի շրջակայ
Զխար Գէորգ քհ.
Սաղիւրեղ Գասպար քհ.
ՕՏԵՍ
Յովնան. ա. քհ. թաթեղեանց
Բարսեղ քհ. խաչատրեանց
Գրիգոր աղթարեանց
,, Էրեղեանց
Խաչատուր խաչատրեանց
Յարութիւն բարթեւեանց
,, մէրեանց
Յովնանէս պալիւսեանց
,, զեմուդեանց
,, Կարապետեանց
Վարդապետ շաչալ
ՕՐԶԵՅ
Կարապետ քհ. զօրայեանց
ՕՐՊԱՅԱՐ
Կարապետ քհ. մաքսիմեանց
Օգոստ քհ. կապիւսեանց

